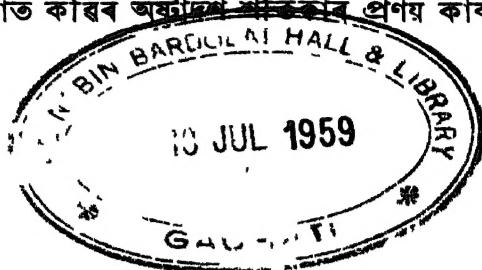

মধুসূদন

[অজ্ঞাত কবিৰ অকালীন শতিকাৰ প্ৰণয় কাব্য]

সম্পাদক
শ্ৰীবিৰিকুমাৰ বৰুৱা
শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা

লক্ষ্য বুক ষ্টল
গুৱাহাটী : অসম

Please handle the book carefully.

Madhumalati, an eighteenth century Assamese version of the original Sufi *kavya* of the same name composed by the 16th century Hindi poet Manjhan.

প্ৰকাশক :

ত্ৰিবিচিত্ৰনাবাগ্ৰণ দত্তবৰুৱা, বি-এল

লগাৰ্ছ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী, অসম।

প্ৰথম প্ৰকাশ :

মেই, '২৫২

মূল্য : চাৰি টকা

মুদ্ৰক :

ত্ৰিকালীচৰণ পাল

নবজীৱন প্ৰেছ

৬৬ গ্ৰে ষ্ট্ৰীট, কলিকতা-৬

পুথি প্ৰসঙ্গ :—মধুমালতী পুথিখন সাহিত্য সভাই সংগ্ৰহ কৰে।
গুৱাহাটীৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতন বিভাগৰ ডাইৰেক্টৰ ডক্টৰ সূৰ্য্য
কুমাৰ ভূঞাদেৱে সাহিত্য-সভাৰ দপ্তৰবৰপৰা এই পুথি আনি এটি
পাতুলিপি সহ বৰ্ত্তমানে উক্ত বিভাগত সংৰক্ষণ কৰাৰ দিহা কৰে।

ডক্টৰ ভূঞাদেৱৰ উদ গনি আৰু অনুমোদনত এই পুথি প্ৰকাশ
কৰিবলৈ লোৱা হয় ; সেই বাবে ডক্টৰ ভূঞাদেৱৰ ওচৰত আমি ধন্য।

মূল পুথিখনৰ শেষৰ পাত কেইটাৰ আধৰ ঠায়ে ঠায়ে অস্পষ্ট হৈ
পৰিছে। পুথিৰ শেষত নকলকাৰৰ নাম পোৱা যায়। তেওঁ হ'ল
মাহাৰ সত্ৰৰ “বৰ মাজিউজনা ডেকা গোস্বামী মোহন চন্দ্ৰ গোস্বামী।”
মোহন চন্দ্ৰ গোস্বামী যে পুথিখনৰ নকলকাৰহে সেই বিষয়ে সন্দেহ
নাই, কিয়নো অন্তত “যথাদৃষ্টং তথা লিখিতং” শ্লোকেৰে সামৰণি
মাৰিছে। প্ৰকৃত কবি জনৰ নাম পুথিৰ ক’তো উল্লেখ নাই। কিন্তু
ভাষালৈ চাই মধুমালতী অষ্টাদশ শতিকা মানত ৰচিত হোৱা যেন
লাগে। পুথিখনত বৰ্ণাশুদ্ধি আৰু পাঠৰ কিছু বিকৃতি আছে যদিও
প্ৰকৃত পাঠ উদ্ধাৰ কৰা কঠিন নহয়।

কাব্যৰ মূল :—মধুমালতী এখন প্ৰণয় কাব্য। অজ্ঞাতনামা
কবিয়ে লোমস ঋষিৰ মুখেন্দি কাব্যখন প্ৰকাশ কৰিছে। নৈমিষাৰণ্যৰ
ঋষি সমাজত লোমস ঋষিয়ে এই কাহিনী বৰ্ণনা কৰিছিল বুলি কবিয়ে
দেখুৱাইছে। দৰাচলতে কবিৰ কাহিনীটোক পৌৰাণিক আভিজাত্য
দিয়াৰ ই এটা কৌশলহে। এই কাহিনী পুৰাণৰ নহয়, ষোড়শ
শতাব্দীৰ মঞ্চন নামৰ কবিৰ হিন্দী কাহিনীৰ অসমীয়া ৰূপ।

(১) বুগাৰতী চৰিত, মধুমালতী আৰু চন্দ্ৰাৱলী কাব্যৰ মূল নিৰ্দেশ কৰি
শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মাই পোনপ্ৰথমে বামদেহু ৭ম বছৰ ৪ৰ্থ সংখ্যাত এটি প্ৰবন্ধ
লিখে। প্ৰবন্ধটোৰ এছোৱা প্ৰকাশ হৈ বাকীছোৱা সম্পাদকৰ হাতৰ পৰা
হেৰাল।

Please handle the book carefully

হিন্দী সাহিত্যত মধুমালতী নামৰ দুখন কাব্য পোৱা যায়, এখন মুচলমান কবি মালিক মঞ্জৰ আৰু আনখন চকুভূজ কামৰূষ ৰচনা। দুইখন কাব্য প্ৰগ্ন-প্ৰধান; কিন্তু কাহিনী সম্পূৰ্ণ পৃথক। ইখনৰ লগত সিখনৰ অলপো মিল নাই। মালিক মঞ্জৰে হিজৰী ৯৫২, সম্বত ১৬০২ অৰ্থাৎ ১৫৪৫ খৃষ্টাব্দত মধুমালতী কাব্য ৰচনা কৰে। মঞ্জৰ চুফী মতবাদী কবি আৰু ধৰ্মৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ উদাৰ দৃষ্টি সম্পন্ন আছিল। এনে উদাৰতাৰ কাৰণেই তেওঁ সহানুভূতিৰে হিন্দু জীৱনৰ চিত্ৰ আৰু হিন্দুৰ ধৰ্ম-বিশ্বাস মৰ্মস্পৰ্শী ৰূপত প্ৰকাশ কৰিব পাৰিছে। এই সহানুভূতিশীলতাৰ কাৰণেই তেওঁৰ কাব্য জনপ্ৰিয় হ'ব পাৰিছিল আৰু স্নদুৰ অসমতো প্ৰচাৰ হৈছিল।

খৃষ্টীয় ষোড়শ শতাব্দীৰপৰা অষ্টাদশ শতাব্দীলৈকে চুফী কবি-সকলে ভালেমান প্ৰগ্ন-কাব্য ৰচনা কৰে। হিন্দুৰ জীৱনখাৰা আৰু হিন্দু সমাজৰ চিত্ৰৰ মাজেদি চুফী আদৰ্শ প্ৰচাৰ কৰাই এই কাব্য-সমূহৰ উদ্দেশ্য আছিল। এই কাব্য শ্ৰেণীৰ যোগেদি হিন্দু-মুচলমানৰ সম্প্ৰীতি স্থাপনৰ প্ৰচেষ্টাও হৈছিল। এই শ্ৰেণীৰ কাব্য হল কুতবনৰ মুগাৱতী চৰিত, মঞ্জৰৰ মধুমালতী, মহম্মদ জায়সীৰ পদ্মাৱত, উসমানৰ চিত্ৰাৱলী, শেখ নবীৰ জ্ঞানদ্বীপ, মূৰ মহম্মদৰ অনুৰাগ-বাঁশুৰী আৰু ইন্দ্ৰাৱতী, কাচিম শাহৰ হংস-জৱাহিৰ, আলমৰ মাধৱানল-কামকন্দলা ইত্যাদি।^২

মঞ্জৰৰ মধুমালতী কাব্যিক সৌন্দৰ্য্যেৰে ভৰপূৰ। কাব্যখন দীৰ্ঘ; সৰ্বমুঠ ৩৯টা অধ্যায়ত সম্পূৰ্ণ। পটভূমি আৰু বিভিন্ন পৰিস্থিতিৰ সম্যক বিৱৰণ, নায়ক নায়িকাৰ কাৰ্য্যকলাপ, মানসিক অৱস্থা, পূৰ্ববাগ, বিবাহ মিলনৰ প্ৰয়াস, পথৰ বাধা-বিঘিনি, ঋতু বৰ্ণনা, বিভিন্ন ঋতুত বিবাহাত্মৰ নায়িকাৰ অৱস্থা, সাময়িক মিলন, মিলন ভঙ্গ, পুনৰ্মিলন

(২) ডাঃ শিৱগোপাল মিশ্ৰ সম্পাদিত মঞ্জৰৰ 'মধুমালতী'ৰ পাৰ্ভাৰিচাওক।

আৰু বিবাহ আদিৰ পুথানুপুথ বৰ্ণনা আছে। বিভিন্ন প্ৰসঙ্গত নগৰ, উগবন, উছান, সমুদ্ৰ, নান্দিকাব শাৰীৰিক সৌন্দৰ্য্যৰ নথ-শিখ বিৱৰণ, সমুদ্ৰ যাত্ৰা, সন্তোগ আৰু বিপ্লৱন্ত শৃঙ্গাৰ, বিবাহ-উৎসব, শোভাযাত্ৰা আদিৰ মনোৰম চিত্ৰ কাব্যখনত পোৱা যায়। এইবোৰৰ মাজে মাজে নৈতিক ভাবাদৰ্শৰো সংযোগ ৰাখিছে। মুঠতে মঞ্চনৰ হিন্দীকাব্য মধুমালতী এখন লেখত লবলগীয় মধ্যযুগীয় প্ৰশ্ন-কাব্য।

অসমীয়া মধুমালতী সৰল বৰ্ণাত্মক কাব্য। ইয়াত কেৱল ঘটনা-পৰম্পৰাৰ ক্ৰম দেখুৱাই কাহিনীক পৰিণতিৰ পথত আগবঢ়াই নিয়া হৈছে; মূলৰ দৰে পৰিবেশ ৰচনাত আৰু পৰিস্থিতি চিত্ৰণত দৃষ্টি দিয়া হোৱা নাই। অসমীয়া সংস্কৰণত প্ৰেমৰ অভিব্যক্তি কেনে হৈছে সেই বিষয়ে আমি পৃথক আলোচনা কৰিছোঁ। কাহিনী বিকাশত মূল কাব্যৰ লগত অসমীয়া পদ-কাহিনীৰ পাৰ্থক্য নথকা নহয়; অৱশ্যে কাহিনীৰ ৰূপৰেখাখনত বৰ বেছি প্ৰভেদ নাই। তলত মঞ্চনৰ মধুমালতীৰ আখ্যান ভাগ অতি চমুকৈ দিয়া হল।

মঞ্চনৰ কাহিনী :—কনৈগিৰি (কোনো পাঠত কনৈলৰ) নগৰৰ ৰজা সুৰজভানৰ পুত্ৰ মনোহৰ কোঁৱৰক সুপ্ত অৱস্থাত অঙ্গাঙ্গাসকলে নিশা মহাৰস নগৰৰ ৰাজকুমাৰী মধুমালতীৰ চিত্ৰসাৰীত (বিলাস গৃহত) থৈ আছে। তেওঁলোকে সাৰ পাই দুয়ো দুয়োৰে ৰূপত মুগ্ধ হয়। ৰাজকুমাৰীৰ প্ৰশ্নত মনোহৰে আত্মপৰিচয় দি কয়—“মই যেন তোমাক জন্ম-জন্মান্তৰে ভাল পাই আহিছোঁ। যি দিনাই এই সংসাৰত মই ভৰি দিলোঁ সেই দিনাৰ পৰাই তোমাৰ প্ৰেমত মই ব্যাকুল”—

“জেহি দিন দুখ য়েহ সিষ্টি সমানা

তা দিনতে জিউ জিউ কৈ জানা ॥

তৈ জো সমুন্দ লহৰী মৈ তোৰী
 তৈ ববি মৈ কিৰণি অঁজোৰী ।
 মোহি আপুন জৈ জামু নিনাৰা,
 মৈ সৰীৰ তৈ প্ৰাণ পিয়াৰা ॥”

এইদৰে পৰম্পৰে চিনাকি দি প্ৰেমপাশত আৱদ্ধ হৈ ৰতি-সুখ উপভোগ কৰি গভীৰ টোপনিত লালকাল দিয়ে। সেই সুযোগতে অম্পৰাসকলে ৰাজকুমাৰক বুৰাই লৈ গৈ নিজৰ শোৱনি-কোঠাত পূৰ্বৰ দৰে থৈ যায়। সাৰ পাই ইজনে সিজনক নেদেখি বিবহত ব্যাকুল হয়। ৰাজকুমাৰ বলিয়াৰ দৰে হোৱাত নানা বেজ জ্ঞানী লগায়ো একো ফল নাপাই বিবহৰ লক্ষণ দেখি তেওঁৰ ইচ্ছামতে অভীষ্ট বস্তু বিচাৰি লবলৈ ৰজাই সমুদ্ৰ যাত্ৰাৰ আয়োজন কৰি দিলে।

কুমাৰে যোগীৰ বেশেৰে—

“কন্থা মেখলি চিৰকুট, জটা পৰা জো কেশ
 বজ্জ কছেছাটা বান্ধিকৈ, বৈসা গোৰখ ভেশ।”

সমুদ্ৰত নাও পাৰি দিলে। সাগৰত ধুমুহা আহি নাও বুৰাই কোঁৱৰক লগৰীয়াবোৰৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰিলে। ভাগ্যক্ৰমে ৰাজকুমাৰে এচটা কাঠত ধৰি পাৰ পাই গহীন অৰণ্যত প্ৰবেশ কৰি কিছু দূৰ গৈ উপবন এখনৰ মাজৰ ঘৰ এটাত এজনী ৰূপহী স্তন্যদায়ী গাভৰু শুই থকা দেখা পালে। ছোৱালীজনীয়ে সাৰ পাই কুমাৰক দেখি তাইৰ জীৱন-বৃত্তান্ত প্ৰকাশ কৰি কলে যে তাই “চিতবিসৰামপুৰ”ৰ (চিত্তবিশ্ৰাম-পুৰ) ৰজা চিত্ৰসেনৰ কন্যা, নাম প্ৰেমা; সৰোবৰত স্নান কৰিবলৈ আহোঁতে ৰান্ধস এটাই ধৰি আনি নিৰ্জ্জন বনত থৈছেহি। মনোহৰ কুমাৰৰ বুদ্ধিমতে প্ৰেমাই ৰান্ধসক ফুচুলাই তাৰপৰা মৃত্যুৰ উপায় ছলেৰে জানি লৈ কুমাৰক ৰান্ধস বধ কৰাৰ উপায় দিলে। সেই বনত এজোপা অমৃত বৃক্ষ আছিল, সেই গছজোপা কাটিলে ৰান্ধসক

বধ কৰিব পাৰিব। যি কোনো লোকে ৰাক্ষসক বধ কৰিব নোৱাৰে ;
 ৰঘুবংশৰ কোঁৱৰ হলেহে পাৰিব। প্ৰেমাৰপৰা সকলো কথা শুনি
 মনোহৰে (তেওঁ ৰঘুবংশীয় কোঁৱৰ) সেইমতে অমৃত যুদ্ধ ছেদন
 কৰি ৰাক্ষসৰ লগত যুদ্ধ কৰি তৰোৱালেৰে তাক বধি প্ৰেমাক
 উদ্ধাৰ কৰে।

প্ৰেমাই কোঁৱৰক মধুমালতীৰ সন্তেদ দি কলে যে মধুমালতী
 তেওঁৰ প্ৰিয় সখী। গতিকে মধুমালতীৰ লগত কোঁৱৰৰ মিলন ঘটুৱাব
 পাৰিব। প্ৰেমাই কোঁৱৰক বাট দেখুৱাই নি চিত্তবিজ্ৰামপুৰ ওলালগৈ।
 তাতে প্ৰেমাৰ পিতৃ-মাতৃৰ লগত মনোহৰৰ পৰিচয় ঘটিল। প্ৰেমাৰ
 লগত মনোহৰৰ বিয়া পাতি দিবলৈ ইচ্ছা কৰাত প্ৰেমাই মনোহৰক
 ভাতৃজ্ঞান কৰি বিয়া কৰাবলৈ অস্বীকাৰ কৰিলে।

ইতিমধ্যে প্ৰেমা উভতি অহাৰ খবৰ পাই মহাৰস নগৰৰ ৰাণী ৰূপ-
 মঞ্জৰী জীয়েক মধুমালতীৰ সৈতে চিত্তবিজ্ৰামপুৰত উপস্থিত হল। এই
 সুযোগতে প্ৰেমাই মনোহৰৰ লগত মধুমালতীৰ সংযোগ কৰি দিয়ে।
 ৰাতিপুৱা ৰাণী ৰূপমঞ্জৰীয়ে মধুমালতীক অপৰিচিত মনোহৰ কোঁৱৰৰ
 লগত শুই থকা অৱস্থাত দেখা পাই জীয়েকক তিৰস্কাৰ কৰি এনে
 অবৈধ প্ৰেম পৰিত্যাগ কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। কিন্তু মধুমালতীয়ে
 মাকৰ কথালৈ কাণ নিদিয়াত ৰাণী ৰূপমঞ্জৰীয়ে তাইক চৰাই হবলৈ
 শাপ দিয়ে। ৰাণীৰ শাপত মধুমালতী চৰাই হৈ উৰি গৈ আন এখন
 দেশ পালেগৈ। সেই ৰাজ্যত (মানগড়) তাৰাচান্দ নামৰ এজন
 ৰাজকোঁৱৰে ৰাজত্ব কৰিছিল—

“তাৰাচান্দ তাহি কহ নাঁউ, পুৰ পনেৰি মানগড় ঠাউ।

অতিসুন্দৰ ৰূপৱন্ত সুৰেখা, ছত্ৰী বৰিয়াৰ জো পেখা ॥”

তাৰাচান্দই ধুনীয়া পখীটিক ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। পক্ষীৰূপী
 মধুমালতীয়ে তাৰাচান্দক মনোহৰ বুলি ভুল কৰি ধৰা দিয়াত সোণৰ
 সজাত বন্দী হবলগীয়া হল। এদিন পক্ষীৰূপিনী মধুমালতীয়ে তাৰা-

চন্দক সকলো কথা বিবৰি কলে। তাৰাচন্দে মধুমালতীৰ কৰণ কাহিনী শুনি মনোহৰৰ লগত পুনৰ্মিলন কৰি দিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰি পক্ষীৰূপিনী মধুমালতীক লগত লৈ মহাবন নগৰলৈ গল। মাকে জীয়েকক পাই অতিশয় আনন্দিত হৈ মধুমালতীৰ দেহত মল্লপুত পানী চটিয়াই দিয়াত চৰাইৰূপী মধুমালতীয়ে আগৰ ৰূপ লাভ কৰিলে। মধুমালতীৰ মাক-বাপেকে তাৰাচন্দৰ লগত মধুমালতীৰ বিয়া পাতিব খোজাত তাৰাচন্দে কলে, “মধুমালতী মোৰ ভনীৰ দৰে। তেওঁক কৌৱৰ মনোহৰৰ লগত মিলন কৰাই দিবলৈ মই প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ। তেওঁলোকৰ গভীৰ প্ৰেমৰ মই কণ্টক হব নোখোজো।” তাৰাচন্দৰ কথাত ৰূপমঞ্জৰীয়ে মনোহৰ কৌৱৰৰ সংবাদ বিচাৰি প্ৰেমালৈ সকলো কথা বিবৰি এখন চিঠি লিখিলে; লগতে মধুমালতীয়েও নিজৰ বিবহ দুখ জনাই বাতৰি পঠালে। প্ৰেমাই মধুমালতীৰ সমাচাৰ পাই অতিশয় বেজাৰ পালে, কিয়নো মনোহৰ কোৱঁৰ মধুমালতী চৰাই হৈ উৰি যাবৰ দিনাৰপৰা নিকদ্দেশ হৈছিল। এনে সময়তে এজন সন্ন্যাসীৰ লগত কৌৱৰক চেলা (শিষ্য) হৈ স্বৰিকুৰা দেখি এজনী দাসীয়ে প্ৰেমাক খবৰ দিলে। প্ৰেমাই কৌৱৰক মধুমালতীৰ সংবাদ দি ওভোতাই আনি ৰাণী ৰূপ-মঞ্জৰীলৈ বাতৰি পঠিয়ালে। মধুমালতীৰ মাক বাপেকে সেই মতেই প্ৰেমাৰ নগৰলৈ আহি মনোহৰৰ লগত মধুমালতীৰ বিয়া পাতি দিলে; মধুমালতী, মনোহৰ, তাৰাচন্দ কিছুদিন সেই নগৰতে থাকিল। এদিন উত্তানত সৰীসকলৰ লগত প্ৰেমাই ঝুলন খেলি থাকোঁতে তাৰাচন্দই দেখা পাই প্ৰেমবাগত কাতৰ হৈ মুৰ্ছা যায়। মধুমালতীয়ে তাৰাচন্দৰ মুৰ্ছাৰ কাৰণ জানিব পাৰি প্ৰেমাৰ পিতৃ-মাতৃৰ আগত বিয়াৰ প্ৰস্তাব কৰিলে আৰু সেই মতেই তাৰাচন্দৰ লগত প্ৰেমাৰ বিয়া হল। কিছু দিনৰ পাছত মনোহৰ আৰু তাৰাচন্দে নৱ-পৰিণীতা ভাৰ্য্যাৰে সৈতে নিজ নিজ ৰাজ্যলৈ গল। কিছু পথ যোৱাৰ পাছত দুইজন ৰাজ-কোৱঁৰ দুফালে যায়—

“তাৰাচন্দৰ মানগড় তাকা।

কুঁৱৰ ঠাট কনৈগিৰি হাকা।

মধুমালতী কণ্ঠাগিৰি, পেমা পৰবত নেৰি।

চলিহি নাহ সজ্জ দুৰ্নো, তজি নৈহৰ জো সেৰি।”

দুৰছৰৰ মূৰত মনোহৰ কৌৱৰ নিজ ৰাজ্যত সভাৰ্থ্যে উপস্থিত হোৱাত ৰজা ৰাণীয়ে হেৰোৱা পুত্ৰক ঘূৰাই পাই নথৈ আনন্দ লভিলে। ইমানতে মূল কাব্যৰ সামৰণি।

অসমীয়া কাহিনীৰ মূলৰ লগত প্ৰভেদ : ওপৰত অতি চমুকৈ বৰ্ণনা কৰা মূল কাহিনীৰ লগত অসমীয়া সংস্কৰণৰ কিছু প্ৰভেদ আছে। অসমীয়া কাহিনীটো বৰ্ণনা নকৰি কেৱল মূল ঘটনাৰ লগত পাৰ্থক্য-খিনিহে দাঙি ধৰা হল—

(১) অসমীয়া কাহিনীত মনোহৰে প্ৰেমাক বিবাহ কৰিছে।

(২) ৰাণীৰ শাপত মধুমালতীয়ে পক্ষীৰূপ ধাৰণ কৰা নাই, মনোহৰ কোৱঁৰহে পক্ষীত ৰূপান্তৰিত হৈছে।

(৩) তাৰাচন্দৰ লগত প্ৰেমাৰ বিবাহ হোৱা নাই।

(৪) মূলত কৌৱৰ মধুমালতীৰ মহাৰস নগৰ পোৱাগৈ নাই, প্ৰেমাৰ সহায়ত চিত্তবিশ্ৰাম নগৰতে মিলন আৰু শেষত বিয়া হৈছে। অসমীয়া কাহিনীত মনোহৰ প্ৰেমাৰ লগত গৈ মহাৰস নগৰৰ মালিনীৰ ঘৰত আশ্ৰয় লৈ মালিনীৰ সহায়ত মধুমালতীৰ শয়ন-কক্ষত প্ৰবেশ কৰে। প্ৰেমাই এই কথা নাজানে।

(৫) অসমীয়া কাহিনীমতে মনোহৰ কৌৱৰে প্ৰেমাক ৰাক্ষসৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি সাগৰেদি যাওঁতে বাটত তেওঁক হাজৰে পানীলৈ টানি নিয়ে। তাৰ পৰা কোনোমতে ৰক্ষা পাই পাৰলৈ উঠি অটব্য অৰণ্যত এবাৰ বিষাল তেজপিয়া পৰুৱাৰ মুখত পৰে, তাৰপৰা কোনোমতে ৰক্ষা পৰি সন্ন্যাসীবেশী নৰখাদক ৰাক্ষসৰ হাতত পৰে, তাৰপৰা বান্দৰৰ ৰাজ্যত উপস্থিত হয়। এই খিনিতে এটা উপকাহিনী সংযোগ কৰা

হৈছে। বান্দৰ ৰাজ্যৰ ৰজাজন আছিল এজন মানুহ। তেওঁ কৰ্ণাট ৰাজ্যৰ ৰাজকোঁৱৰ, নাম বজ্জসেন। এগৰাকী অপেচৰীৰ ৰূপত মুখ্য হৈ ৰাজ্য এৰি মন্ত্ৰীৰ পুতেকৰ লগত সেই অপেচৰীৰ অশ্বেষণত সাগৰেদি যাওঁতে নানা বিপদৰ সন্মুখীন হৈ হৈ অৱশেষত বান্দৰৰ ৰাজ্যৰ ৰজা হ'ল। বান্দৰ ৰাজ্যৰ ৰজাৰ কাহিনী আৰু মনোহৰ কোঁৱৰে তাৰপৰা আহি আকৌ কেনেকৈ প্ৰেমাক লগ ধৰিলে এই সকলোবোৰ কথা মূল হিন্দীকাব্যত নাই। মূল হিন্দীকাব্য মতে কোঁৱৰে বান্দৰৰপৰা প্ৰেমাক উদ্ধাৰ কৰি পোনে পোনেই প্ৰেমাৰ পিতৃৰাজ্য পায় গৈ।

(৬) পৰিবেশ, পৰিস্থিতি আৰু বিভিন্ন প্ৰাসংগিক বৰ্ণনাৰ লগত হিন্দী আৰু অসমীয়া সংস্কৰণৰ কোনো সাদৃশ্য নাই। 'বাৰমাহী বৰ্ণনা' হিন্দীকাব্যৰ এটা বিশেষত্ব; অসমীয়াত তাৰ আভাস নাই।

(৭) অসমীয়া কাব্যত থকা বৈষ্ণৱ প্ৰভাৱৰ লগত মূল কাব্যৰ কোনো সাদৃশ্য নাই।

(৮) নামবাচক বিশেষ্যবোৰত সামান্য প্ৰভেদ ঘটিছে; যেনে কনৈ-গিৰিৰ ঠাইত কৰ্ণোগিৰি (কোনো ঠাইত কৰ্ণোগিৰি), চিত্তবিশ্ৰাম-পুৰৰ ঠাইত বিচিত্ৰ বিশ্ৰামপুৰ, বিক্ৰম নৃপতিৰ ঠাইত দুই এঠাইত বিক্ৰম নৃপতি, দুই এঠাইত বিক্ৰমেই আছে। প্ৰেমাৰ সলনি চিত্ৰসেনী শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিছে। মূলত চিত্ৰসেনী চিত্ৰসেন ৰজাৰ পত্নী, প্ৰেমাৰ মাক।

অসমীয়া কাব্যৰ মৌলিকতা: ওপৰত হিন্দী আৰু অসমীয়া কাহিনীৰ প্ৰভেদখিনি দেখুৱা হ'ল। দুইখন কাব্য মিলাই পঢ়িলে এই কথা স্পষ্ট হৈ পৰে যে অসমীয়া কবিয়ে হিন্দীকাব্য সমুখত ৰাখি ৰচনা কৰা নাই; কাহিনীটো অ'ৰ ত'ৰ পৰা শুনি বৈষ্ণৱ কাব্যৰ আৰ্হিত ৰচনা কৰিছে। মূল আখ্যানৰ পৰা য'ত য'ত বিকৃতি ঘটিছে সেইখিনি অসমীয়া কবিৰ বোধকৰো স্বেচ্ছাকৃত নহয়, যি উৎসৰপৰা কাহিনীটো পাইছিল সেই উৎসই হয়তো বিকৃত আছিল। মূলত নোহোৱা

অংশও, যেনে বঙ্গসেনৰ উপকাহিনীও হয়তো তেনেভাৱেই পোৱা। একেধৰণৰ কাহিনী প্ৰচলিত থাকিলে বহু ক্ষেত্ৰত এটাৰ অংশই আনটোৰ মাজত অনধিকাৰ প্ৰবেশ কৰা স্বাভাৱিক। মধুমালতী, মৃগাৱতী, চন্দ্ৰাবলী আদি কাব্যৰ বিষয়বস্তু প্ৰায় একে ধৰণৰ, আৰু এই কাব্যবোৰত প্ৰক্ষিপ্ত হোৱাও অতি সহজ। প্ৰিয়তমাৰ অধেবণত নানা বিপদ আপদ অতিক্ৰম কৰি আগবাঢ়ি যোৱা নায়কৰ পথত দুই চাৰিটা বিপদৰ ঘটনা লগ লগাই দিয়া একো কঠিন নহয়; তেনে কৰাৰপৰা আখ্যানৰ ৰূপৰেখাও পৰিবৰ্ত্তন নহয়।

মূল হিন্দীকাব্যত মনোহৰে প্ৰেমাৰ বিবাহ কৰাবলৈ অস্বীকাৰ কৰা কথাত বিশেষ তাৎপৰ্য্য আছে। চুফী কাব্যত প্ৰধান নায়িকা ঈশ্বৰৰ প্ৰতীক। চুফীসকলে ভক্ত আৰু ভগবান সম্পৰ্ক প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ ৰূপকৰ সহায়েৰে প্ৰকাশ কৰিছে। ভক্তৰ অৰাধ্যতাৰ প্ৰেমভক্তি ঈশ্বৰ লাভৰ একমাত্ৰ উপায়। গতিকে এজন নায়ক দুগৰাকী নায়িকাত আসক্ত হোৱা দেখুৱাবলৈ গলে চুফী আদৰ্শ ক্ষুণ্ণ হয়। অসমীয়া কৰিয়ে চুফী আদৰ্শ অনুসৰণ কৰা নাই। হিন্দু প্ৰণয়াত্মক সাহিত্যৰ ইতিহাসত নায়কৰ একাধিক পত্নী থকাৰ উদাহৰণ প্ৰচুৰ আছে। এই শ্ৰেণীৰ নায়কক ভাৰতীয় অলঙ্কাৰ-শাস্ত্ৰত দক্ষিণ-নায়ক বুলিছে। গতিকে অসমীয়া কৰিয়ে প্ৰেমাৰ মনোহৰৰ লগত বিয়া হোৱা দেখুৱাবলৈ যোৱাটোত একো অস্বাভাবিকতা নাই। আকৌ বুঢ়ী মালিনীৰ সহায়ত মনোহৰে মধুমালতীৰ প্ৰণয় লাভ কৰা আৰু গুপ্তভাৱে শোৱনিকোঠাত প্ৰবেশ কৰাৰ কথা মূলত নাই যদিও সৰ্বভাৰতীয় আৰু অসমীয়া আখ্যান উপাখ্যানৰ ইতিহাসত বিৰল নহয়। আখ্যানমূলক লোকগীতত থকাৰ উপৰিও পৌৰাণিক সাহিত্যতো যথেষ্ট পোৱা যায়। অসমীয়া মাধৱ-মূলোচনাৰ কাহিনীতেই এনে উদাহৰণ আছে। কাহিনীৰ মাজত উপকাহিনী খাঁজি যোৱা পৌৰাণিক কথা-সাহিত্যৰ এটা বিশেষ লক্ষণ। বঙ্গসেনৰ উপকাহিনীটো মূল হিন্দী কাব্যত

মধুমালতাব আধ্যাত্মিক তত্ত্ব : মঞ্চনৰ কাব্যত চুফী সাধনাৰ
আদৰ্শ প্ৰচলনভাৱে ইঙ্গিত কৰিছে। উক্ত কাব্যত মনোহৰ জীৱাত্মৰ

প্ৰতীক। মনোহৰ যোগীৰ বেণত মধুমালতীৰ সন্ধানত ওলাই যোৱাৰ কথাই জীৱাত্মাই বৈবাগ্য অৱলম্বন কৰি বা সংসাৰৰ আসক্তি এৰি ভগৱৎ প্ৰাপ্তিৰ পথত আগবঢ়াকে সূচনা কৰিছে। চিত্তবিভ্ৰামপূৰ্বেই হ'ল হৃদয়; এই হৃদয়ৰ বৃত্তি হ'ল প্ৰেম, গতিকে প্ৰেমাক চিত্তবিভ্ৰামপূৰ্ণৰ কুঁৱৰীৰূপে দেখুৱাইছে। প্ৰেমৰ সহায়ত ভগৱান উপলব্ধি হয়; কাব্যতো প্ৰেমৰ সহায়তহে মালতীক লাভ হোৱা চিত্ৰিত কৰিছে। মহাবস নগৰ মালতীৰ আবাস, মালতী ঈশ্বৰ বা সাধ্যবস্ত্ৰৰ প্ৰতীক, ঈশ্বৰ বসনৰূপ। মহাবস নগৰে সাধকৰ ভগবন্তকিত আত্মনিমজ্জন অৱস্থা সূচায়; এই অৱস্থাত সাধকৰ ঈশ্বৰ উপলব্ধি হয়। সাধাৰণ জাগতিক বসময় বা আনন্দময় অৱস্থাতকৈ ই পৃথক; সেই কাৰণে মহাবস শব্দটো প্ৰয়োগ কৰিছে। মহাবস নগৰত মালতীক স্থাপন কৰাৰ অৰ্থ হ'ল অলৌকিক ভক্তিৰসারস্বতাহে চিত্তত ভগৱানৰ উপস্থিতি উপলব্ধি কৰা যায়।

অসমীয়া মধুমালতীত কবিয়ে ওপৰোক্ত প্ৰতীকবোৰৰ সম্পৰ্কে সচেতন হয়নে নহয় ক'ব নোৱাৰি। সম্ভব সচেতন নহয়, কেৱল আপাতবৰ্মণীয় আখ্যানটোৰ আকৰ্ষণেই কাব্য ৰচনাৰ একমাত্ৰ প্ৰেৰণা যেন অনুমান হয়।

এইখিনিতে এটা প্ৰশ্ন উঠে যে যদি মধুমালতীৰ কাব্যগনৰ অন্তৰালত কোনো আধ্যাত্মিক তত্ত্ব নাই তেন্তে এইখন লৌকিক প্ৰেম-কাহিনী নেকি? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ প্ৰসঙ্গত প্ৰাচীন সাহিত্যত প্ৰেমৰ বিভিন্ন অভিধ্যক্তিৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা বোধকৰো অপ্ৰাসঙ্গিক নহ'ব।

প্ৰাচীন সাহিত্যত প্ৰেম : প্ৰেম শব্দৰ অৰ্থ মহত্ আৰু ব্যাপক। প্ৰেমভাবৰ অন্তৰ্গত বাগ বা আসক্তিৰ এনে প্ৰবৃত্তি অন্তৰ্নিহিত থাকে, যি কোনো বিশেষ ব্যক্তি বা অভিপ্ৰেত বস্ত্ৰৰ প্ৰতি আকৃষ্ট থাকে আৰু যি সদায় অপ্ৰতিহত আৰু অবাধিত গতিত প্ৰবাহিত হৈ থাকিবলৈ চেষ্টা কৰে। প্ৰেম সদায় নিঃস্বার্থ আৰু প্ৰতিদান-নিৰপেক্ষ।

‘কাম’ আৰু প্ৰেমৰ মাজত গভীৰ পাৰ্থক্য। কামবাসনাৰ প্ৰকৃততে মূল শৰীৰৰ লগতহে সম্বন্ধ আৰু শৰীৰ উপভোগেই ইয়াৰ প্ৰধান লক্ষ্য। উপভোগৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিলেই অভিপ্ৰেত বস্তুৰ আদৰ্শে হ্ৰাস পায়। অধিক উদাৰ, গভীৰ আৰু ব্যাপক ৰূপত কাম-বাসনা কেতিয়াবা প্ৰেমলৈ ৰূপান্তৰিত হোৱা দেখা যায়। বঙালী বৈষ্ণৱ কবিৰ পদত—

“আত্মেন্দ্ৰিয় প্ৰীতিইচ্ছা তাৰে বুলি কাম

কৃষ্ণেন্দ্ৰিয় প্ৰীতিইচ্ছা ধৰে প্ৰেম নাম।”

ওপৰৰ উদ্ধৃতিত ‘কৃষ্ণেন্দ্ৰিয় প্ৰীতি’ শব্দটোক ভগৱান বা বিশ্বাত্মা অৰ্থতো লব পাৰি। প্ৰকৃত প্ৰেমাত্মাত প্ৰেমিক আৰু প্ৰেমাৰ্পদৰ বিভেদ নোহোৱা হয়। গুণৰহিত, কামৰহিত, প্ৰতিক্ৰমে বৰ্দ্ধমান, অবিচ্ছিন্ন, সূক্ষ্মতৰ ৰূপেই প্ৰেম।

কিন্তু সাধাৰণ ভাষাত কাম আৰু প্ৰেমৰ পাৰ্থক্যলৈ দৃষ্টি নাৰাখি ৰতিভাৱযুক্ত ব্যৱহাৰ আৰু অৱস্থাকে প্ৰেমাত্মতা বুলি কোৱা হয়। প্ৰেমী আৰু প্ৰেমাৰ্পদৰ পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ অনুসাৰে প্ৰেমৰ বিভিন্ন অভিব্যক্তি। প্ৰেমাৰ্পদ যদি প্ৰেমীজনতকৈ বয়সত সৰু বা নিম্ন পৰ্যায়ৰ হয় তেন্তে সেই প্ৰেমক বাৎসল্য-প্ৰেম বোলা হয়, আৰু যদি বয়সত ডাঙৰ নাইবা মহৎ হয় তেন্তে সেই প্ৰেমে ভক্তি নাম পায়। এইদৰে প্ৰেমিক প্ৰেমাৰ্পদৰ পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ অনুসৰি ভাতৃপ্ৰেম, দাম্পত্যপ্ৰেম, সখীপ্ৰেম আদি নানা পৰ্যায় ভেদ হয়। এই সকলো-বোৰৰ ভিতৰত যুৱক-যুৱতীৰ পাৰস্পৰিক যৌন আকৰ্ষণক ভেটি কৰি সৃষ্টি হোৱা প্ৰেম ভাবেই অধিক প্ৰভাৱশীল আৰু সন্মোহনীয়। প্ৰাচীন-কালৰ পৰা কাব্য নাটক আখ্যানিকা আদি বিভিন্ন সাহিত্যিক ৰূপত যুৱক যুৱতীৰ বিপৰীত লিঙ্গৰ প্ৰতি হোৱা আকৰ্ষণ বা ৰতিভাৱকে নানা ভাৱে ৰূপ দি আহিছে, তথাপিও যেন এই প্ৰেমৰ কথা বৰ্ণনা কৰি শেষ কৰিব পৰা নাই। কবি বিজ্ঞাপতিৰ ভাষাত কবলৈ গলে—

“সখিহে কি পুছহ অনুভব মোয়ি
সোই পীৰিতি বীতি অনুভব বখানিতে
নিতে নিতে নতুন হোই।”

এই যৌন প্রেমৰ মাদকতা, ব্যাপকতা, গভীৰতাৰ কাৰণেই প্ৰণয় বা প্ৰেম বুলিলে সাধাৰণতে যুৱক-যুৱতীৰ প্ৰেমকেই বুজা যায়, ভাড়া-প্ৰেম, বাৎসল্য নাইবা সখীপ্ৰেম বা সৌহাৰ্দ্যৰ কথা মনলৈ নাহে। আমাৰ এই আলোচনাত সেইকাৰণে যুৱক-যুৱতীৰ পাৰম্পৰিক ৰতি-ভাবৰপৰা উদয় হোৱা প্ৰেমৰহে অভিব্যক্তি দেখুৱা হৈছে।

সাহিত্যত যুৱক-যুৱতীৰ প্ৰেম সাধাৰণতে লৌকিক আৰু অলৌকিক এই দুটা ৰূপত প্ৰকাশ হোৱা দেখা যায়। মানৱ গুণ আৰু ভাৱযুক্ত যুৱক-যুৱতী বা নৰ-নাৰীৰ পূৰ্বৰাগ, বিবহ, মিলন, সন্তোগকে কেন্দ্ৰ কৰিয়েই লৌকিক প্ৰেম। কিন্তু অলৌকিক প্ৰেম আধ্যাত্মিক; শাৰীৰিক সন্তোগজনিত আনন্দ বা সুখ ইয়াত নাথাকে। কিন্তু অলৌকিক প্ৰেমো ব্যক্ত কৰা হয় লৌকিক প্ৰেমৰ চিত্ৰৰ যোগেদিয়ে। কেতিয়াবা লৌকিক প্ৰেমৰ প্ৰতীকৰ সহায়ত অলৌকিক প্ৰেম প্ৰকাশ কৰা হয়। গতিকে লৌকিক প্ৰেমৰ বিকাশত পূৰ্বৰাগ, বিবহ, সন্তোগ আদি যিবোৰ পৰিণাম প্ৰকাশ পায় অলৌকিক প্ৰেম বৰ্ণনা কৰোঁতেও সেইবোৰৰ স্বচ্ছন্দ প্ৰয়োগ হয়। তলত অলৌকিক প্ৰেমৰ বিভিন্ন অভিব্যক্তিৰ কিছু নিদৰ্শন দাঙি ধৰা হল।

সহজীয়া বৈষ্ণৱসকলে প্ৰত্যেক মানৱক ‘ৰূপ’ আৰু ‘স্বৰূপ’ এই দুটা দৃষ্টিৰে চায়। ‘ৰূপ’ দৃষ্টিত প্ৰত্যেক মানুহেই এই সংসাৰৰ এজন দেহধাৰী প্ৰাণী মাত্ৰ; কিন্তু স্বৰূপ দৃষ্টিৰে প্ৰত্যেক জনেই কৃষ্ণ বা ৰাধা। এইদৰে ‘ৰূপ’ৰ ওপৰত ‘স্বৰূপ’ আৰোপ কৰি সহজ প্ৰেমৰ দ্বাৰা সাধনাত সিদ্ধি লাভ কৰিব পাৰি বুলি তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে। যেনেকৈ জুইত গৰম নকৰিলে ঘনস্কীৰ নহয়, তেনেকৈ মানবীয় প্ৰেমৰ পূৰ্ণ বিকাশৰ নিমিত্তে আৰু সেই প্ৰেমক আধ্যাত্মিক প্ৰেমলৈ ৰূপান্তৰিত

কৰিবলৈ কোনো প্ৰকৃতিক অৰ্থাৎ নাৰীৰ সঙ্গৰূপ অগ্নিকুণ্ডৰ প্ৰয়োজন।
সাধকে নিজকে কৃষ্ণ আৰু সঙ্গিনীক বাধাৰূপে দৃষ্টি কৰি ৰূপৰ
মাজেদি অৰূপৰ সন্ধান বিচাৰে। সহজীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যত ওপৰকল্প
দৃষ্টিৰ প্ৰকাশ আছে। চণ্ডীদাসৰ—

“মৰম নাজানে ধৰম বখানে, এমন আহুয়ে যাৰ।

কাজ নাই সখী তাদেৰ কথায়, বাহিৰে বহন তাৰা ॥

আমাৰ বাহিৰ দুৱাৰে কপাট লেগেছে ভিতৰ দুৱাৰ খোলা।”

ৰামী-চণ্ডীদাসৰ প্ৰেমৰ অন্তৰালত এনে অলৌকিক প্ৰেমৰ
অনুভৱৰ প্ৰচেষ্টা মন কৰিবলগীয়া। অসমীয়া ৰাতিখোৱা সম্প্ৰদায়ৰ
গীততো প্ৰকাশ পাইছে এই সহজীয়া প্ৰেমৰ স্বৰূপেই।

আনহাতে আকৌ বাউলসকলে নিজ অন্তৰতে থকা প্ৰিয়তমৰ
বা ‘মনেৰ-মানুষ’ৰ বিৰহত ব্যাকুল। সহজীয়াৰ দৰে তেওঁলোকে
অশ্লীল ৰাধাত্ব বা কৃষ্ণত্ব আৰোপ কৰি প্ৰেম বিৰহত ব্যাকুল নহয়।
আকৌ বজ্জয়ানী বৌদ্ধসকলে নিৰ্বিকল্প জ্ঞানকেই ‘নিৰাত্মা’ নামে
অভিহিত কৰিছে। এওঁলোকৰ ধাৰণাত নিৰাত্মা দেৱী; বোধিচিন্ত
দেৱতা বা পুৰুষ। বোধিচিন্ত যেতিয়া নিৰাত্মাৰ কণ্ঠালিঙ্গন কৰি
নিৰাত্মাৰ লগত এক হৈ যায় তেতিয়াই মহানুৰাগ উৎপত্তি। বোধিচিন্ত
আৰু নিৰাত্মাৰ মিলনকে জৈৱিক মিলনৰ প্ৰতীক বুলি ৰূপকৰ
সহায়ৰে সিদ্ধসকলে প্ৰকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

“তিঅ ধাউ খাট পাড়িলা শবৰো মহানুৰে সেজি ছাইলী

শবৰো ভুজঙ্গ নৈৰামনি দাৰী, প্ৰেঙ্গে ৰাতি পোহইলী।”

ওপৰকল্প সহজীয়া বৌদ্ধ দোহাত কোৱা হৈছে যে শবৰে ত্ৰিধাতুৰ
খাট পাৰি তাৰ ওপৰত শয্যা ৰচনা কৰি নৈৰামনি (নিৰাত্মা) স্ত্ৰীক
লৈ একত্ৰে শয়ন কৰি প্ৰেমৰসত ৰাতি অতিবাহিত কৰিছে। ইয়াত
বোধিচিন্তক শবৰ আৰু নিৰাত্মাক শৱৰী বা ডোম্বী ৰূপে বৰ্ণনা
কৰিছে।

চুফীসকলে লৌকিক প্ৰেমৰ প্ৰতীকৰ সহায়ত অলৌকিক প্ৰেম ব্যাখ্যা কৰিছে। চুফীৰ দৃষ্টিত ভগৱান বা উপাস্ত প্ৰেমাস্পদ স্বৰূপ। মদিৰা প্ৰেমৰ প্ৰতীক; মদিৰা পৰিবেশন-কাৰিণী গুৰুৰ প্ৰতীক আৰু প্ৰেমিক সাধকৰ প্ৰতীক। আত্ম-স্বাতন্ত্ৰ্য বিলোপ কৰি অহংতাৰ সমূলে ধ্বংস কৰিব পাৰিলেহে ভগৱানক লাভ কৰিব পৰা যায়। জেলালুদ্দিন ৰুমিয়ে এই কথাটোকে এটি সুন্দৰ প্ৰেমৰ চিত্ৰৰ সহায়ত প্ৰকাশ কৰিছে। প্ৰেমিকে প্ৰেমাস্পদৰ দুৱাৰত গৈ মাজনিশা টুকুৰিয়াই দিয়াত ভিতৰৰ পৰা প্ৰশ্ন আহিল—“কোন?” বাহিৰৰ পৰা উত্তৰ দিলে, “মই”। “তেনেহলে উভতি যোৱা। ইয়াত ‘তুমি’ আৰু ‘মই’ৰ স্থান নাই”—ভিতৰৰ পৰা অহা প্ৰত্যুত্তৰ। কিছু সময়ৰ পাছত দুৱাৰত পুনৰ টোকৰ পৰিল। এইবাৰ আগৰ দৰেই প্ৰশ্ন হল—“কোন?” উত্তৰ হয়—“তুমি”। “তেনেহলে সোমাই আহা”—ভিতৰৰ পৰা সাদৰ আহ্বান আহিল।

চুফী কবিসকলে লিখা হিন্দী প্ৰেমাখ্যানসমূহত লৌকিক নায়ক-নায়িকাৰ পাৰম্পৰিক প্ৰেমৰ আকৰ্ষণৰ চিত্ৰৰ সহায়ত ভগৱৎ-আসক্তি আৰু আধ্যাত্মিক বিবহ-মিলন বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে মালিক মহম্মদ জায়সী পদ্মাৱৎ কাব্যত চিতোৰ গনুগ্য শৰীৰ, সিংহল হৃদয়, নায়িকা পদ্মাৱতী জ্ঞানস্বৰূপ বা পৰামাত্মা, ৰত্নসেন মন, নাগমতী প্ৰপঞ্চ, ৰাঘৱ শয়তান আৰু আল্লাউদ্দিন মায়াৰ প্ৰতীক।

চুফীসকলে ঈশ্বৰক প্ৰেমিকা বা প্ৰেমাস্পদ ৰূপে জ্ঞান কৰাৰ বিপৰীতে কোনো কোনো সাধক বা সাধিকাই ঈশ্বৰক পতি বা স্বামীৰূপে কল্পনা কৰা দেখা যায়। মহিলা আল্লাৰ আশালৰ আৰু মীৰাৰ গীতসমূহত ভগৱানক স্বামী বা পতিৰূপে চিত্ৰিত কৰিছে।

অসমীয়া পুৰণি বৈষ্ণৱ সাহিত্যত গোপীসকলৰ লগত কৃষ্ণৰ ৰাসলীলা আধ্যাত্মিক লীলা বুলি বহুত পণ্ডিতে কয়। কৃষ্ণই পৰমাত্মা আৰু গোপীসকল জীৱ। জীৱ পৰমাত্মাৰ মিলন প্ৰয়াসী।

বাসমণ্ডল সৃষ্টি-চক্ৰৰ প্ৰতীক। জীৱৰূপী গোপীসকলক লৈ পৰমাত্মাৰূপী কৃষ্ণই সৃষ্টি-চক্ৰত নিতৌ ক্ৰীড়া কৰিব লাগিছে। কৰিয়ে ইয়াত লৌকিক প্ৰেমৰ আৰ্হিত গোপীসকলৰ অলৌকিক প্ৰেম ব্যক্ত কৰিছে।

আকৌ কেতিয়াবা ‘স্বকীয় প্ৰেম’ বা বৈবাহিক দাম্পত্য প্ৰেমৰ যোগেদিও জীৱ ঈশ্বৰৰ লীলা আৰু ভক্ত ভগৱানৰ পাৰম্পৰিক আকৰ্ষণ ইঙ্গিত কৰা দেখা যায়। কৃষ্ণ-কল্লীগীৰ প্ৰেম এই শ্ৰেণীৰ। কল্লীগীয়ে কৃষ্ণক প্ৰকৃত মানব বুলি স্বামী বৰণ কৰা নাই। তিনিলোকৰ ঈশ্বৰ, সুবাসুৰ-বন্দিত পুৰুষোত্তম বুলিহে স্বামীভাব কৰি আত্ম-সমৰ্পণ কৰিছে। তুলসীদাসৰ ৰাম-সীতা বা অসমীয়া ৰঘুনাথ মহন্তৰ ৰাম-সীতাৰ দাম্পত্য প্ৰেম এই কাৰণেই অলৌকিক যে কৰিব দৃষ্টিত ৰাম নৰৰূপী পূৰ্ণব্ৰজ, সীতা লক্ষ্মী বা ঐশীশক্তিৰ মানবী বিগ্ৰহ।

প্ৰাচীন সাহিত্যত একশ্ৰেণীৰ কাব্য আৰু কবিতা আছে— এই বোৰত নায়ক-নায়িকাৰ নামকেইটাৰ বাহিৰে অলৌকিক প্ৰেমৰ কোনো আভাস বা ইঙ্গিত পোৱা নাযায়। বিছাপতিৰ ৰাধাকৃষ্ণ বিষয়ক গীতসমূহ আৰু জয়দেৱৰ গীত-গোবিন্দ ভাৰতীয় সাহিত্যৰ প্ৰেম-কবিতাৰ উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন। এই দুয়োজন্য কৰিব প্ৰেমৰ বৰ্ণনাত ৰাধাকৃষ্ণ চিৰন্তন প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ প্ৰতিভূ। তেওঁলোক অবিমিশ্ৰ প্ৰেমৰ কৰি, জীৱনৰ মূলীভূত শক্তি প্ৰেমৰ কৰি। ইয়াত অলৌকিকতাৰ কোনো অভিব্যঞ্জনা নাই। কিন্তু ৰাধা-কৃষ্ণৰ নাম দুটা সংযোগ হোৱাৰ কাৰণেই বহুতো সমালোচকে আৰু বৈষ্ণৱ ভক্তই জয়দেৱ আৰু বিছাপতিৰ ৰাধাকৃষ্ণৰ প্ৰেম বৰ্ণনাক সাধাৰণ লৌকিক প্ৰেমকথা বুলি গ্ৰহণ কৰিব নোখোজে। কৰিব বৰ্ণনা-ৰীতি যেনেই নহওক ভক্তৰ দৃষ্টিত ৰাধাকৃষ্ণৰ প্ৰেমত লৌকিকতা নাই; প্ৰেম কৃষ্ণৰ লীলা মাত্ৰ। বিশ্বকবি ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে গীত-গোবিন্দ সম্পৰ্কে মন্তব্য দিছিল যে উক্ত কাব্যত ‘গীত’ আছে সন্দেহ নাই, কিন্তু ‘গোবিন্দ’ আছে নে নাই

সিহে সন্দেহৰ বিষয়। বিজ্ঞাপতিৰ সম্পৰ্কেও একে মন্তব্যকে কৰিব পাৰি।

সাহিত্যত লৌকিক প্ৰেমৰ প্ৰকাশ সাধাৰণতে দুই প্ৰকাৰে হোৱা দেখা যায়—আদৰ্শ ৰূপত আৰু সাধাৰণ ৰূপত। কালিদাসৰ ‘অভিজ্ঞান শকুন্তলা’ৰ প্ৰেম দেহজ স্তৰত আৰম্ভ হৈ আদৰ্শাত্মক স্তৰলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে। ভৱভূতিৰ উত্তৰ-চৰিত’ত ৰামসীতা সম্পূৰ্ণ ই মানৱ; তেওঁলোকৰ দাম্পত্য প্ৰেমৰ যি কৰুণ চিত্ৰ নাটকত চিত্ৰিত কৰিছে সেই প্ৰেম আদৰ্শাত্মক লৌকিক প্ৰেম। কিন্তু ‘মালবিকাগ্নিমিত্ৰম’ নাইবা ভাসৰ ‘অৰিমাৰক’ত নায়ক-নায়িকাৰ আকৰ্ষণৰ অন্তৰালত ৰূপৰ মোহত সৃষ্টি হোৱা যৌন আকৰ্ষণেই প্ৰধান। ভৱভূতিৰ ‘মালতী-মাধব’ সাধাৰণ লৌকিক প্ৰেমৰ নিদৰ্শন।

সাধাৰণ লৌকিক প্ৰেমকেই আমি আকৌ দুই ভাৱে প্ৰকাশ হোৱা দেখা পাওঁ; এবিধ শিক্ষিত পণ্ডিত কবিসকলৰ লেখনীত ৰূপ লোৱা বিচিত্ৰ লাহ-বিলাহ, আবেগ-অনুভূতিৰ মধুৰ বৰ্ণনাৰে পৰিপূৰ্ণ নাগৰিক প্ৰেম আৰু আনবিধ চহা-কৰিব স্বতঃস্ফূৰ্ত সৃষ্টিকামী যৌন আৱেদনৰ প্ৰকাশ; ই যৌন বুজুকাৰ মুক্ত, সবল আৰু সবল পৰিস্ফুৰণ। পৰিমাৰ্জিত সাহিত্যৰ প্ৰেমৰ প্ৰকাশৰ দৰেই জনগীতৰ প্ৰেম কল্পনাবিহাৰী নহয় আৰু অনুভূতি প্ৰকাশতো খেওকালি নাই।

ৰামধেনুৰ দৰে লৌকিক প্ৰেমৰ বৰ্ণনৈচিত্ৰ্য সৃষ্টি কৰি প্ৰাচীন কালৰপৰাই বহুতো প্ৰেম-কাব্য প্ৰেম-গীতি ৰচিত হৈছে। অসমীয়াৰ বিহুগীতসমূহ যেনেকৈ প্ৰত্যেকটোৱেই একোটা স্বয়ংসম্পূৰ্ণ প্ৰেমভাৱৰ প্ৰকাশক, তেনেকৈ সংস্কৃতত প্ৰেমবিষয়ক কোষ-কাব্য কিছুমান পোৱা যায়। খৃষ্টীয় প্ৰথম শতিকা মানৱ সাতবাহন ৰজা হালৰ ‘গাথা সপ্তশতী’ এখন প্ৰাকৃত ভাষাত লেখা প্ৰেমৰ বিচিত্ৰ ৰাগ, অনুভূতি, অৱস্থা, আকৰ্ষণ, বিকৰ্ষণ আদি বৰ্ণনা কৰা সাতশ শ্লোকৰ কোষ-কাব্য। কালিদাসৰ ‘শৃঙ্গাৰ তিলক’, ‘শৃঙ্গাৰাৰ্যক’, অমক কৰিব ‘অমক-শতক’,

ভৰ্তৃহৰিৰ ‘শৃঙ্গাব-শতক’ আদি কোষ-কাব্যত দেহজ প্ৰেমৰ লাহ-বিলাহ, বমণী-ৰূপৰ মোহময়ী আবেষ্টিনী, সন্তোগৰ আনন্দ, প্ৰথম সন্মাগমৰ অভিনব আনন্দ, বিবহৰ দুখ, প্ৰণয়ৰ ঈৰ্ষা, মান-অভিমান, কৃত্ৰিম ক্ৰোধ এই সকলোবোৰৰ স্তূন্দৰ বিৱৰণ পোৱা যায়। এইবোৰ কাব্যত প্ৰেমিক-প্ৰেমিকাৰ সম্পৰ্কটো কেৱল যে ইন্দ্ৰিয় বুড়ুকাৰ পৰিণাম বুলিয়েই দেখুৱাব খুজিছে এনে নহ'য় বৰং যুদ্ধক-যুদ্ধতীৰ যৌন সম্পৰ্কটো এটা কলাত্মক বিনোদৰূপে চিত্ৰিত কৰা হৈছে। প্ৰত্যেক ব্যক্তিকে কচিৰ পাৰ্থক্য আছে যদিও, আদিবসৰ আৱেদন অধিক প্ৰভাৱশীল আৰু ব্যাপক। সেইকাৰণেই ধৰ্ম্মমূলক কাব্যও আদিবসেৰে সিন্ধু কৰা হৈছিল। শঙ্কৰদেৱে ‘বাসন্তীড়া’ ৰচনা প্ৰসঙ্গত লেখিছে—

“শৃঙ্গাবসে যাৰ আছে ৰতি,

আকে শুনি হোক নিশ্চল মতি।”

প্ৰাচীন ভাৰতীয় সাহিত্যৰ প্ৰেম চিত্ৰনত বাৎসায়নৰ ‘কামসূত্ৰ’ৰ অশেষ প্ৰভাৱ দেখা যায়। কামসূত্ৰত পূৰ্ববাগ, মিলন, বিবহ, সন্তোগ, অভিসাৰ আৰু প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ বিভিন্ন অবস্থাত যি বিভ্ৰম-বিলাস, হাৱ-ভাৱ আদি মানসিক বিকাৰৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে, প্ৰাচীন ভাৰতীয় কাব্যই তাকেই অনুসৰণ কৰিছে। আদৰ্শ গৃহী বা সংসাৰী হবৰ কাৰণে কামসূত্ৰৰ জ্ঞান অপৰিহাৰ্য্যৰূপে গণ্য কৰা হৈছিল। আজি-কালি ছাত্ৰই যৌন-বিষয়ক পুথি যেনেকৈ লুকাই চুৰকৈ পঢ়ে, প্ৰাচীনকালত তেনে নাছিল। পঞ্চতন্ত্ৰৰ বিমুগ্ধশৰ্ম্মাই অমৰশক্তি ৰজাৰ মূৰ্খ লৰা কেইটা পঢ়াবলৈ লওঁতে সাধাৰণ ছাত্ৰৰ পাঠ্যক্ৰমৰ এটা আভাস দিছে—তাৰ ভিতৰত ব্যাকৰণ, ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰ, অৰ্থশাস্ত্ৰ আৰু বাৎসায়নৰ কামশাস্ত্ৰৰ উল্লেখ আছে। দিখিজয়ী সন্ন্যাসী শঙ্কৰাচাৰ্য্যই মণ্ডন মিশ্ৰৰ পত্নী অভিনৱ ভাৰতীৰ লগত তৰ্ক কৰিবলৈ লৈ শেষত যেতিয়া অভিনৱ ভাৰতীয়ে কামশাস্ত্ৰৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰপৰা তৰ্ক উত্থাপন

কবিলে, ভেটিয়া সন্ন্যাসী শঙ্কৰাচাৰ্য্যই এবছৰ সময় বিচাৰি কাব্যশাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰিব লগাত পৰিছিল।

কাম চাৰি পুৰুষাৰ্থৰ অন্ততম হোৱাৰ হেতু বৈষাভাৱে কাম চৰ্চিভাৰ্য কৰা জীৱনৰ অন্ততম কৰ্ত্তব্য বুলি প্ৰাচীন যুগত গণ্য কৰা হৈছিল। আনকি অৱস্থা বিশেষে যৌন সন্তোগ নকৰিলে বা বিবত থাকিলে মহাপাতক বুলিয়েই ধৰা হৈছিল (যেনে পত্নীৰ ঋতু বন্ধা কৰা)। সৃষ্টি প্ৰক্ৰিয়াৰ উপায় স্বৰূপ নৰ-নাৰীৰ মিলনক প্ৰাচীন ভাৰতীয় সকলে যুগাৰ চকুৰে নেচাইছিল, আৰু খৃষ্টান দৃষ্টিভঙ্গীৰে দেহটোকো অপৱিত্ৰ বস্তু বুলি গণ্য কৰা নহৈছিল। এই কাৰণেই তেওঁলোকে সাহিত্যত নৰ-নাৰীৰ প্ৰেমৰ বাস্তৱ বৰ্ণনা দিবলৈ কুণ্ঠিত নহৈছিল। ৰমণী ৰূপৰ নখ-শিখা বৰ্ণনা ভাৰতীয় কবিসকলৰ কাব্যৰ অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ হৈ পৰিছিল। প্ৰাচীন ভাৰতীয় দৃষ্টিত যৌন প্ৰক্ৰিয়া, নৰনাৰীৰ মিলন আৰু নাৰীৰ দেহৰ প্ৰতি পুৰুষৰ স্পৃহাক স্ভাবিক কথা বুলি ভাবি লৈছিল। সেই কাৰণেই প্ৰাচীন সাহিত্যত যাক আজি-কালি অশ্লীল বুলি হয় ভাব কৰা হয় তেনে বৰ্ণনাক সহজভাবে গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল। এই কাৰণেই শঙ্কৰদেৱ হৰমোহনত নাইবা ৰাসক্ৰীড়াতে তেনে বিৱৰণ দিবলৈ কুণ্ঠিত নহৈছিল। বৈষ্ণৱ কবি অনন্তকন্দলীয়ে কুমৰহৰণ কাব্যত উষা অনিৰুদ্ধৰ ৰতিক্ৰিয়া মুকলিভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে; ৰামসৰস্বতীয়ে জয়দেৱ কাব্যত ৰাধাকৃষ্ণৰ স্তবতি ক্ৰিয়াৰ বিশদ বৰ্ণনা অকুণ্ঠভাৱে দিছে। মধুমালতীতো তাৰ ব্যতিক্ৰম ঘটাই নাই।

সংস্কৃত আলংকাৰিকসকলে শৃঙ্গাৰ ৰসক আদিৰসো বুলিছে। দৰাচলতে এই ৰসেই সকলো ৰসৰে মূল আৰু প্ৰধান আৰু এই কাৰণেই তেওঁলোকে আদিৰসৰ উপাদান সমূহৰ পুৰুষাপুৰুষ বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰিছে। নায়কৰ শ্ৰেণীভেদে (যেনে শঠ, দক্ষিণ, ধৃষ্ট, অমুকুল ইত্যাদি) নায়িকাৰ প্ৰকাৰ ভেদে (স্বীয়া, পৰকীয়া) আৰু

অৱস্থাভেদে (বাসকসজ্জা, প্ৰোষিত-ভৰ্তৃকা, বিবহোংকষ্টিতা, স্বাধীন-ভৰ্তৃকা, কলহাস্তৰিতা, বিপ্ৰলদ্ধা, খণ্ডিতা, অভিসাৰিকা ইত্যাদি) প্ৰেমিক হৃদয়ৰ বৈচিত্ৰ্যময় প্ৰকাশ, মানসিক অৱস্থাস্তৰ বা বিকাৰ আদি যেনে ভাৱে বিশ্লেষণ কৰিছে আন ৰসৰ তেনে বিশদ আলোচনা নাই। প্ৰাচীন অসমীয়া কাব্যত প্ৰেমৰ অভিব্যক্তিও বহু পৰিমাণে সংস্কৃত সাহিত্যৰ পৰম্পৰা অনুসৃত।

প্ৰণয় কাব্যৰ কাহিনী-কলাঃ নাৰীৰ ৰূপ বৰ্ণনা কৰোঁতে অসমীয়া প্ৰাচীন কাব্যত যিবোৰ উপমান ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায় সেই সকলোবোৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰ পৰা গ্ৰহণ কৰা হৈছে। মুখ, চকু, ভ্ৰু, নাক, কাণ, কপাল, চুলি, গ্ৰীষা, স্তন, হৃদয়, কঁকাল, উৰু, নিতম্ব, জঘন, জজ্বা, জালু, চৰণ, নখ এই সকলো অঙ্গৰ (বিশেষকৈ নাৰীৰ) যিবোৰ উপমান প্ৰয়োগ কৰিছে সেই সকলোবোৰ সংস্কৃত কবিসকলৰ ৰচনাৰ পৰাই সংগ্ৰহ কৰা। নায়ক-নায়িকাৰ প্ৰেমৰ উন্মেষত এই নখ-শিখা বৰ্ণনাই প্ৰাচীন কাব্যত বিশেষ অংশ গ্ৰহণ কৰে। নায়কে নায়িকাক প্ৰত্যক্ষ নকৰাকৈয়ে বহু ক্ষেত্ৰত ভাট, ভিক্ষুক, দেশাস্তৰী নাইবা দূত বা দূতীৰপৰা শাৰীৰিক সৌন্দৰ্য্যৰ নখ-শিখা বৰ্ণনা শুনিয়েই প্ৰেমত আগ্নুত হোৱা দেখা যায়। ৰক্তিগীহৰণ কাব্যত কৃষ্ণই ভাটৰ মুখত ৰক্তিগীৰ বৰ্ণনা শুনি প্ৰেমাক্ৰান্ত হোৱাৰ বিৱৰণ আছে।

ৰূপ আৰু গুণ শ্ৰৱণৰ বাহিৰে অন্য উপায়েৰেও নায়ক-নায়িকাৰ অন্তৰত প্ৰণয়ৰ উন্মেষ কৰোৱা হয়। চিত্ৰ দৰ্শন, স্বপ্ন দৰ্শন আৰু স্থান বিশেষে প্ৰত্যক্ষ দৰ্শনৰ ফলত পূৰ্ববাগৰ সৃষ্টি হোৱাৰ বহুতো উদাহৰণ পুৰণি কাব্যত সিঁচৰতি হৈ আছে। নায়কক নায়িকাৰ লগত মিলন ঘটোৱাত দূতী, সখী, সন্ন্যাসিনী, মালিনী, ধাত্ৰী আদিৰ সততে সহায় লোৱা হয়। উষা অনিৰুদ্ধৰ প্ৰণয়ত সখী চিত্ৰলেখা, মনোহৰ মালতীৰ প্ৰেমত প্ৰেমা আৰু বুঢ়ী মালিনী, চাহাপৰী আখ্যানত ধাই, ফুলকোৱঁৰ গীতত দিছাই মালিনীৰ নাম এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখ কৰিব

পাৰি। সংস্কৃত কাব্য নাটক পৰিত্ৰাজিকা, সহচৰী, ধাত্ৰী আদিৰ প্ৰয়োগ আছে।

প্ৰণয়ৰ দুখাস্তক পৰিণতি নাইবা প্ৰতিদানহীন প্ৰণয় পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যত বিশেষ দেখা নাযায়। প্ৰণয়ৰ পথত কণ্টক স্বৰূপে থিয় দিয়া ধূৰ্ত্ত বা শঠ চৰিত্ৰৰ প্ৰয়োগ নথকা নহয়, কিন্তু শেষ পৰিণতি সদায়ে সুখাৱহ দেখুৱা হয়। একমুখী প্ৰেম অৰ্থাৎ এজনৰ প্ৰেমৰ প্ৰতি আন জনৰ উদাসীনতা নাই। কৃষ্ণ-কলিণী, উষা-অনিৰুদ্ধ, মাধৱ-সুলোচনা, মনোহৰ-মালতী, মালিকজাদা-চাহাপৰী, দুশ্শন্ত-শকুন্তলা, চন্দ্ৰকেতু কামবালা—এই সকলোবোৰ পুৰণি অসমীয়া কাব্যৰ নায়ক নায়িকাৰ প্ৰণয় আদান-প্ৰদানৰ ভেটিত স্থাপিত।

প্ৰায়ে দেখা যায় যে প্ৰেমিকাক লাভ কৰিবলৈ নায়ক হয় কোনো শাৰীৰিক শক্তিৰ পৰীক্ষা, নহয় কোনো মানসিক দৃঢ়তাসূচক পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হব লগাত পৰে। আন কথাত প্ৰেমিকা সহজলভ্য নহয়। কলিণীহৰণ কাব্যত কৃষ্ণই শিশুপাল আদি ৰজাসকলৰ ৰিকন্ধে যুজ কৰি কলিণীক লাভ কৰিছিল। অনিৰুদ্ধই বাণৰ পোতাশালত বন্দী হৈ কাল কটাব লগাত পৰিছিল। দুশ্শন্তই আত্মপ্ৰাণ আৰু অনুশোচনাৰ দ্বাৰা অন্তৰ পৰিশুদ্ধ কৰিছিল। মনোহৰ আৰু মালিকজাদা মধুমালতী আৰু মৃগায়তীক লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল অশেষ দুখ-কষ্ট আপদ বিপদ অতিক্ৰম কৰিহে।

প্ৰাচীন প্ৰেম-কাহিনীত নায়ক নায়িকা সাধাৰণতে অভিজাত শ্ৰেণীৰ; ৰাজকুমাৰ ৰাজকুমাৰীৰ প্ৰণয় দেখুৱা প্ৰধান উদ্দেশ্য। নায়িকা ৰাজকুমাৰী নহৈ কেতিয়াবা অম্পৰা বা পৰী হোৱাও দেখা যায়। কিন্তু লোক-গীতত সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ নায়ক বা নায়িকায়ো স্থান নোপোৱা নহয়। বিহুগীতৰ প্ৰেম ৰজাঘৰীয়া প্ৰেম নহয়, চহা খেতিয়কৰ প্ৰেম।

নায়ক নায়িকাৰ পূৰ্ববাগ, বিবহ আৰু মিলনৰ মাদকতা বা

ভীতভাৱে বৃদ্ধি কৰাত প্ৰকৃতিক উদ্দীপক বিভাৱৰূপে চিত্ৰিত কৰা সাহিত্যিক ৰীতি সংস্কৃত সাহিত্যৰপৰা আবিস্ত কৰি বিভিন্ন মধ্যযুগীয় প্ৰান্তীয় সাহিত্য-সমূহলৈকে প্ৰচলিত হোৱা দেখা যায়। পীতাম্বৰ কবিৰ ‘উষা পৰিণয়’ত, শঙ্কৰদেৱৰ ‘হৰমোহন’ত কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তীৰ ‘শকুন্তলা’ কাব্যত আৰু অন্যান্য কবিৰ প্ৰণয়াত্মক কাব্যতো প্ৰকৃতিয়ে প্ৰণয়ৰ পটভূমি আৰু উদ্দীপক ৰূপে বিশেষ অংশ গ্ৰহণ কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ এনে মনোহৰ আবেষ্টনীতে মনোহৰ কোঁৱৰৰ আৰু প্ৰেমাৰ প্ৰণয়ৰ উন্মেষ হয়।

মধুমালতীৰ কাব্য বিচাৰ : বৈষ্ণৱ কাব্যৰ ৰীতিত মধুমালতী ৰচনা কৰা হৈছে; অৱশ্যে এই কাব্য ভক্তি-প্ৰধান কাব্য নহয়। অধ্যায়ৰ শেষত গতাসুগতিক ভাৱেই হৰিনামৰ মাহাত্ম্য আৰু কবিৰ কাকুতিপূৰ্ণ পদ সংযোজিত হৈছে যদিও কথা-বস্ত্তৰ প্ৰকাশ-ৰীতিত লৌকিকতাইহে প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে। এই প্ৰসঙ্গত মধুমালতীক আমি কবিৰাজ চক্ৰৱৰ্তীৰ শকুন্তলা কাব্য নাইবা পীতাম্বৰ কবিৰ উষা পৰিণয় কাব্যৰ প্ৰণয় প্ৰকাশ ভঙ্গীৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰো। পীতাম্বৰ কবিৰ উষাই বিৰহত আক্ষেপ কৰাৰ দৰেই মধুমালতীয়েও মনোহৰ কোঁৱৰক আত্মসমৰ্পণ কৰি এইদৰে কৈছে—

যি নাৰীৰ স্বামী নাহি যুৱা কালে।

মিক তাইৰ যৌৱন বয়স গৈল হেলে ॥

ইয়াৰ পাছত কৱিয়ে নায়ক নায়িকাৰ যি স্মৰতি শৃংগাৰৰ বৰ্ণনা দিছে সি আধুনিক দৃষ্টিত অতিশয় নগ্ন আৰু অশ্লীল। উষা-অনিকঙ্ক আৰু দুঃসন্ত-শকুন্তলা পুৰাণৰ চৰিত্ৰ; মনোহৰ-মালতী পুৰাণৰ চৰিত্ৰ নহয়। কিন্তু কবিৰ দৃষ্টিত মনোহৰ-মালতী আৰু দুঃসন্ত-শকুন্তলা একে পৰ্যায়ৰ চৰিত্ৰ; কাৰণ মনোহৰ-মালতীৰ কাহিনী লোমস ঋষিৰ মুখেদি ব্যক্ত হৈছে। পুৰাণত স্থান পোৱা হেতু দুঃসন্ত-শকুন্তলা বা উষা-অনিকঙ্কই যদি পাঠকৰ শ্ৰদ্ধা লাভ কৰিব পাৰে তেন্তে

লোমস ঋষিৰ দ্বাৰা ব্যক্ত হোৱা মনোহৰ-মালতীৰ কাহিনীয়েও শ্ৰদ্ধা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম নোহোৱাৰ কোনো কাৰণ নাই ; এয়ে হয়তো কৱিৰ মনৰ ভাব। কিন্তু কাব্যত কৱিয়ে ভক্তি বা ধৰ্ম্মমূলক কথালৈ মাজে মাজে একোটি উপকল্প দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলেও নায়ক-নায়িকাৰ লৌকিক ভাৱ-ভঙ্গী, প্ৰণয়, বিবাহ, সন্তোগ আদিৰ কালেহে অধিক মনোনিবেশ কৰিছে। ধৰ্ম্ম বা ভক্তি ভাব সৃষ্টি কৰা কৱিৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য নহয়, লৌকিক প্ৰেমৰ আকৰ্ষণীয় ৰূপ এটা চিত্ৰিত কৰাৰে তেওঁৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য। এই কাৰণে মধুমালতীক ধৰ্ম্মমূলক কাব্য খুৱলি লৌকিক প্ৰণয়-কাব্যৰে বোলা সমীচীন হব।

মধুমালতীৰ ৰচনা-ভঙ্গীৰ ওপৰত পূৰ্বৱৰ্তী বৰ্ণনা-ভঙ্গীৰ প্ৰভাৱ যথেষ্ট পৰিমাণে দেখা যায়। নায়িকাৰ ৰূপ বৰ্ণনাত, উপবন চিত্ৰ অঙ্কনত, বিবাহৰ মানসিক অৱস্থা আৰু বিলাপ বৰ্ণনাত, সন্তোগত, চিত্ৰ ৰচনাত আৰু শকাৱলীৰ প্ৰয়োগত গতানুগতিক ৰীতি অনুসৰণ কৰিছে। এই বিষয়ত ঠাই অনুসৰি গতানুগতিক বৰ্ণনাৰ হ্ৰস্ব দীৰ্ঘতা ঘটিছে, কিন্তু অভিনৱত্ব বা মৌলিকতা নাই। উদাহৰণ স্বৰূপে মনোহৰ কোঁৱৰে দিব্য উপবনৰ মাজত প্ৰেমাক দেখা চিত্ৰটোৱে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ হৰমোহনৰ দিব্য উপবনৰ মাজত মোহিনী ৰূপলৈ মনত পেলাই দিয়ে।

মধুমালতী কাব্য প্ৰাকৃত বা অপ্ৰাকৃত আৰু সম্ভৱ-অসম্ভৱ ঘটনা-ৱলীৰ সমাবেশ। অপ্সৰাৰ অলৌকিক কাৰ্য্য, ৰাক্ষস-দানৱৰ প্ৰাৰুণ্য, ভয়াবহ সাগৰ যাত্ৰা, পশুপক্ষীৰ মানুহৰ দৰে ব্যৱহাৰ, অভিশাপৰ ফলত মানুহ পক্ষীত পৰিণত হোৱা আদি প্ৰাকৃত-অপ্ৰাকৃত ঘটনাৰ অদ্ভুত সংমিশ্ৰণ এই কাব্যত দেখা যায়। এই বিষয়ত সংস্কৃত কথা আৰু আখ্যায়িকাবোৰৰ লগত মধুমালতীৰ সাদৃশ্য মন কৰিবলগীয়া।

মধুমালতী ঘটনা-প্ৰধান কাব্য। মনোহৰ কোঁৱৰেই সকলো ঘটনাৰ উপলক্ষ্য যদিও তেওঁৰ চৰিত্ৰই দৰ্শকক আকৃষ্ট নকৰে ;

ঘটনাবৈচিত্ৰ্যইহে বিস্ময় সৃষ্টি কৰে। প্ৰকৃত মানবীয় আবেদন এই কাব্যত কম।

মনোহৰ কৌৰবে প্ৰেমা আৰু মধুমালতী দুই গৰাকী যুৱতাক পত্নী ৰূপে গ্ৰহণ কৰা দেখুৱাই কৰিয়ে মনোহৰ কৌৰবৰ চৰিত্ৰৰ মৰ্যাদা আৰু প্ৰেমৰ একনিষ্ঠা কিছু ভ্ৰাস কৰিছে বুলি অনুমান হয়। এনে কবি প্ৰধান বা আধিকাৰিক আধ্যানৰ লগতে এটি প্ৰাসঙ্গিক আধ্যান বা উপবস্তু সৃষ্টি হোৱাৰ সম্ভাৱনাও নষ্ট কৰি দিয়া হ'ল। মূল হিন্দী কাব্যত তাৰাচন্দ (তাৰাচন্দ) আৰু প্ৰেমাৰ প্ৰেমাখ্যান লৈ এটি উপবস্তুৰো সৃষ্টি হৈছে।

কাব্যখন অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰ ফালে ৰচনা কৰা যেন অনুমান হয়। ইয়াৰ ছন্দ সকলো ঠাইতে নিমজ আৰু সাৱলীল নহয় ; ঠায়ে ঠায়ে ভাষাৰ আধুনিকতাই অতি স্পষ্টভাৱে আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে। তথাপি অসমীয়া কাব্য-সাহিত্যৰ ইতিহাসত মৃগাৱতী চৰিত আৰু মধুমালতী কাব্যই এটি ক্ষীণ অথচ নতুন সুবধনিৰ সৃষ্টি কৰিছে।

শ্ৰীবিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা

শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা

অম্বু-মালতী

শ্রীকৃষ্ণায় নমঃ ॥

গণেশায় নমঃ ॥

পার্বতীনাথায় নমঃ ॥

পদ

জয় জয় কৃষ্ণ নাম পাপ অন্তকাৰী ।
যাৰ নাম শ্রবণে সংসাৰ ভয় তৰি ॥
যাত পৰে নাহিকয় পুঙ্খ উত্তম ।
দেৱৰো দেৱতা হৰি তুমি আত্মা ৰাম ॥ ১ ॥
সমস্তে প্ৰাণীৰ বিদিগত তুমি দেৱ ।
ব্ৰহ্মা আদি কৰিয়া প্ৰণামে সবে দেৱ ॥
যত বেদ বেদান্ত যে আগম নিগম ।
অষ্টাদশ ভাৰতত অৰ্থৰ পুৰাণ ॥ ২ ॥
তত্ত্ব যন্ত্ৰ মন্ত্ৰে যাৰ পদক ধিআই ।
শ্রবণ মাত্ৰকে পাপীয়ো মোক্ষ পাই ॥
কাতৰ কৰিয়া মাগো সঙ্গ মহন্তৰ ।
তোমাৰ চৰিত্ৰ গুণ শুনিবো বিস্তৰ ॥ ৩ ॥
জয়তি জগ-ঈশ্বৰি বাক্যে বাণী আই ।
তোমাৰেমে কটাক্ষে দেহাত জ্ঞান পাই ॥
যত চৰাচৰ জীৱ জ্ঞানদাতা তুমি ।
দেহে থাকি যিবা কৰা তাকে জীৱে কৰি ॥ ৪ ॥

হে মুক্তদাইনী মার পতিতপার্বনী ।
 মোক কিছু দায়া কৰা হৃদয়বাসিনী ॥
 নানা লোকে কৰি কীৰ্ত্তনক আছে কৰি ।
 হৰি কীৰ্ত্তনেসে সবে সংসাৰক তাৰি ॥ ৫ ॥
 যেন স্তব্ধৰ মাণ সূত্রত গান্ধাই ।
 প্রবাল মিশ্রিত হৈলে প্রকাশিত হই ॥
 বিষ্ণু বৈষ্ণৱৰ কথা জান সেহি মত ।
 নিন্দা নকৰিবা সবে ধৰো চৰণত ॥ ৬ ॥
 যেন আভ্রা দিলে হৃদয়ত যত্নবাই ।
 তাহাকে কৰিতে শক্তি আমাসাৰ নাই ॥
 তথাপিতো মনে বাধা আমাসাৰ ভৈল ।
 ইতিহাস পদ কিছু কৰিবে সাম্প্রত ॥ ৭ ॥
 অশুক দেখিলে আত ক্ষমিতে যুৱাই ।
 নিন্দিয়া অজ্ঞানীৰো পৰম দুখ পাই ॥
 হেন জানি নিনিন্দিবা ধৰো চৰণত ।
 শুনিলে মাত্ৰকে তৰি বিপদ কালত ॥ ৮ ॥
 শুন্যোক লোকসব মন ঠিক কৰি ।
 নৈমিষাৰণ্যত আছে, ঋষি সত্ৰ কৰি ॥
 মহা মহা ঋষিসব বহি একঠাই ।
 কৰন্ত চৰ্চনা হৰি নামক সদাই ॥ ৯ ॥
 এহি মতে মুনিগণে আনন্দতে আছে ।
 আসিল লোমস ঋষি সেহি সমজ্যাকে ॥
 দেখি আথে বেথে দিল বসিতে আসন ।
 পাণ্ডু অৰ্য্য দিয়া সবে আনন্দ বিধান ॥ ১০ ॥
 শ্রান্ত দূৰ কৰি মুনি আসনত বসি ।
 নানা আলাপিত কথা কহন্ত হৰিষি ॥

সেহি সময়তে মুনিগণে যুথ (?) গাই।
 প্রণিপাতে পুচে ঋষি লোমসক চাই ॥ ১১ ॥
 শুনা ব্রহ্মাঋষি দেব শুনিয়ো সাম্প্রত।
 ব্রহ্মাৰ নিৰ্ম্মিত প্রাণী যত সংসারত ॥
 যি মতে লিখিত হয় বিধিৰ নিৰ্ম্মাণ।
 তাক কি আচৰে নৰে কি ঘৰ্ণে থান (?) ॥ ১২ ॥
 শুনিবাক ইচ্ছা ঋষি কয়ো বিজ্ঞমান।
 শুনিয়া লোমস মুনি দিলন্ত সিদ্ধান্ত ॥
 ব্রহ্মাৰ নিৰ্ম্মিত জানা ইটো ত্রিজগত।
 তাহাক খণ্ডিত কৰে জানাহা প্রত্যেক ॥ ১৩ ॥
 সৃষ্টিকৰ্ত্তা আজ্ঞা কাৰ লজ্জিবাক পাৰে।
 যেই মতে আজ্ঞা প্রাণী সেই মতে কৰে ॥
 শুনা মুনিসৰ পূৰ্ব ইতিহাস কথা।
 সূৰ্য্যবংশ আছিলেক সূৰ্য্যভানু ৰজা ॥ ১৪ ॥
 মহা ধৰ্ম্মশীল ৰাজা ইক্ষ্বাকু কুমাৰ।
 কনোগিৰি নগৰত ভৈল অধিকাৰ ॥
 মহা দান্ধাশীল ৰাজা ধৰ্ম্মে তৎপৰ।
 প্রাণী সবে মনোযোগ পিতৃ সমসৰ ॥ ১৫ ॥
 নিজ গুণে জ্ঞানী ৰাজা মহা বলবান।
 পৃথিবীত কোনো নাই তাহাৰ সমান ॥
 দুৰ্ঘ চোৰ নাহিকয় সিটো নগৰত।
 নাহি হিংসাবাদ প্রাণী সব ধৰ্ম্ম ৰত ॥ ১৬ ॥
 ধৰ্ম্মক পালন্ত ৰাজা ৰাজ্য নিৰন্তৰ।
 অযুত হাজাৰ গৈল ৰাজ্যৰ বৎসৰ ॥
 তথাপি নৃপতি অংশ নভৈল কুমাৰ।
 কত শত ষাগ যজ্ঞ দান অপ্ৰমিত ॥ ১৭ ॥

কবিলন্ত সূৰ্য্যভানু ভাৰ্ঘ্যাএ সহিত ।
 তথাপি ৰাজ্যৰ জানা নভৈল তনয় ॥
 হেন মতে পুত্ৰ দুখে আছে মহাশয় ॥ ১৮ ॥
 শুনা পূৰ্ব কথাত আগে যুনি সমস্তয় ।
 একদিনা সূৰ্য্যভানু মন্ত্ৰীত কহয় ॥
 শুনিয়েক মন্ত্ৰীৰ বচন আমাৰ ।
 বৃদ্ধ ভৈল পুত্ৰ আৰু নভৈল আমাৰ ॥ ১৯ ॥
 তথাপি পুত্ৰৰ আশা আহয় মনত ।
 ডাকিয়া আনিয়ো বিপ্ৰ দৈবজ্ঞ যতেক ॥
 ৰাজ আজ্ঞা পায় পাত্ৰ শিষ্যগামী কৰি ।
 দৈবজ্ঞ বিপ্ৰক মাতি আনিলা সাদৰি ॥ ২০ ॥
 বিপ্ৰগণ দেখি ৰাজা অৱনত কৰি ।
 পাছ অৰ্য্য আচমনি দিলন্ত সাদৰি ॥
 বসিলন্ত দ্বিজগণ আশংসি ৰাজাক ।
 শীঘ্ৰে পুত্ৰ হোক বুলি দিলে আশীৰ্ব্বাদ ॥ ২১ ॥
 হেন শুনি নৃপবৰ যুড়ি দুই কৰ ।
 পুত্ৰ দান দিয়া বুলি কবন্ত কাতৰ ॥
 ৰাজ্যৰ ভক্তিত তুষ্ট বিপ্ৰগণ যত ।
 কহন্ত ৰাজ্যৰ প্ৰতি চাহিয়া জ্যোতিষ ॥ ২২ ॥
 নকৰিবা চিন্তা ৰাজা দিব পুত্ৰ বৰ ।
 কৰিয়েক শিৱ পূজা অৰণ্য ভিতৰ ॥
 শিৱ আৰাধনে হৈব তনয় সুন্দৰ ।
 হৈবেক পণ্ডিত সৰ্বগুণে গুণাকৰ ॥ ২৩ ॥
 চাৰি বেদ চৈধ্য শাস্ত্ৰ সৰ্বাতো পাৰ্গত ।
 হৈবে তোমাৰ জন্ম বালক এমত ॥

কিন্তু মহাৰাজা কথা মন কৰি শুনা ।
 তাত হস্তে বহু কষ্ট পাইবা আবে জানা ॥ ২৪ ॥
 বাহু বৰিষতে পৰদেশী যে হৈবেক ।
 বিচাৰি কহিলো শাস্ত্ৰ চাহিয়ো প্ৰত্যেক ॥
 যজ্ঞে অপেচৰা গণে হৰিয়া নিবেক ।
 আনন্দ কৰিয়া এক নাৰী দেখাইবেক ॥ ২৫ ॥
 সপোনত ৰাত্ৰি দেখিবেক শয়নত ।
 কৰিবে স্মৰতি সেহি নাৰীৰ লগত ॥
 চেতন লভিয়া সেই কণ্ঠাক নাপায়া ।
 কৰিয়া বিচাৰ তাইক ফুৰিবে খুজিয়া ॥ ২৬ ॥
 হৈবে হেন কষ্ট ৰাজা সেহি কণ্ঠা হস্তে ।
 যাইবেক ই দুখ ৰাজা তনয়ত হস্তে ॥
 হেন শুনি নৃপে তাত আনন্দ পাইলা ।
 অলপ হাশ্ব কৰি দিয় সৰাকে বুলিলা ॥ ২৭ ॥
 যিহোক সিহোক মাত্ৰ দেখো পুত্ৰ মুখ ।
 পাছে যেহি লাগে যে মিলোক সেহি দুখ ॥
 অপুত্ৰক নাম হেন গুচক আমাৰ ॥
 ছয়োক তনয় আশীৰ্বাদে তোমাসাৰ ॥ ২৮ ॥
 এহি বুলি বহু বিস্তে অৰ্চি তাসম্বাক ।
 গৈলা আভ্যন্তৰে ৰাজা বিসৰ্জিত সভাক ॥
 জ্যোতিষীয়াগণে লভিলাহা বহু ধন ।
 আনন্দিত মনে গৈল আপুন ভবন ॥ ২৯ ॥
 পাত্ৰ মন্ত্ৰী সকলো চলিলা নিজ ধান ।
 ৰাজা পুত্ৰ পাইবা বুলি হৰষিত মন ॥
 হেনয় আনন্দে সবে ঘৰা ঘৰি গৈলা ।
 ৰাজায়ো হৰিষ লভি নিজ স্থানে বৈলা ॥ ৩০ ॥

ଏହି ଯନ୍ତେ ସୂର୍ଯ୍ୟଭାନ୍ତୁ ଦିନା କତିପୟ ।
 ଆହା ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ପାଲି ଆନନ୍ଦ ବିଦୟ ॥
 ଲିଖି ଆଛେ କାର୍ଯ୍ୟେ ଯାବ ଯିବା ହୈବ ଗତି ।
 କଦାଚିତେ ତ୍ରେଧା ନୋହେ କହିବୋ ସମ୍ପ୍ରତି ॥ ୩୧ ॥
 'ପୂର୍ବତ ଦୈବଜ୍ଞ ଯି କହିଲେ ନୃପତିତ ।
 ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ଆସିଆ ମିଳିଲ ସମ୍ମିହିତ ॥
 ମନତେ ବୋଲନ୍ତୁ ମହି ଚଲୋ ଅବ୍ୟକ ।
 ପୁତ୍ର କାମେ ପୂଜୋ ଗୈୟା ଦେବ ଶଙ୍କରକ ॥ ୩୨ ॥
 ଏହି ବୁଲି ନାନା ରାଜା ସନ୍ତାପକ ଲୈୟା ।
 ପାତ୍ର ପୁରୋହିତ ସବେ ଅବ୍ୟକ ଗୈୟା ॥
 ନିର୍ମିଳା ଯତନେ ପୂଜା କରିବାର ସ୍ଥାନ ।
 ହୃଦିକା ଶଙ୍କର ଥାପି କରି ବହୁ ମାନ ॥ ୩୩ ॥
 ଗନ୍ଧେ ପୁଷ୍ପେ ଧୁପେ ଦୀପେ କରି ବହୁ ମାନ ।
 କରିଲା ନୃପତି ପୂଜା ଯତନେ ତଥାହି ॥
 ଅଗ୍ନିତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ତାନ୍ତୁ ଦେବତା ଈଶାନ ।
 ପାର୍ବତୀ ସହିତେ ଆସିଲନ୍ତୁ ସେହି ଥାନ ॥ ୩୪ ॥
 ଦେଖି ସିଟୋ ରାଜାର ଭକତି ଆତିଶୟ ।
 ବୋଲେ ବବ ଲୈୟୋ ରାଜା ଭୈଲୋହୋ ସଦୟ ॥
 ଶାଢ଼େ ସୂର୍ଯ୍ୟଭାନ୍ତୁ ରାଜା ଦଘୁରତେ ପଡ଼ି ।
 ଆନନ୍ଦେ ନେତ୍ରର ଜଳ ପଡ଼ୁଅ ନିଗଡ଼ି ॥ ୩୫ ॥
 ଆବିଷ୍ଟିଲେ ତୁତି ନତି କରି ନୟନାବେ ।
 ନମୋ ନମୋ ଶଙ୍କର ପ୍ରଣାମୋ ତୁହି ପାୟେ ॥
 ନମୋ ଭୁତନାଥ ଅନାଥର ନାଥ ସ୍ବାମୀ ।
 ନମୋ ସର୍ବ ସିଦ୍ଧିଦାତା ଅନ୍ତକାରୀ ତୁମି ॥ ୩୬ ॥
 ନମୋ ଶୂଳଧର ନମୋ ବୃଷଭବାହନ ।
 ନମୋ ଉମାପତି ନମୋ ଯୁକ୍ତି ଦାୟନ ॥

ভস্ম বিভূষিত নমো দেবদেব ।
 নমো কৰ্ণধৰ কটি ভটে বাঁধান্বাৰ ॥ ৩৭ ॥
 নমো ষোণেশ্বৰ গলে নব মুণ্ডমালী ।
 নমো অন্তকাৰী দেব মহা বলশালী ॥
 কবিলেক তুতি বাজা অতি নম্রভাষে ।
 বাহুল্য নভৈল পদ লেখিবার ভয়ে ॥ ৩৮ ॥
 পাছে সূৰ্য্যভাসু বাজা কৰযোড় কৰি ।
 যদি মোত সুপ্রসন্ন ভৈলা শূলধারী ॥
 তয় চৰণত তবে কৰো নিবেদন ।
 দিয়ে বৰ হোক এক তনয় শোভন ॥ ৩৯ ॥
 আত পৰে প্রভু কিছু নমাগোহো আন ।
 হোক জন্মে জন্মে তয় চৰণত থান ॥
 জলৰ পিণ্ডৰ আশা বহোক আমাৰ ।
 শুনি হবে বোলে হোক বাক্তিত তোমাৰ ॥ ৪০ ॥
 হৈবে বংশধৰ পুত্র তোমাৰ সম্প্রতি ।
 কিন্তু তাত হস্তে দুখ পাইবা মহামতি ॥
 এহি বুলি শঙ্কৰ গৈলন্ত নিজ থানে ।
 বাজায়ো বৈলন্ত পাছে আপোন ভৱনে ॥ ৪১ ॥
 এহি মতে কতো দিন আছে মহা বাই ।
 ভৈল পুত্র জাত যথা বিধিৰ লিখন ॥
 চয় ভাৰ্য্যা মধ্যে মুক্ষ প্রিয়া মহামতী ।
 পৰম সুন্দরী ৰূপে গুণে অনিন্দিতী ॥ ৪২ ॥
 আনো বিচক্ষণী নারীগণ মধ্যে সাৰ ।
 ভৈলা গৰ্ভৱতী তেহে ঔষধে বাজাৰ ॥
 হৰিবিতে মহিপাল দেখিয়া ভাৰ্য্যাক ।
 অৱশ্যে জানিলো মনে হৈবেক বালক ॥ ৪৩ ॥

କହିଛେ ଦୈବସ୍ତ୍ର ପୂର୍ବେ ଜ୍ୟୋତିଷକ ଟାହି ।
 ଶୁନିଛୋ ତାହାନ ମୁଖେ ଆମି ସମୁଦାହି ॥
 ନିଚୟେ ଜାନିଲୋ ହୈବେ ତନୟ ଆମାର ।
 ଏହି ବୁଲି ବାଜା ବଜ୍ର କବୟ ଅପାର ॥ ୪୪ ॥
 ଏହି ମତେ ଭାବି ଥାକା ବଜନୀ-ଦିବସ ।
 ମହିବୀରୋ ଭୈଳ ମାସେ ଦଶୟେ ପୂବସ ॥
 ଶୁଭ ଲଗ୍ନ ଶୁଭ ତିଥି ଉତ୍ତମ ନୈଶ୍ଚେତ୍ର ।
 ଜନ୍ମିଲନ୍ତୁ ମନୋହର ସେହି ସମୟତ ॥ ୪୫ ॥
 ଆତି ସୁକୋମଳ ଲିଙ୍ଗେ ବାଳକ ସୁନ୍ଦର ।
 ଯେନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଚନ୍ଦ୍ର ଜଳେ କଲେବର ॥
 କାନ୍ଦିବେ ଲାଗିଲା ଆତି ତୁଣ୍ଡା ତୁଣ୍ଡା କରି ।
 ଦେଖି କନ୍ୟାଗଣେ ଆସି ଧରିଲା ମାଦରି ॥ ୪୬ ॥
 ସ୍ବର୍ଗ ଦାରବେ ଆନି କରାଇଲନ୍ତୁ ସ୍ନାନ ।
 ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ବର୍ଗ ବ୍ରାହ୍ମଣକ ଦିଲା ଦାନ ॥
 ପାଚେ ଶୁଭ ଋଣେ ଦେଖିଲନ୍ତୁ ପୁତ୍ର ମୁଖ ।
 ଧନ ପାଇ ଦରିଦ୍ରର ହରେ ଯେନ ହୁଏ ॥ ୪୭ ॥
 ପୁତ୍ର ଲଭି ନୃପତି ଭୈଳନ୍ତୁ ହରଷିତ ।
 ମପୋନର ବସ୍ତ୍ର ଯେନ ପାଇଲା ମଚେତତ ॥
 ଆନାହିଲ ଅନେକ ନଟି-ନଟ ଶତ ଗଣ ।
 ନାଚେ ଗୈରୀ ଶିରେ ସବେ ଆନନ୍ଦିତ ମନ ॥ ୪୮ ॥
 ଶାଞ୍ଜାୟେ ଅନେକ ଟାକ ଟୋଳ ଶସ୍ତ୍ର ଭେରି ।
 ଯୁଦ୍ଧ ଗୋସ୍ବତୀ ତାଳ କାହାଣି ମହରି ॥
 ଧୁମୁଟି ଧୁମୁଟି କରତାଳ ବାମତାଳ ।
 ବୀଣା ବଂଶୀ କୁନ୍ଦଳବିଳାସ ଯତ ଭାଳ ॥ ୪୯ ॥
 ମାବନ୍ଦାର ଆଦି ଯନ୍ତ୍ର ନାନା ମତେ ବାହି ।
 ଚିବିକ୍ତିବି ବିବାଜା ପୁତ୍ର ଶନି ଠାହି ଠାହି (୧) ॥

পড়য় চপয় আসি অসংখ্যাত ভাটে ।
 অপূর্ব নাচনে নাচে অসংখ্যাত নটে ॥ ৫০ ॥
 অনেক ব্রাহ্মণ সবে দেই আশীর্ব্বাদ ।
 চিবঞ্জীর বাজ পুত্র মুহিব প্রমাদ ॥
 আনো অসংখ্যাত লোকে করে জয় জয় ।
 শুভ শুভ কুমর যে জ্যোত নিশ্চয় ॥ ৫১ ॥
 তনয়র অর্থে রাজা কবি বহু মান ।
 হয় হস্তী বজ্রত সুরণ দিলা দান ॥
 গো-ভূমি উর্জগিলা অসংখ্য দ্বিজক ।
 দুখী ভিখী দেশান্তরি পৃজিলা সবাক ॥ ৫২ ॥
 অনন্তবে সূর্য্যভাসু নৃপতি তিলক ।
 দৈবজ্ঞ ব্রাহ্মণগণ অনাইলা অনেক ॥
 যত জাতকশ্ম কবাইলন্ত তনয়র ।
 দ্বিজগণে বোলে শুনিয়োক নবেশ্বর ॥ ৫৩ ॥
 মহারাজা হৈবে এহি পৃথিবী মণ্ডলে ।
 যাক রাজা সম মুহিবেক মহীতলে ॥
 মহা দানী মানী আতিশয় ক্ষমারন্ত ।
 পরম মহন্ত হৈব শাস্ত্রত পার্গত ॥ ৫৪ ॥
 নাম মনোহর আর হৈবেক প্রস্ফাত ।
 শুনিয়ো নৃপতি আবে কহিলো প্রত্যেক ॥
 কিন্তু পূর্ণ দ্বাদশ যে বরিষ হৈবেক ।
 সেই বেলা যত্ন কবি লাগে ষাধিবেক ॥ ৫৫ ॥
 বক্ষা কবিবাক নোরাবিলে নবেশ্বর ।
 অলপ বরিষতে যে হৈবেক দেশান্তর ॥
 এহি বুলি দ্বিজগণ ঘৰাঘরি গৈলা ।
 পরম আনন্দে রাজা নিজ ঘরে বৈলা ॥ ৫৬ ॥

শিশুক দেখিয়া রাজা কোতুহল মনে ।
 পৰম আশ্বে চান্দ পুত্ৰৰ বদনে ॥
 এহি মতে কুমাৰে বাচন্ত শুলোভন ।
 পৰম সুন্দৰ শিশু আতি বিতোপন ॥ ৫৭ ॥
 কেতিয়কৈ যুবা আজি হোএ মনোহৰ ।
 নৃপতিৰ মনৰ চিন্তিত নিবন্তৰ ॥
 রাজ্য প্ৰতি পালিবাক হৈবেক সামৰ্থ ।
 ভৈল বৃদ্ধ ভোগত পূৰিল মনোৰ্থ ॥ ৫৮ ॥
 এবে হৰি ভকতিক লাগে আচৰিত ।
 নকৰে শোভন আৰ বিয়াকুল চিত ॥
 এহিমতে গুণি রাজা থাকে অভ্যন্তৰ ।
 কুমাৰৰ ভৈলো আসি দ্বাদশ বৎসৰ ॥ ৫৯ ॥
 এক দিনা পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমস্তকো আনি ।
 সংকেতে পুচিলা রাজা ইসৰ কাহিনী ॥
 শুনি মন্ত্ৰীগণ সবে হৰষিত ভৈলা ।
 জয় জয় শব্দে উঠলিয়া গৈলা ॥ ৬০ ॥
 সার্থক বুলিলা রাজা ইসৰ যুগুতি ।
 শুভ ক্ষণে আন্ধ আবে পাতিয়ো নৃপতি ॥
 হেন শুনি রাজা আতি ভৈল বঙ্গ মন ।
 পাত্ৰ সকলক চাই বুলিলা বচন ॥ ৬১ ॥
 হাটী বাটী নগৰি কৰিয়ো জাতিস্কাৰ ।
 ঝাণ্ডে মিলায়ক অভিষেকৰ সম্ভাৰ ॥
 দেশে দেশে বাজাগণ অনায়ে সন্তৰ ।
 ঢাক ঢোল মৃদঙ্গ বজায়ো নিবন্তৰ ॥ ৬২ ॥
 অসংখ্যতে নট নট জাণ্টে মিলায়োক ।
 বিশিষ্ট ব্ৰাহ্মণে মঙ্গল উচ্চৰোক ॥

এতেকেতে নৃপতিব পবিল মমন্ত ।
 পূর্বের কহি আছে দৈবজ্ঞগণে যত ॥ ৬৩ ॥
 দ্বাদশ বৎসর পূর্ণ যেহি দিনা হয় ।
 অপেন্সবাগণে আহি হরিবে নিশ্চয় ॥
 কালি পূর্ণ হৈবে সেহি দ্বাদশ বৎসর ।
 বাত্ৰ দিনে বাধিবাক লাগে নিবন্তর ॥ ৬৪ ॥
 শুনা পাত্র-মন্ত্রীগণ কহো অভিপ্রায় ।
 কুমারক যত্নে বন্ধা কৰিতে লাগয় ॥
 কালি যবে বাত্ৰি দিনে বাধিবাক পাৰ ।
 তেবেসে মিলাইবা অভিষেকের সম্ভার ॥ ৬৫ ॥
 কিন্তু নট নটীগণ আজি অনায়োক ।
 গাই-বাই সবেযোক জাগি বাধিয়োক ॥
 আনন্দতে কুমর থাকোক তাক চাই ।
 দিনে বাত্ৰি কালি যেন নিদ্রাক নাযাই ॥ ৬৬ ॥
 যদি নিদ্রা যাই তেবে দেখিবে সপোন ।
 কদাচিত নাহিকয় বন্ধার কারণ ॥
 নিদ্রা গৈলে অপেন্সবাগণ দেখিবেক ।
 তেতিক্ষণে কুমরক নিবেক প্রত্যেক ॥ ৬৭ ॥
 হেন জানি তুমি সব ছয়া চপকরে ।
 বাত্ৰি দিনে বাধিয়া থাকিয়ো নিবন্তরে ॥
 শুনিলেক মন্ত্রীগণে রাজার বচন ।
 তেতিক্ষণে অনাইলেক নট-নটীগণ ॥ ৬৮ ॥
 নগরব যত লোকে সবাতো জনাইল ॥
 কুমারক বোঁড় সবে গাইবে বাইবে লৈল ॥
 বাবে থাকে ঢোল কাংস বীণা বেরি বেরি
 মদঙ্গ গোমুখ তাল কাহালী মহাৰি ॥ ৬৯ ॥

বামতাল কবতাল কাহালি মহৰি ।
 শিঙা শংখে ঘণ্টা আৰু বজায় খিৰিচি ॥
 চাৰন্দাৰ বাৱে, বাৱে ৰুদ্ৰক-বিলাস ।
 অনেক কপটি কৰি নানান বিলাস ॥ ৭০ ॥
 নাচে চেৰে চেৰে নটী কৰি ভঙ্গি ভাৱ ।
 অসংখ্যাত ভাটে স্তুতি কৰে নানা ভাৱ ॥
 জয় হৰি জয় হৰি ঘোষে নিৰন্তৰ ।
 নশুনিয়া কাৰ মাত সভাৰ ভিতৰ ॥ ৭১ ॥
 আনো নানা বাজ ভণ্ড বজাইল যতোক ।
 বাজল্যক দৰে নকহিলো সিসৱক ॥
 পদাতি সকলে হাতে অস্ত্ৰ শস্ত্ৰ ধৰি ।
 গৃহৰ চৌপাশে সবে ভৈলেক প্ৰহৰী ॥ ৭২ ॥
 সিটো নিশা গোটে য়েবে গৈল এহিমতে ।
 অনন্তৰে ভৈল আসি ৰজনী প্ৰভাত ॥
 উঠিয়া নৃপতি তেবে কৰিলন্ত স্নান ।
 দেৱ দ্বিজ পিতৃক তৰ্পিয়া দিলা দান ॥ ৭৩ ॥
 কুমৰে কৰিয়া স্নান পাচে বিধিমতে ।
 অলঙ্কাৰে মণ্ডি আসি বসিলা সভাত ॥
 নট নটীগণে গীতে গাইবে লৈল ।
 পৰম আনন্দে মহামহোৎসব ভৈল ॥ ৭৪ ॥
 নগৰৰ নৰ-নাৰী সৱে নিৰন্তৰে ।
 কাচিপাৰি পুখু পশিলেক ৰাজ ঘৰে ॥
 এহি মতে য়েবে সিটো দিন গোটে গৈল ।
 কমল বনৰ বন্ধু অন্তগত ভৈল ॥ ৭৫ ॥
 অনন্তৰে নিশা আসি ভৈল উপস্থিত ।
 কুমৰৰ আগে সবে গাইবে লৈল গীত ॥

অনেক সুবস গায়ে বাবে চাই চাই ।
 সর্ব্বক্ষণে জয় হবি নাম উচাৰয় ॥ ৭৬ ॥
 হেনঅ সভাৰ মাজে ৰাজাৰ কুমাৰ ।
 আছন্ত সভাত বসি কাস্তি মনোহৰ ॥
 তৃতীয় প্রহৰ নিশি এহি মতে গৈল ।
 প্রহৰেক নিশি মাত্ৰ উপস্থিত ভৈল ॥ ৭৭ ॥
 আছে পূৰ্ব্ব কৰ্ম্ম তাক বাধিতে নপাৰি ।
 গাই বাই লোকে সবে গৈলেক ভাগৰি ॥
 নিদ্রাত পডিল, কিচো সঙ্কুক্ষণ ভৈল ।
 গীত তাল এডি সবে নিশবদে বৈল ॥ ৭৮ ॥
 হেন সময়ত পাচে কুমৰ মনোহৰ ।
 কিঞ্চিতেক নিদ্রা গৈল শয়্যাৰে উপৰ ॥
 ৰাজ পুত্ৰে স্পন্ন হেন দেখি মাত্ৰ গৈল ।
 চাৰি অপেন্সৰা আসি তান কাষে বৈল ॥ ৭৯ ॥
 দেখয় মদন সম সুৰতি সুন্দৰ ।
 নিদ্রা কৰি আছে স্বৰ্ণ খাটৰ উপৰ ॥
 ৰমণীমোহন ৰূপ ত্ৰিভুবনে সাৰ ।
 হাসো হাসো কৰে মুখ অতি সুকুমাৰ ॥ ৮০ ॥
 শূণ্ঠে সখি সব থাকে সম আছে কোন ।
 পৰম সুন্দৰ দেহা কামিনীমোহন ॥
 পূৰ্ণচন্দ্ৰ জ্বলে যেন সুন্দৰ বদন ।
 তিল ফুল সম নাসা ইটো বিতোপন ॥ ৮১ ॥
 দশন দাড়িম্ব পাস্তি জ্বৰ কামচাপ ।
 দৰশনে মদনৰো হৰে তিনি তাপ ॥
 কস্মুকণ্ঠ মনোহৰ চিবুক সুন্দৰ ।
 কৰিকৰ সম উৰু বাতুল অধৰ ॥ ৮২ ॥

কেশবী জিনিয়া কটি উক বামকল।
 তপ্ত সূৰ্ণৰ কান্তি দেহা সুকোমল ॥
 সান্ধাতে তবধ যিবা যেহি অঙ্গে চাই।
 ত্ৰিভুবনে আক উপমাক দিতে নাই ॥ ৮৩ ॥
 আৰ জনী বোলে সখী বুলিলি উচিত।
 তাক সম ৰূপবন্ত নপাইবা কহিত ॥
 কিন্তু এক কথা বোলো শুনা মন কৰি।
 নামত অনুপা এক আছয় নগৰী ॥ ৮৪ ॥
 হাটী বাটী নগৰী পঢ়ুলি সুশোভন।
 সনলকালে সুখী তাৰ বত প্ৰজাগণ ॥
 বিক্ৰম নৃপতি আছে সেহি নগৰত।
 মহা দানী মানী প্ৰজা পালে পুত্ৰবত ॥ ৮৫ ॥
 গাহান কুমাৰী এক সতী ৰূপবতী।
 ত্ৰিজগতে সাৰ নাম মধু যে মালতি ॥
 কুমাৰ সহিতে সেহি নাৰী হৰে তুল।
 বিচাৰি নপাইলে আক পৃথিবী মণ্ডল ॥ ৮৬ ॥
 সমান বয়স দেহা সমান বৰণ।
 সমান পণ্ডিত কিচো লুহিকয় হীন।
 আৰ জনী বোলে সখি কহিলি প্ৰমাণ।
 কুমৰে সহিতে দুইকো কৰো এক থান ॥ ৮৭ ॥
 তান সঙ্গে মনোহৰ কুমৰক নিযা।
 যাইবোহো প্ৰত্যয় তেবে একত্ৰ কৰিয়া ॥
 কোন ৰূপে গুণহীন শ্ৰেষ্ঠ হোএ কোন।
 কিমান বয়স তাৰ কান্তি সোশোভন ॥ ৮৮ ॥
 এহি বুলি খাটে সমে নিলে মায়া কৰি।
 নিমিষেক ঠেকিলেক অনুপা নগৰি ॥

যি খানত আছে মধু মালতিৰ ঘৰ ।
 কুমৰক খেল নিয়া তাহাৰ ভিতৰ ॥ ৮৯ ॥
 শুভি আছে স্তম্ভৰ খাটে মহাসতী ।
 ভূৰনমোহনী নাৰী আতি ৰূপৱতী ॥
 কুমৰক খেলা নিয়া সমে তাৰ পাশে ।
 দুহানো কাস্তিয়ে গৃহে অধিক প্ৰকাশে ॥ ৯০ ॥
 যেন দুই গোটা সূৰ্য্য জ্বলে একে ঠানে ।
 সেহি থানে দুহাকো দেখয় বিজ্ঞমানে ॥
 নিৰেখিয়া চাৰি সখি এক পাশে আছে ।
 মনোহৰ কুমাৰে চেতন পাইলা পাছে ॥ ৯১ ॥
 নয়ন মেলিয়া চাইল কিছ্ৰ নেদেখয় ।
 কাৰ বা উয়াৰি ঘৰ কৈত বা আছয় ।
 নাহিকয় বাঢ় ভাণ্ড সবে নিশবদ ।
 নোহে আপুনাৰ ঘৰ নাহি সভাসদ ॥ ৯২ ॥
 মনত বোলয় কৈত আছে কেন কৰি ।
 ইটো কাৰ কণ্ঠা আনিলেক কোনে হৰি ॥
 জানিলো নোহয় ইটো আপুনাৰ ঘৰ ।
 এহি বুলি চতুৰ্পাশে চাই মনোহৰ ॥ ৯৩ ॥
 পাশতে দেখয় আছে স্তম্ভৰ খাটত ।
 পৰম সুন্দৰী কণ্ঠা বয়স যুৱত ॥
 নবীন যৌবনী বালা কাস্তি সুশোভিত ।
 পূৰ্ণ চন্দ্ৰ সম মুখ ভূৰন মোহিত ॥ ৯৪ ॥
 দেখিয়া কুমৰে কামে জৰ্জৰিত ভৈল ।
 শয্যাৰ নামিয়া পাচে লাসে লাসে গৈল ॥
 মধুমালতীৰ খাটে বসিলন্ত গৈয়া ।
 অপেশ্বৰাগণে চাহি আছয় ৰহিয়া ॥ ৯৫ ॥

হৃদয়ৰ মাজে হাত লাস কৰি দিল ।
 তেতিক্ষণে সুন্দৰীযো চেতন লভিল ॥
 চকু মেলি দেখে কাষে পুৰুষ অদ্বুত ।
 থাপিত কৰিছে হস্ত হৃদয় মধ্যত ॥ ৯৬ ॥
 মদন মুৰ্ছতি দেহা অধিকে সুহাই ।
 দেখি মধুমালতীৰ খিৰ নোহে কাই ॥
 কুমৰৰ ৰূপে তাইৰ ভৈল যেনে চিত ।
 ভৈলন্ত ব্যাকুল আতি কামে জৰ্জৰিত ॥ ৯৭ ॥
 পিডিল মদন শৰে নসহে শৰীৰ ।
 বসিয়া শয্যাত মাতিলন্ত ধীৰে ধীৰ ॥
 চন্দ্রমা বদনী দেবী স্ত্রী মধো সাৰ ।
 সুললিত ভাষয় ৰসেৰে নাহি পাৰ ॥ ৯৮ ॥
 পুছিলন্ত নাৰী আতি মধুৰ নচন ।
 এমন সুন্দৰ তুমি কাহাৰ নন্দন ॥
 কহিযো আপুনি তযু নামক গোঁসাই ।
 কাহাৰ শক্তি আসিবেক ইটো ঠাই ॥ ৯৯ ॥
 প্ৰৱন্ধ কৰিয়া পিতৃ সজাইলেক ঘৰ ।
 চতুৰ্ভিতি বেচি আছে গড ভয়ঙ্কৰ ॥
 পৰম শকত থান আতি বিপৰীত ।
 মনুষ্যৰ শক্তি নাহি ইহাৰ লজ্জিত ॥ ১০০ ॥
 কিবা সুৰপতি তুমি পাতালৰ নাগ ।
 কিবা মৃত্যু কিবা কাল কয়ো মহাভাগ ॥
 কিবা বান্ধসৰ মায়া কিবা নৰ কায়া ।
 কিবা দেৱ ঋষি কিবা দানবৰ মায়া ॥ ১০১ ॥
 অনঙ্গ লজ্জিত ৰূপে ৰমণী মোহিত ।
 মৃণাল সদৃশ বাহু-যুগল বলিত ॥

পূর্ণিমাৰ চন্দ্ৰ সম বদন সুন্দৰ ।
 নয়ন কমল পাসি আতি মনোহৰ ॥ ১০২ ॥
 তিল ফুল সম নাসা অধৰ বাতুল ।
 বহল হৃদয় জিহ্বা যাক নাহি তুল ॥
 কেশৰী জিনিয়া কটা মুখে মন্দ হাসি ।
 সুন্দৰ দশনছয় আছয় প্রকাশি ॥ ১০৩ ॥
 কহিয়ে সুন্দৰ তুমি কাহাৰ কুমৰ ।
 কিবা কাৰ্য্যে ইঠানক আসিলা সুন্দৰ ॥
 হেলা পৰিহৰি প্রভু জান্তে কহিয়োক ।
 মিছা নকহিবা যদি দায়া আছে মোক ॥ ১০৪ ॥
 আক এক কথা কহো শুনা প্রাণনাথ ।
 দেখি তবু ৰূপ মোৰ অগ্নি লাগে গাত ॥
 মদনে দহয়ে দেহা থিৰ নোহে মন ।
 নাহি ঞ্জতি বুদ্ধি যেন হৰিল চেতন ॥ ১০৫ ॥
 শুনিয়া কুমৰে হেন বুলিলন্ত বাক ।
 যি সব পুছিলো আমি কহিবো তোমাক ॥
 কদাচিতো মিছা নকহিবো প্রাণেশ্বৰী ।
 স্বৰূপ বচন শুনিয়োক মন কৰি ॥ ১০৬ ॥
 কনৌগিৰি পুৰ আতি উত্তম নগৰ ।
 ভৈল বঘু বংশী সূৰ্য্যভাসু নৃপবৰ ॥
 জগত প্রখ্যাত ৰাজাগণ মধ্যে সাৰ ।
 নামে মনোহৰ আমি তাহানে কুমাৰ ॥ ১০৭ ॥
 যিমতে ইঠায়ে তোৰ আসিলো সুন্দৰি ।
 তাৰ কথা কহো আবে শুনা মনে কৰি ॥
 কহিলে দৈবজ্ঞগণে আগত বাপৰ ।
 যেহি দিনা পূৰ্ণ হয়ে ব্ৰাহ্ম বৎসৰ ॥ ১০৮ ॥

মদনৰ ধনু জিনি জলে ক্ৰম
কণ্ঠত বদ্ধ কুণ্ডল।

চামৰকো জিনি শোভে কেশ বোণী
 তিলকে জ্বলে কপোল ॥ ১১৪ ॥

বাতুল অথবা দন্ত নিৰ্মমল
যেন দাড়িম্বৰ পান্থি ।

চিবুক সুন্দর শোভে কচিকর
মুখ চন্দ্র করে কাঙ্ক্ষি ॥

মৃণাল সদৃশ তোৰ বাহু দুই
দেখিতে আতি সুন্দৰ ।

জিনি তাল ফল কঠিন যে স্তন
কঙ্ককণ্ঠ মনোহর ॥ ১১৫ ॥

অশ্বখৰ পত্ৰ জিনিয়া উদৰ
নাভি গঞ্জে সৰোবৰ ।

হৰষ ডম্বক জিনি কুশ কটী
বলিত জজ্ঞা হৃন্দৰ ॥

বাম কদলিৰ সম উক যুগ
নখ জ্বলে পদ্ম কোষ ।

বদ্বৰ নুপুৰে কৰি আছা লাস
শুনন্তে মিলে সন্তোষ ॥ ১১৬ ॥

তোমাৰ ৰূপক কতেক বৰ্ণাইবো
কামে ভৈলো আতি ভোল।

কাহাৰ নন্দিনী কোন কুলে জাত
সত্য কৰি বোলা বোল ॥

কোনোবা নগর তোৰ কিবা নাম
কহিয়ো মোত বুজাই।

জোয়ার অমৃত সমান বচন
 শুনিবাক ইচ্ছা বাই ॥ ১১৭ ॥
 কুম্বব বাণী শুনিয়া স্তম্ভবী
 দিলা হাসি সমিধান ।
 স্বৰূপি সম আতি মনোৰম
 অকুপা নামে প্রধান ॥
 নগবীর গুণ কতেক কহিবো
 মোৰ মুখে নিবন্তৰ ।
 বিক্রম নৃপতি নামে মোৰ পিতা
 ভৈল এহি নগৰৰ ॥ ১১৮ ॥
 তাহান নন্দনী আতি স্তলক্ষনী
 জানিবাহা তুমি মোক ।
 মধু যে মালতী ভৈল মোৰ নাম
 বিদিত সকলে লোক ॥
 শুনিয়া তেখনে কুমাৰ বুলিল
 অমৃত সম বচন ।
 দেহ আলিঙ্গন বিলম্ব নকৰ
 দগধ কৰে মদন ॥ ১১৯ ॥
 স্তম্ভব বদনে কৰিয়া চুম্বন
 কামানলে জুড়ায়োক ।
 মৃণাল সদৃশ বাত দুই মেলি
 আলিঙ্গি ধৰিয়ো মোক ॥
 নমহে পৰাণ দেহ প্রাণ দান
 কাম সমুদ্রত তুলি ।
 তোৰ ৰূপ দেখি নপাৰো বহিতে
 মদনে মাৰে সমূলি ॥ ১২০ ॥

অনেক মিনতি বুলিলা কুমাৰে
 নকৈলো বাহুল্য দৰে ।
 বাম বাম বুলি সদায়ে ঘুমিয়ে
 সমাজিক যত নৰে ॥ ১২১ ॥

পদ

কুমৰৰ বাণী শুনি নিতৌপন ।
 শ্বানন্দেতে মাতিয়া যে বুলিলা বচন ॥
 নকৰা বিলম্ব জান্তে কৰিয়োক বতি ।
 তথু সঙ্গে শৃঙ্গাৰ বিলাস মোৰ মতি ॥ ১২২ ॥
 পৰম সৰুট স্থান গোপ্য দেৱতাৰ ।
 ইহাক লজ্জিতে প্ৰভু ভয় আছে কাৰ ॥
 এহি বুলি সুৰতিক আৰম্ভিলা তয় ।
 তিলে তিলে শৃঙ্গাৰ কৰিলা মহাশয় ॥ ১২৩ ॥
 কোলাত তুলিয়া গন্ধ চন্দনক লৈয়া ।
 জদয়ত ধৰিয়া কাঞ্চলি উদাসিয়া ॥
 বসায় বসন নিৰেখয় গোপ্য অঙ্গ ।
 উক নাভি অঙ্গনত লাগিল অঙ্গন ॥ ১২৪ ॥
 নথ বেখা অনেক কৰিলা পয়োধৰে ।
 ঘনে ঘনে ঘোৱন ভাণ্ডাৰ লুট কৰে ॥
 খনে উক দুই বাহু উপৰ তুলিয়া ।
 অৰ্দ্ধ উদৰত অঙ্গ থাকয় ধৰিয়া ॥ ১২৫ ॥
 খনে এক পিণ্ড ছয়া বান্ধি ভুজ পাশে ।
 অথৰ কমল মধু পিয়ল আয়াসে ॥
 বতি বস পিয়া সতী পাছে কতো বেলি ।
 কুমৰক ধৰিয়া কৰয় নানা কেলি ॥ ১২৬ ॥

কনক কটোৰ কুচ কুমকুমে লেপিয়া ।
 দৃঢ় কৰিয়া হৃদয়ত পিঙ্কয় হাসিয়া ॥
 নিৰ্ম্মল বদন কমল দুইবো আতি ।
 দন্ত ঘাৰে কখিৰ ফুটয় পাস্তি পাস্তি ॥ ১২৭ ॥
 খসিল কুণ্ডল ছিঙিলেক সাতসৰি ।
 আউল ভৈল কেশ যে মালতী গৈল পৰি ॥
 দূৰ ভৈল অঞ্জন ঘৰ্ম্মিল সৰে অঙ্গ ।
 নানান শৃঙ্গাৰে শাস্ত কৰিলা অনঙ্গ ॥ ১২৮ ॥
 এহি মতে দুইহান্তৰ পূৰ ভৈল মন ।
 বতি অৱসানে বসিলন্ত দুই জন ॥
 মধুৰ বচনে বুলিলন্ত বৰ নাৰী ।
 শুনা প্ৰাণনাথ কৰো চৰণে গুচৰি ॥ ১২৯ ॥
 পূৰব জন্মত তপ কৰিছো বিস্তৰ ।
 তাতে সে কিঙ্কৰী ভৈলো তয়ু চৰণৰ ॥
 তয়ু নিজ দাসী কৰি লয়ো প্ৰাণ ধন ।
 তুমি বিতিৰেকে মোৰ নাৰহে জীৱন ॥ ১৩০ ॥
 নেদেখি তোমাক তিল নেপাৰো বহিত ।
 নৰহয় বন্ধু মোৰ প্ৰাণ শৰীৰত ॥
 যি নাৰীৰ স্বামী নাহি যুৱা কালে ।
 যিক তাইৰ যৌৱন বয়স গৈল হেলে ॥ ১৩১ ॥
 যেন এক গৃহ ধন ধাত্ত বিতোপন ।
 তাত্ৰ কাংস হৃত মধু ৰজত স্তবৰ্ণ ॥
 যিবা যেহি ৰাষ্ট্ৰ কৰে তাতে সবে পাই ।
 স্তম্ভৰ ভৱন উপমাক দিতে নাই ॥ ১৩২ ॥
 নাহিকে মনুষ্য তাত নকৰে শোভন ।
 স্বামী বিতিৰেকে তাইৰ নিষ্ফল জীৱন ॥

এতেকতে প্রভু নকরিবা পৰিত্যাগ ।
 পূর্বব ভাগ্যেসে তোমাসাক পাইলো লাগ ॥ ১৩৩ ॥
 এহি বুলি সতী কুমবৰ হাতে ধৰি ।
 সোলকাইলে এক স্তবর্ণ আঙ্গুৰি ॥
 কৰিয়া চুম্বন হাতে পিক্সিলন্ত তুষ্টি ।
 কুমবক দিলা এক স্তবর্ণ আঙ্গুষ্টি ॥ ১৩৪ ॥
 দুহানেযো আঙ্গুষ্টি দুখো কৰিলা পিক্সন ।
 কপূৰ তাম্বুল কৰে সম্বনে ভোজন ॥
 আনো নানা মতে সেৱা কৰিলন্ত তয় ।
 নকৰিলো পদ আৰ বাতল্যক ভয় ॥ ১৩৫ ॥
 এহি মতে পুন্মু একে স্থানে দুয়োজন ।
 স্তবর্ণ খাটত বঙ্গে কৰিলা শয়ন ॥
 গৈল আতি নিদ্রা বতিবঙ্গে ভাগৰিয়া ।
 অপেস্বৰগণে পুন্মু বোলয় হাসিয়া ॥ ১৩৬ ॥
 দেখিলো আনন্দ দুইৰো পূৰ ভৈল মন ।
 কুমবক নিয়ো আসা আপুন ভবন ॥
 খাটে সমে পুনৰপি থয়ো নিজ থানে ।
 সভা মাজে যেন নজানয় আন জনে ॥ ১৩৭ ॥
 ইঠানত নেনি যদি থৰো কুমাৰক ।
 পিচে এহি শোকে বাপ মায় মৰিবেক ॥
 এহি বুলি খাটে সমে লৈয়া কুমবক ।
 নিমিষেকে ঠেকিলেক কনোজ পূৰক ॥ ১৩৮ ॥
 পুনৰপি চাৰি সখি খেলা সেহি থানে ।
 ইকথা সবক নজানিলা আন জনে ॥
 নজানিলা কুমৰেও ইসব কাৰণ ।
 চক্ষু মেলি আছে দেখে আপুন ভবন ॥ ১৩৯ ॥

আববি আছয় সৰ্বলোক নিবন্তৰে ।
 পূৰ্ববৰ্ত্তে আছে সেহি সভাৰ ভিতৰে ॥
 মনত বোলয় কিবা দেখোহো সপোন ।
 কিবা সচেতত পাইলো কণ্ঠা দৰিশন ॥ ১৪০ ॥
 কিবা দৈত্য দানৱ দেখাইলে মায়া কৰি ।
 এনয় অদ্ভুত যাক বুজিতে নপাৰি ॥
 দেখে আঙ্গুলিত আছে আঙ্গুষ্ঠি সোণাৰ ।
 পৰম বিশ্বয় ভৈল বাজাৰ কুমাৰ ॥ ১৪১ ॥
 মনত বোলয় ইটো লুহিকে সপোন ।
 সচেতেসে পাইলো সিটো কণ্ঠা দৰিশন ॥
 কেনমতে পাইবো সেই নাৰীৰ সঙ্গক ।
 দহে কাম ঋষিবাক নপাবো মনক ॥ ১৪২ ॥
 অমুখ অশাস্তি চিত্ত উগ্ৰল থুগ্ৰল ।
 ঘনে ঘনে ঝমক দেখয় কামানল ॥
 এহি মতে মনোহৰ বিবহে দহয় ।
 অনন্তৰে ৰাত্ৰ গুচি সূৰ্য্যৰ উদয় ॥ ১৪৩ ॥
 দশোদিশ প্ৰসন্ন গুচিল অন্ধকাৰ ।
 বসন্ত কোকিলে নাদ কৰয় অপাৰ ॥
 ফুলিল কমল বন পথ সৰোবৰ ।
 সদায় আৰাৱে তাত কৰে মধুকৰ ॥ ১৪৪ ॥
 বজনী বিদূৰ জানি উঠি নৃপবৰ ।
 দেখয় তনয় আছে সভাৰ ভিতৰ ॥
 তেখনে নৃপতি তুলি কোলাত লৈলেক ।
 আনন্দিত মহীপাল দেখিয়া পুত্ৰক ॥ ১৪৫ ॥
 নিচয়ে এড়াইল আজি স্থান সঙ্কটৰ ।
 আবেসে কামনা মোৰ সিজিল মনৰ ॥

শুনা পাত্রগণ পুত্র লভিলো আজিসি ।
 ঢাক ঢোল শব্দক কবিয়ে হবিষি ॥ ১৪৬ ॥
 শুনি পাত্রমন্ত্রীগণ দুয়ো সচকিত ।
 গোরাইল বোআইল পঞ্চ শব্দ পূর্বরত ॥
 পূর্বরতে নটানট কৰে বাজ্তভাণ্ড ।
 আনন্দতে সরে কৰে যত বাজ্ত ভণ্ড ॥ ১৪৭ ॥
 বিধিরতে নৃপতিও কৰিলান্ত স্নান ।
 বজ্রত সুরণ গোধন দিলা দান ॥
 দুখী ভিখী সবাহাঙ্কে তুষিলা নিশেষে ।
 জয় জয় শব্দ শুনিয়া দশোদিশে ॥ ১৪৮ ॥
 আত অনন্তবে শুনা ভৈল যেন কথা ।
 মনোহৰ কুমৰৰ যি ভৈল অৱস্থা ॥
 স্তমবি কন্যাক দেহা দেহে শোকানলে ।
 ঢলো পৰো কৰি ফুৰে গেহেন বাতুলে ॥ ১৪৯ ॥
 হা হা মধুমালতী ডাকয় ঘনে ঘন ।
 কৈত আছা প্রাণেশ্বৰী দিয়া দৰিশন ॥
 নেদেখি তোমাক মোৰ নাৰহে জীৱন ।
 কবোহোঁ কাতৰ বাঁকৈ দেহ সমিধান ॥ ১৫০ ॥
 মোৰ শোক-শেলে হেৰা লাগে বধ তোৰ ।
 কৈক গৈলা আবে তই নিৰ্দয়া নিষ্ঠুৰ ॥
 সূচান্দ বদনে মোক কবিয়ে চুষ্মন ।
 জুৰায়োক শৰীৰ বাঁকৈ দেহ আলিঙ্গন ॥ ১৫১ ॥
 হা হা মধুমালতী বোলন্তে ফাটে হিয়া ।
 কৰন্তু ক্রন্দন আতি দীৰ্ঘ বাৰ দিয়া ॥
 ফুৰা সভা মাজে অতি বাতুল যেমত ।
 নাহিকয় লজ্জা পিতৃ মাতৃৰ আগত ॥ ১৫২ ॥

ভাবিতে ভাবিতে মন লাগিল ধিয়ান ।
 সাবটি ধবয় বৃক্ষে ধরি কণ্ঠা হেন ॥
 কৈক যাস প্রাণেশ্বরী পাইলো লাগ তোৰ ।
 জল স্থল নেদেখয় এহি বুলি ফুৰে ॥ ১৫৩ ॥
 পড়ে ঢাত ঢাত উঠি নাহিকয় জ্ঞান ।
 দেখিয়া বিস্ময় ভৈল রাজা সূর্য্যভান ॥
 হাহা কি কৰিলো আবে বুৰিল সমূলি ।
 হৃদয় ধাকুৰে আঞ্চোলত মাৰে গুৰি ॥ ১৫৪ ॥
 কত জন্ম ফলে বৃদ্ধ কালে পাইলো তোক ।
 বিধিৰ কপটে ছনাই বিডম্বিলে মোক ॥
 নেদেখোহো তোর শৰীৰত কিছু জ্ঞানে ।
 অৱশ্যে তেজিবি মোক জানো অনুমানে ॥ ১৫৫ ॥
 পূৰ্ববত দৈবজ্ঞগণে যি কহিলে মোক ।
 আবেসে নিশেষে কৰি ঘটিল সমস্ত ॥
 এহি বুলি নৃপতিযো শোকাকুল হই ।
 নিঢ়ালে পডিল পৃথিবাত অধো মুই ॥ ১৫৬ ॥
 বাজপত্নীসব পুত্র মুখ চাই চাই ।
 কৰন্তু ক্রন্দন কাৰো শ্রুতি জ্ঞান নাই ॥
 পাত্র মন্ত্ৰীগণে কান্দে বেৰি নৃপতিক ।
 কৰিবে লাগিলা উৰ্ম্মি সবে সমাজিক ॥ ১৫৭ ॥
 হাহা কিনো ভৈল সূর্য্যভানু নৰেশ্বৰ ।
 ইমত অৱস্থা ভৈল তোমাৰ পুত্ৰৰ ॥
 এহি বুলি পাত্রগণ ছয়া সঙ্কুক্ষণ ।
 সবে মিলি নৃপতিক কৰাইলা চেতন ॥ ১৫৮ ॥
 সঙ্কুক্ষণে ছয়া পাছে রাজা কতোক্ষণে ।
 শ্রুতি পাই বসিলেক আপুন আসনে ॥

হাহা পুত্র বুলি পাচে নিশ্বাস তেজিল ।
 ভৃঙ্গাবৰ জলে পাচে মুখ পাখালিল ॥ ১৫৯ ॥
 সন্তাপ তেজিয়া ৰাজা কিচো স্তম্ভ ভৈলা ।
 অনন্তৰে দিবাকৰ অন্তাগত ভৈলা ॥
 পাত্ৰ মন্ত্ৰী সনে কুমৰক সূৰ্য্যভান ।
 চতুৰ্পাৰ্শ্বে বেৰি সবে আছয় যতন ॥ ১৬০ ॥
 তেখনে মধ্যৰ পৰা উঠি মনোহা ।
 পাইলো বান্ধে বুলি ভিডি দিলেক লৱৰ ॥
 তেতিয়কৈ পাত্ৰগণে আনিল ধৰিণা ।
 সৰে মিলি বেৰি থৈল প্ৰৱন্ধ কৰিয়া ॥ ১৬১ ॥
 এহি মতে পুন পুন লৱৰ দিয়য় ।
 হেন মতে নৃপতিয়ো ৰাখিয়া থাকয় ॥
 বৰিষেক ৰাজা ৰাত্ৰি দিন এহি মত ।
 ৰক্ষা কৈলা সচেতন ভৈল তথাপিত ॥ ১৬২ ॥
 পুত্ৰ ভায়ে দেখি ৰাজা কান্দিলা অনেক ।
 অনেক চিয়ায়া পাত্ৰ মন্ত্ৰী বুলিলেক ॥
 শুনিলোক নৰেশ্বৰ আনাৰ বচন ।
 সন্তাপ তেজিয়া তুনি থিৰ কৰা মন ॥ ১৬৩ ॥
 আপুনি জানাহা তুমি শাস্ত্ৰ যেন নয় ।
 যাৰ যিবা হৈবে কোনে খণ্ডাইতে পাৰয় ॥
 মায়াৰ ৰচনা ইটো জগত যতেক ।
 জল বিন্দু সমান দেখয় পৰতেক ॥ ১৬৪ ॥
 যি কালত তযুৰাই যিটো হৈবে লাগে ।
 কহিছে দৈৱজ্ঞগণে সমস্ত তোমাক ॥
 সিটো কথা মিছা আবে হৈবে কেন মত ।
 হেন জানি চিন্তা কৰা তয়ু অযুগুত ॥ ১৬৫ ॥

পূর্ব কৰ্ম বিপাকে যে দেখিলে সোপন ।
 সচেতন পায় পাচে হোএ অচেতন ॥
 দেখা সভা মাজে ফুরে বাতুল পৰাই ।
 হাহা কণ্ঠা কণ্ঠা বতে লাজ কাজ নাই ॥ ১৬৬
 যদি আৰ উপাই নকৰা মহাশয় ।
 মুহিবেক স্তম্ভ ইটো বুলিলো নিশ্চয় ॥
 মুহি কোন ব্যাধি আৰ মুহিকে ঔষধি ।
 হেন জানি ইহাৰ কৰিয়ো এক বুদ্ধি ॥ ১৬৭ ॥
 শুন্য রাজ্য কহো এক উপায়ৰ কথা ।
 কৰা পৰদেশী যাউক যথা মন তথা ॥
 যত্ন কৰি নৌকা এক আনিয়ো ডাঙৰ ।
 থৈব তাতে বহু দ্রব্য ভোজন সম্ভাৰ ॥ ১৬৮ ॥
 বহু ধন জন বহু তাতে ভৰি থৈক ।
 কুমৰক যতনে তাহাতে তুলিয়োক ॥
 যিবা বাঞ্চা কৰে যেন তাতে সরে পাই ।
 যেন মতে সাগৰত পারন্ত সবাই ॥ ১৬৯ ॥
 মুহিবেক স্তম্ভ জানা কদাপি ইঠাই ।
 মৰিবেক বাতুল লয়া কণ্ঠাক নাপাই ॥
 মৃত্যুক কৰিয়া ভাল দেখোহো ইহাক ।
 যথা মন তথা যাউক বিচাৰি কণ্ঠাক ॥ ১৭০ ॥
 শুন্য রাজ্য বুলিলন্ত উচিত বচন ।
 শাস্ত্রৰ বচন কহিলাহা পাত্ৰগণ ॥
 যদি আতে বাধো মৰিবেক সাৰে সাৰে ।
 কহিছে পূৰ্বত শাস্ত্র কৰিয়া বিচাৰ ॥ ১৭১ ॥
 পৰদেশী হৈব নৰহিবে ইটো ঠাই ।
 সি সব বচন কদাচিতো বুধা নাই ॥

এতেক বচন কহিলেক মন্ত্রীগণে ।
 হোক পৰদেশী ইটো এহিসে কাৰণে ॥ ১৭২ ॥
 যেহি লাগে হোক পূৰ্ব কৰ্ম্মৰ লিখাই ।
 ইহাক চাহন্তে তল যাইব সমুদাই ॥
 এহি বুলি সূৰ্য্যভানু কৰি মন শাস্ত ।
 দীঘল ডাঙৰ নৌকা এক অনাইলন্ত ॥ ১৭৩ ॥
 লোণ সাগৰৰ তীৰে ভৰা দিবে লৈল ।
 যতেক ভোজন বস্ত্ৰ তাৰ মাজে থৈল ॥
 আৰো হীৰা মৰকত বজত স্তূৰ্ণ ।
 দাস দাসী ধনু তয় কৰিয়া যতন ॥ ১৭৪ ॥
 বিধে বিধে থৈলা নিয়া বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ ।
 ভৰা দিল সংসাৰৰ যতেক সম্ভাৰ ॥
 যিবা বাধা কৰয় যে তাবন্ধণে পাই ।
 কুমৰক থৈল পাছে কৰিয়া উপাই ॥ ১৭৫ ॥
 পাত্ৰ মন্ত্রী সমে সূৰ্য্যভানু বাজা গৈয়া ।
 মধ্য সাগৰত নৌকা পঠাইলা উটায় ॥
 তেতিয়কণে নৌকা বায়ু বেগে বজোয়াবে ।
 ভৰা সমন্বিতে যাই মধ্য সাগৰে ॥ ১৭৬ ॥
 সবন্ধু বান্ধবে বাজ তীৰে তীৰে গৈয়া ।
 কোন দেশে যায় নৌকা আছয় চাহিয়া ॥
 শোকে জৰ্জৰিত পুত্ৰ নেদেখি নৃপতি ।
 অনন্তবে চাত কৰি পড়িলা ভূমিত ॥ ১৭৭ ॥
 নাহি শ্ৰুতি বুদ্ধি কিচো মৃতক পৰাই ।
 কতোক্ষণে মানে আছিলন্ত নৰবাই ॥
 পুত্ৰ উঠি বোলে মোক চাৰি কৈক যাহা ।
 হা মনোহৰ তোৰ শোকে দহে দেহা ॥ ১৭৮ ॥

একুত্তিৰ পুত্ৰ মোৰ কুলেৰ নন্দন ।
 গৃহত থাকিবো কাৰ নিৰেক্ষি বদন ॥
 কৈক লাগি যাহা মোক অনাথ কৰিয়া ।
 এহি বুলি কান্দে সবে বাহুৱে বেঢ়িয়া ॥ ১৭৯ ॥
 কৰন্তু ক্ৰন্দন পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমদল ।
 হা হা মনোহৰ বুলি উৰ্ম্মি উঠলিল ॥
 শুনৱা সভাসদ সবে মধুমতী পদ ।
 দেখা গৃহ বাসাক পৰম আপদ ॥ ১৮০ ॥
 পৰম ধাৰ্ম্মিক সূৰ্য্যভানু নৰপতি ।
 সদা হৰি পদে যাৰ নচাৰে ভকতি ॥
 দেখা কেন তাহাৰ সিজিল মহা দুখ ।
 হেন জানি নৰাধিবা বিষয়ৰ সুখ ॥ ১৮১ ॥
 যত দেখা ধন জন পাত্ৰ পৰিয়াৰ ।
 ইসৰ জানিবা ঘোৰ আপদৰ ঘৰ ॥
 মিছা ধন মিছা জন যেন ছাইৰ জড়ি ।
 অসাৰ সংসাৰ আৰ সপোনৰ চৰি ? ॥ ১৮২ ॥
 হৰিসে কেয়লে সঞ্চা ভজা শুদ্ধ ভায়ে ।
 ইহ পৰকালে সুখ সদায়ে মিলায়ে ॥
 কিঞ্চিতো নাহিকে দুখ কৰা তাতে ৰতি ।
 হেন জানি হৰি পদে কৰিয়ো ভকতি ॥ ১৮৩ ॥
 স্তবে নাম হৃদি ৰূপ ভকতৰ সঙ্গ ।
 নাহি কিটো দুখ গায়া চিন্তা মনৰঙ্গে ॥
 শূকৰ যোনিত বিষয়ৰ সুখ পাই ।
 হৰি পদ লৈয়া নৰ তনু বিনে নাই ॥ ১৮৪ ॥
 — — — ইটো বিষয়ক জানি ।
 ডাকি হৰি হৰি বোলা সমাজিক প্ৰাণী ॥ ১৮৫ ॥

লেচাড়ি

পুত্র পয়ানত দুখমন শরীৰত কিছু নাহি জ্ঞান
হত ভৈল বুদ্ধি শোকানলে পুৰি ।

হা পুত্র বুলি গেড়িয়াই কিছু
এহি বুলি কান্দে সবে বন্ধু বান্ধব পড়ি ॥

একুটির পুত্র মনোহর কতক সহিব শোক তোৰ
— — কৈক লাগি গৈল মোক ।

সিটো মুখ পদ্ম স্তম্ভবিয়া শোক শেলে ফুটি যায় হিয়া
কি কৰি জাৱন ধৰিব নেদেখি তোক ॥ ১৮৬ ॥

জীয়েন্তে কৰিয়া মৃতবত উটায় পঠাইলো সাগৰত
কিনো নিদাৰুণ মই মহা মন্দভাগী ।

স্তম্ভৰি তোমাৰ ৰূপ গুন শোকে জৰ্জৰিত তনু মোৰ
পুত্র বধী পাপা জীয়ে কোন কাৰ্য্যে লাগি ॥

পূৰ্ব-কৰ্ম্ম জানি পাত্ৰগণে আলচ কৰিয়া এক মনে
মুহূৰ্ত্তক ৰাখিয়া উটালো ঘোৰ সাগৰে ।

এবে ভৈলি মৎস-মগৰৰ আহাৰ পুতাই মনোহৰ
মঞি মন্দমতি বন্ধ ভাগি ভৈলো তোৰে ॥ ১৮৭ ॥

হৰি হৰি হৰি দৈব বিধি হাতে দিয়া মোক নব নিধি
পুত্নু কাটি নিলে মোহোৰ কৰম দোৰে ।

এহি বুলি পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমে কান্দে সূৰ্য্যভাঙ্গু কষ্ট মনে
যাইব কৈকা লাগি নপায়ো উদিশ ॥

সস্তাপে তাপিত হুয়া মন নাহি শরীৰত তনু জ্ঞান
পুত্র শোক জ্বল লাগিয়া পুৰিয়া মৰো ।

হেন দুখ মনে নব ৰাই পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমদলে
প্রবেশি আসিলা আপুনাৰ নিজ ঘৰে ॥ ১৮৮ ॥

শুনিয়োক পাচ কথা আবে মধু মালতীয়ে জাগি বেবে
 দেখন্ত শয্যাভ নাহিকয় মনোহৰ ।
 আথে বেথে উঠি তারকণে দেখিয়া বধ কষ্ট মনে
 বসিলন্ত পুতু বৈয়া মাথা বায় কষে ॥
 দেখে দশো দিশে অন্ধকাৰ শোক শেলে ভ্রুতি নাহি গাৰ
 আবে কৈব হাইব নপাস্ত শুনি উপায় ।
 কান্দি ডাৰ ৰূপ সুমৰিয়া অনঙ্গে আকুল হয় হিয়া
 ভৈল বিয়াকুল শৰীৰ তৰ নাহি ॥ ১৮৯ ॥
 হাহা প্রাণেশ্বৰ মনোহৰ নেদেখি নবহে প্রাণ মোৰ
 মোক এহি ঠাই এড়ি গৈল কৈক লাগি ।
 হাতে দিয়া মোক নব নিধি দুনাই লৈয়া গৈলা বহু বিধি
 ভৈলা একে স্মৰিয়া অনাথিনী মন্দভাগী ॥
 কিক লাগি জীৱ কুলক্ষণী যম কৰণক জাঞা কেনি
 নেদেখিয়া সিটো সূচান্দ মুখ মণ্ডল ।
 স্তবৰ্ণ আজুৰিক পিন্ধি হাতে কোন খানে গৈলা প্রাণনাথ
 মৰো হেবা পুৰি দাক্ষণ শোকৰ জালে ॥ ১৯০ ॥

ভুলড়ি

হাহা প্রভু দেব কৈক লাগি গৈলা
 একেশ্বৰী কৰি মোক ।
 কিনো কুলক্ষণী পৰম দুৰ্ভাগী
 সহিবো কতনো শোক ॥
 কিবা মাতৃ মোক গৰ্ভে ধৰিলেক
 ইসব দুখক লাগি ।

ବିଷ ବଢ଼ି ଥାଏ ଜଳେ ଜାମ୍ଲି ଦିଆ

মৰিয়্যা ঘাইবো অভাগী ॥ ১৯১ ॥

কিসক ইহাত বঞ্চিবোহো আবে

নাপাত্রেণা শুনি উপায় ।

কোনে প্রাণেশ্বরী বুলি মাতিবেক

সুমৰিতে ধাতু যায় ॥

কাৰ সঙ্গে ইটো সুৰ্ণ খাটত

ଥାକିବୋ କଷିୟା କେଲି ।

କୌନ ମୁଖ ଭାବି କରବେ ଚୁମ୍ବନ

ଶୁନି ହିୟା ଗୈଳ ଭୁଲି ॥ ୧୯୧ ॥

এহি বুলি খণে অচেতন হোন্ত

খণ্ডে হোৱে মুৰ্চাগত।

দিনে বাত্ব কিচো একো নজানয়

দাকগ শোক জ্বলিত ॥

দেখি কন্যাগণে অনেক প্রসঙ্গে

বোলন্ত মধুৰ বাক ।

নকবিবা তাপ তেজিয়ো বিলাপ

শুনিয়ে আমাৰ বাক ॥ ১৯৩ ॥

স্বী জাতি হৈলে মুহি স্বতন্ত্রবী

সর্বদা কালে পবিত্র।

যদি লোকে শুনে হাসিবেক তবে

नकबियो! आन मन ॥

অচিৰ কালত লভিয়া সুন্দৰি

মনোবথ হৈব সিদ্ধি ।

তেজা শোক দুখ কহিলো নিষেধ

ਸ਼ਾਸੀ ਸਭ ਦਿਵ ਵਿਧਿ ॥ ੧੨੪

পদ

সখীৰ বচন পাচে শুনি মহাসতী ।
 বিলাপ কৰিয়া ঠিৰ কবিলন্ত মতি ॥
 সঘনে নিশ্বাস কাঢ়ে মন নোহে ধিৰ ।
 নয়নৰ নীৰে তিতিলেক সশৰীৰ ॥ ১৯৫ ॥
 ঘনে ঘনে মুচে মুখ বস্ত্ৰৰ অঞ্চলে ।
 সলজ্জিত ভাএ বৈল হৃদয় বিকলে ॥
 এহি মতে সুন্দৰী থাকিলা সেহি ঠাই ।
 কুমৰৰ কথা কহো শুনা সমুদাই ॥ ১ ৬ ॥
 পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমে সূৰ্য্যভানু বাজা গৈয়া ।
 যেখনে সাগৰে গৈয়া পঠাইলে উটায় ॥
 তেতিয়কণে বজোৱাবে নিলেক সবকে ।
 ফুৰে তাতে ভৰা নাৱে সম বৎসৰেক ॥ ১৯৭ ॥
 হেন ললাটত দুখ আছে কুমাৰৰ ।
 কোনে খণ্ডাইবেক পূৰ্বেৰ বিধি লিখি তাৰ ॥
 ফুৰে ভৰা লৈয়া সিতো জলৰ উপৰে ।
 পাই তাক কামুৰিয়া ভাঙ্গিল মগৰে ॥ ১৯৮ ॥
 সাগৰৰ মাজে নাও মৰিমূৰ ভৈলা ।
 খন জন দ্ৰব্য সমন্বিতে তল গৈলা ॥
 নৰহিলা কিছূৰে মৰিল সৰ্বজন ।
 একে মাত্ৰ মনোহৰ কুমৰত বিনা ॥ ১৯৯ ॥
 আঁছে তান আউ কোনে মাৰিবেক ধৰি ।
 ঢউৰ আকলে গৈয়া চাপিল কাৰৰি ॥

এক চটি কাষ্ঠ পাই সঙ্গে আনিজেক ।
 তাতেসে সাতৰ দিয়া কাষৰি পাইজেক ॥ ২০০ ॥
 লাসে লাসে ধীৰে চলি সহজে কুমাৰে ।
 একেথৰে মাত্ৰ চলিলন্তু ভীৰে ভীৰে ॥
 কৈক লাগি বাইব নজানন্তু একো মনে ।
 যাহান্তে কুমাৰে প্ৰবেশিলা ঘোৰ বনে ॥ ২০১ ॥
 দেখে বিদগদ বন পৰম শোভন ।
 পুষ্পচয় ফুলি আছে আতি বিতোপন ॥
 কদম্ব মালতি চম্পা বকুল মধাই ।
 পাৰিজাত নাগেশ্বৰ আছে শম্ব জাঁই ॥ ২০২ ॥
 গুলাল দরনা মকরা গুটিমালী ।
 লবঙ্গ পোৱাল ফুলি আছে যে শেৱালী ॥
 শেৱালী নেৱালী কাঞ্চন যাই যুতি ।
 মন্দ সমীৰণ বাএ বহয় চৌভিতি ॥ ২০৩ ॥
 বন্দুলী মন্দাৰ ফুলি আছে ঠাই ঠাই ।
 দেখিতে স্তম্ভৰ বন অধিকে স্তম্ভাই ॥
 অসংখ্যাত সৰোবৰে দেখিতে স্তম্ভৰ ।
 কদম্ব কল্হাৰ ফুলি আছে নিৰন্তৰ ॥ ২০৪ ॥
 আছে বিদগদ পক্ষিগণ তাতে বঞ্জি ।
 ৰাজ হংসে ফুৰে সদা মৃগাল উভঞ্জি ॥
 মধুমন্তে সদা ভ্ৰমৰা কৰে ৰায় ।
 কামুকক কামে যেন দুই হাত ৰায় ॥ ২০৫ ॥
 কোকিলৰ কুহু কুহু নাদ স্তম্ভলিত ।
 বসন্তে মিলিল কাম বাণে দহে চিত ॥
 সেই বনে কুমৰ যাহান্তে য়েবে আছা ।
 স্তম্ভৰ ভৱন এক দেখিলন্তু পাছে ॥ ২০৬ ॥

কোনে স্রজিলেক উপমাক দিতে নাই।
 পুষ্পিত বনৰ মাজে অধিকে স্নহাই ॥
 পসিলেক মনোহৰ তাহাৰ ভিতৰ।
 দেখে কল্যা এক আছে পৰম স্তন্দৰ ॥ ২০৭ ॥

ঝামুৰি

জ্বলৈ আতি বৰ বালা।
 যেন পূৰ্ণ চন্দ্র কলা ॥
 নয়ন কমল পাশি।
 মুখে মনোহৰ হাসি ॥ ২০৮ ॥
 মদনৰ ধনু সম।
 ক্রম যুগ মনোহৰ ॥
 স্তসম কপাল মাঝে।
 বতন তিলক বাজে ॥ ২০৯ ॥
 মনোহৰ কল্প তলে।
 বতন কুণ্ডল ডোলে ॥
 শোভিত স্তন্দৰ খোপা।
 হালৈ, মালতিৰ খোপা ॥ ২১০ ॥
 মধু গোন্ধে ছয়া ভোল।
 ভ্রমৰে নচাবে কোল ॥
 নাসা তিল ফুল সম।
 কন্দুক মনোৰম ॥ ২১১ ॥

অকণ অধৰ দুই ।
 দেখিতে আনন্দ হই ॥
 দশন জ্যোতিৰ পাস্তি ।
 হাশ্বে জিনে চন্দ্র-কাস্তি ॥ ২১২ ॥
 জদযত হেম হাৰ ।
 জ্বলৈ আতি জাতিস্ফাৰ ॥
 কঠিনত স্তন দুই ।
 তাল ফল সম লুই ॥ ২১৩ ॥
 তাতে চণ্ডা চন্দনৰ ।
 দেখি আতি কচিকৰ ॥
 কৰিকৰ উৰু সম ।
 শোভে ভূজ মনোৰম ॥ ২১৪ ॥
 চম্পাৰ পাকৰি নয ।
 প্রকাশে আঙ্গুলিচয় ॥
 তাহাতে আঙ্গুষ্ঠি পাস্তি ।
 তাৰা যেন কৰে কাস্তি ॥ ২১৫ ॥
 শোভিত উদৰ বৰ ।
 জিনি দল অশ্বখৰ (৭) ॥
 জলে কটা মনোৰম ।
 হৰৰ দম্বক সম ॥ ২১৬ ॥
 তাহাতে কিঙ্কিণী পাস্তি ।
 কণু জুমু শূনি আতি ॥
 বহল জজ্জ্বলী নাৰী ।
 ৰূপে নাহি পটলুৰী ॥ ২১৭ ॥
 বাম কল সম লুই ।
 স্নবলিতে উৰু দুই ॥

জ্বলে পদ পদ্মকোষ ।
 শুনি সুপূৰ্ব্ব ঘোষ ॥ ২১৮ ॥
 পদ্মিনী সুন্দরী বালা ।
 জ্বলে নয় চন্দ্র কলা ॥
 পদ্ম লোভে মধুকৰে ।
 সদায়ে আৰায় কৰে ॥ ২১৯ ॥
 দেখি ৰূপ বিতোপন ।
 ভুলয় য়নিৰো মন ॥
 তৰু তৃণ যুজ্জ্বলণ ।
 পাষণো দ্ৰুতি মন ॥ ২২০ ॥
 আচোক যুৱত জন ।
 নাৰীৰো হৰয় মন ॥
 হেন ৰূপে বৰ বালা ।
 কৰে মালতিৰ মালা ॥ ২২১ ॥
 গৈয়া সেহি ভৱনত ।
 কতুহলে বসিলন্ত ॥
 জ্বলৈ কান্তি শৰীৰৰ ।
 যেন ৰবি প্ৰভাতৰ ॥ ২২২ ॥

পদ

হেন ৰূপে কণা য়েবে বসিয়া আছয় ।
 দেখি মনোহৰ আতি ভৈলেক বিস্ময় ॥
 সিহৰিল লোম পুলকিত ভৈলো কাই ।
 এক দৃষ্টি কৰিয়া কণাক আছে চাই ॥ ২২৩ ॥

মনস্ত বোলন্ত ঘোষ অৰণ্য গহন ।
 চৰাচৰ আত নাহিকল্প একোজন ॥
 হেনয় নিৰ্জান ঠানে দেখি গৃহ এক ।
 চতুশ্ৰীংশে বেঢ়ি পুষ্প আছয় অনেক ॥ ২২৪ ॥
 দিব্য সৰোবৰচয় দেখি ঠাই ঠাই ।
 ইহাক চাহন্তে যেন নগৰী পৰাই ॥
 চতুশ্ৰীংশ চাহন্তে লাগয় ভয় মন ।
 মহা ভয়ঙ্কৰ ইটো অৰণ্য গহন ॥ ২২৫ ॥
 হেন বন মাজে কন্যা আছে বিতোপনী ।
 একেশ্বৰে মাত্র আছে ত্রৈলোক্য মোহিনী ॥
 কিবা দেৱতাৰ কিবা গন্ধৰ্বৰ নাৰী ।
 অম্লৰ পিশাচ কিবা বুজিতে নাপাৰি ॥ ২২৬ ॥
 কিবা মোক ছলিবাক আটাই মায়া কৰি ।
 মুহিবা মনুষ্য কোনে আনিয়াচে হৰি ॥
 এহি বুলি কুমাৰ তবধ ছয়া আছে ।
 লাসে লাসে সন্নিহিত চাপিলন্ত পাছে ॥ ২২৭ ॥
 শৰ্মা কৰি মনে পুচিবাক খোজে তান্ত ।
 দেখিয়া কন্যায়ে পাচে লগাইলেক মাত ॥
 কন্যাৰ মনত বৰ সংশয় মিলিল ।
 অপূৰ্ব মনুষ্য কৈব পৰা যে আসিলা ॥ ২২৮ ॥
 বোলা কোন কৈব হন্তে ফুৰা বনে বন ।
 কিবা দৈত্য দানৱয়ে দেৱতা শোভন ॥
 কিবা সিদ্ধ বিভাধৰ গন্ধৰ্ব কিম্বৰ ।
 কিবা তুমি মনুষ্য আছিল কিবা নৰ ॥ ২২৯ ॥
 ৰূপক দেখন্তে যেষে আতি বিতোপন ।
 শৰীৰত আছে সবে ৰাজ্যৰ লক্ষণ ॥

কৈৰ হস্তে আসিলা ইথানে কৈয়ো কাজ ।
 নাহি আত মনুষ্য দুৰ্গম বন মাজ ॥ ২৩০ ॥
 কহিয়োক কোন তুমি কাহাৰ নন্দন ।
 বান্ধসৰ ধান ইটো অৰণ্য গহন ॥
 কণ্ঠাৰ বচন শুনি কুমৰ বদতি ।
 আমাৰ বৃত্তান্ত কহো শুনিয়ো সম্প্রতি ॥ ২৩১ ॥
 শূহিকো বান্ধস মই অশ্বৰ দানব ।
 গন্ধৰ্ব কিম্ব নহো পিশাচ ভৈৰব ॥
 সূৰ্য্যভাষু পিতা মোৰ কনোগিৰি পতি ।
 নিছয়ে মনুষ্য আমি জাহান নন্দন ॥ ২৩২ ॥
 যেন মতে ইথাকক আসিলো স্তম্ভৰি ।
 সমস্তে কহিবো তাক শুনা মন কৰি ॥
 এহি বুলি কুমৰ কহিলা পূৰ্বাপৰ ।
 আদি অন্তে কহিবাক লৈলা নিবন্তৰ ॥ ২৩৩ ॥
 যেন মতে মধু-মালতীৰ সঙ্গ পাইলা ।
 নেদেখি তাহাক যেন বিয়াকুল ভৈলা ॥
 যেন মতে পাত্র মঞ্জী সমে নৰ বাই ।
 যেন মতে সাগৰত পথাইলা উটাই ॥ ২৩৪ ॥
 যি কৰি সাগৰে মাজে নোকা তল গৈলা ।
 নিশেষ কৰিয়া সবে কণ্ঠাত কহিলা ॥
 যিমতে স্তম্ভৰি ফুৰো কহিলো ডোমাত ।
 কোন তুমি ঝাস্তে কৰি কহিয়ো আমাত ॥ ২৩৫ ॥
 কাহাৰ দুহিতা কোন কুলে ভৈলা জাত ।
 কোন নাম তোমাৰ কহিয়ো আমাসাত ॥
 দুৰ্গম দুৰ্গত বন দেখি ভয় মনে ।
 একেশ্বৰে কি কাৰণে আছা ইটো থানে ॥ ২৩৬ ॥

কুমৰৰ বাণী শুনি বদতি স্তম্ভৰী ।
 মোহোৰ বৃত্তান্ত কথা শুনা মন কৰি ॥ ২৩৬ ॥
 বাহাৰ নন্দনী জাত ভৈলো মিবা কুলে ।
 নিশেষ কৰিয়া কহো শুনা মহাবলে ॥
 বিচিত্রবিভ্রাম এক আছয় নগৰ ।
 তাৰে অধিকাৰী চিত্রসেন নৃপবৰ ॥ ২৩৭ ॥
 মহা দানী মানী আতিশয় ক্লেমাৱন্ত ।
 পৰম ধাৰ্মিক ৰাজা শাস্ত্ৰত পাৰ্গত ॥
 হুতি ইন্দ্র সম চিত্রসেন মহীপাল ।
 পুত্ৰৱতে প্ৰজাক কৰয় প্ৰতিপাল ॥ ২৩৮ ॥
 তাহান নন্দনী মোক জানিবা স্তম্ভৰি ।
 প্ৰেমা নাম প্ৰিয় সখী মধু-মালতীৰ ॥
 যিমতে একলে আছে ঘোৰ অৰণ্যত ।
 আমাৰ বৃত্তান্ত কহো শুনিয়ে সমস্ত ॥ ২৩৯ ॥
 আট্টে তিনি গুটি আক বহিনী আমাৰ ।
 পিতৃৰ গৃহত সদা কৰো তাসম্ভাৰ ॥
 এক দিনা ক্ৰীড়া কৰিবাক ৰজ মনে ।
 সখীগণ সমে প্ৰবেশিলো পুষ্পবনে ॥ ২৪০ ॥
 অসংখ্যাত পুষ্প বন ফুলি আছে মনোৰম ।
 কতেক কহিবো তাৰ যাৰ মিবা নাম ॥
 আছে পুষ্কৰিণী এক মধ্যত তাহাৰ ।
 আতি নিৰমল স্ফটিকৰ জল ধাৰ ॥ ২৪১ ॥
 কুমুদ কমলৰ ফুলি আট্টে নিৰন্তৰ ।
 ৰজতে বান্ধিলে তাৰ চাৰিয়ে পাঙ্কৰ ॥
 অন্তেষ পুৰত সিটো স্থান বিতোপন ।
 মাতৃগণে ক্ৰীড়িয়া থাকন্ত অন্তঃকণ ॥ ২৪২ ॥

তিনিয়ো বহিষী গৈলো মোৰ অনুকুলে ।
 সখিগণে স্নেহে আমিলোহো সেহি জনে ॥
 কতো বুৰ দিয়া কতো সাভুৰিয়া যায়ে ।
 কাহাকো ধৰিয়া কতো বন্ধে যে বুৰাইয়ো ॥ ২৪৩ ॥
 কতো সখি দুই তিনি বন্ধে বুলিবাশ্চি ।
 পৰম কোতুকে বন্ধে খেলে জল ঘাশ্চি (?) ॥
 এহি মতে বন্ধে যেখে আছে কতোক্ষণ ।
 দশোদিশে চাকিলেক ববিৰ কিৰণ ॥ ২৪৪ ॥
 ভৈল ঘোৰ অন্ধকাৰ মিচিনি আপোন ।
 চতুৰ্দ্ধিতি কৰিলেক বাত বৰিষণ ॥
 মিলিল মনত ভয় কম্পে হাত পাৰ ।
 খিৰ নোহে দেখা দেখি প্রচণ্ডিত বায় ॥ ২৪৫ ॥
 জল ক্ৰীড়া এড়ি কাষৰি চাপিলো ।
 কোন কৈক গৈলা কেহো কাকো নেদেখিলো ॥
 হেন পূৰ্ব কৰ্ম্ম দোষ আছয় আমাৰ ।
 কোনে খণ্ডিবাক পাৰে লিখা বিধাতাৰ ॥ ২৪৬ ॥
 সেহি সময়ত ঘোৰ বান্ধস আসিয়া ।
 এহি বন মাজে পাছে থৈলেক আনিয়া ॥
 তিনি গোট মুণ্ড তাৰ দহ থান কৰ ।
 সাত গোট চক্ষু তাৰ দেখি লাগে ডৰ ॥ ২৪৭ ॥
 অজাবৰ বৰ্ণ তাৰ দেখিয়া বিকৃতি ।
 জম্বুবধ নামে বান্ধসৰ সিটো নাতি ॥
 অনেক যতনে স্থান কৰিয়া নিৰ্ম্মাণ ।
 দিব্য সৰোবৰ নিৰ্ম্মি আছে থান থান ॥ ২৪৮ ॥
 পুষ্পৰ আৰাম উজ্জানৰ অনুপাম ।
 নিৰ্ম্মি আছে দেখা গৃহ স্তব্ধৰ কাম ॥

এহি বন মাজে মোক খেলা একেবৰ ।
 মাসেক অন্তৰে সিটো আসে একবাৰ ॥ ২৪৯ ॥
 একদিনা বন্ধে মই সমে ৰঙ্গমনে ।
 পুনৰপি যায় সিটো আপুন ভবনে ॥
 যত দিনা ইটো মই খানত আছোয়ো ।
 সপোনতো নতু দেখো মনুষ্যৰ নায়ে ॥ ২৫০ ॥
 তোমাক দেখিছো ইটো মনুষ্য মধ্যত ।
 কোনেনো বিধাতা মিলাইলেক ইখানত ॥
 যত পশু পক্ষি সিংহ ব্যাঘ্ৰ পক্ষিচয় ।
 ৰাক্ষসক ডৰে ই খানত নথাকয় ॥ ২৫১ ॥
 তুমি কেনে অকলে ৰহিবা ইটো ঠাই ।
 সি পুত্ৰ আসিলে জীৱন যে কাৰো নাই ॥
 শুনিয়া ৰাজাৰ পুত্ৰে বুলিলে কণ্ঠাক ।
 আসা হুয়ো যাওঁ তযু পিতৃৰ ৰাজ্যক ॥ ২৫২ ॥
 ঘোৰ বনে ৰাক্ষসৰ সঙ্গ এডি সতী ।
 ৰঙ্গে হুয়ো নগৰক চলোহো সম্প্ৰতি ॥
 নিশাচৰ জাতি পিতা পুত্ৰক নচাই ।
 বিনাহাৰ ভৈলে তেতিয়কণে ধৰি থাই ॥ ২৫৩ ॥
 আৰ সঙ্গে এতেকে থাকিবা কেনে কৰি ।
 ক্ষুধাতুৰ ভৈলে তেতিয়কণে থাইবে ধৰি ॥
 হেন জানি স্তম্ভৰী চলিয়ো নিজ দেশ ।
 মনে মনে হুয়ো নতু আসন্ত ৰাক্ষস ॥ ২৫৪ ॥
 কুমৰৰ বাণী য়েবে শুনিল। স্তম্ভৰী ।
 দিলা সমিধান পাছে অগ্ন হাশ্ব কৰি ॥
 যি সবে বুলিলা সবে উচিত বচন ।
 শুনিয়ো কথা যে কিচো ইহাৰ কাৰণ ॥ ২৫৫ ॥

জৈসানি মোহোক সিটো হৰিয়া নিলেক ।
 নিজ ঘৰে বাপ-মায় সবে থাকিলেক ॥
 তাসন্ধাৰ শোকে দেহা কৰয় দহন ।
 সৰ্ব্বক্ষণে মই কৰি থাকোঁহো ক্ৰন্দন ॥ ২৫৬ ॥
 দেখিয়া বান্ধসে মোক বোলে চাটুবাণী ।
 দেই দৈত্য ভোগ্য অন্ন বেঞ্জনক আনি ॥
 নেকান্দিবি খাস অন্ন বেঞ্জন মোদক ।
 দেয় অলঙ্কাৰ আৱৰণ কৰিয়োক ॥ ২৫৭ ॥
 বোলে আনো নানামতে পূৰি মোৰ মন ।
 এতেকতে আমি তাক বুলিলো বচন ॥
 নখাও অন্ন বেঞ্জন নিপিন্ধো অলঙ্কাৰ ।
 কৈয়ো কৈত আছে বন্ধু বান্ধৱ আমাৰ ॥ ২৫৮ ॥
 কোন দিশে গ্ৰাম দেশ আমাৰ আছয় ।
 কতো দিনে পাইবো তাক কহিয়ো নিচয় ॥
 যদি সত্য কহ মিছা নুবুলি বচন ।
 তেবেসে তোহাৰ বস্ত্ৰ কৰিবো ভোজন ॥ ২৫৯ ॥
 এতেকে শুনিলা যেবে মাতিলা অস্থৰ ।
 নাপাইবা নিশ্চয়ে কৈত দেশ তোমাৰ ॥
 এৰা বন্ধু-বান্ধৱক আশ প্ৰাণেশ্বৰী ।
 মোৰ সঙ্গে সৰ্ব্বক্ষণে থাকিবা সুন্দৰী ॥ ২৬০ ॥
 আমাৰ কামিনী তঞি প্ৰাণ সমসৰ ।
 মোক এৰি কৈক যাইবে লাগি মন কৰ ॥
 মই পিতা মাতা তোৰ মই বন্ধু জন ।
 মই বেতিৰেকে কেনে জানিবে আনজন ॥
 বিচিত্ৰ বিশ্বাম যিটো তোমাৰ নগৰ ॥ ২৬১ ॥
 দেৱতাসে পায়ৈ মাত্ৰ তাক সম্বৎসৰ ।

কোনে নিবে কেনে কৰি পাইবা সিটো ঠাই ।
 হেন জানি তাহাক শুনিতে নযুৱাই ॥
 এতেক বুলিয়া পাছে বান্ধস দন্দুৰ ।
 দিনা চাৰি থাকি গৈল আপোনাৰ ঘৰ ॥ ২৬২ ॥
 সেই খৰি মাসেক অন্তৰে এক বাৰ ।
 থাকয় স্মৰতি সজে সজত আমাৰ ॥
 হেন জানি কুমৰ যাইবোহো কেনে কৰি ।
 নাপায়ো মনত তাক উপায় বিচাৰি ॥ ২৬৩ ॥
 ঐৰ হস্তে দেৱতাৰ এক বৰিষৰ ।
 ঘোৰ অৰণ্যৰ পথ পিতৃৰ নগৰ ॥
 মনুষ্যে তাহাক কত কালে গৈয়া পায় ।
 এতেকতে তাক লাগি যাইতে নুযুৱাই ॥ ২৬৪ ॥
 সাম্প্ৰতিক জানা এক মাস বহি গৈল ।
 সিয়ো পুনৰপি আসিবাৰ দিন ভৈল ॥
 ঘোৰ অন্তৰে পাইলে কাৰো নাহিকে জীৱন ।
 তাত পাচে এহি চিন্তা বন্ধাৰ কাৰণ ॥ ২৬৫ ॥
 কোন বুদ্ধি মন্ত্ৰণায়ে পাৰি বহিবাৰ ।
 বান্ধসক পাৰি কোন যত্নে বধিকাক ॥
 ইহাৰ উপায় চিন্তিয়োক সাৰ কৰি ।
 বিলম্বত কাল নাই পাইলে খাব ধৰি ॥ ২৬৬ ॥
 কৰাহা স্তম্ভৰ যেনে বান্ধসক হত ।
 তেবে সৰ্ব্ব বাঞ্ছা সিদ্ধি হৈবেক সাক্ষাত ॥
 আদি অন্ত কহিলো জানোহো যত মান ।
 চিন্তিয়ো কিমতে বন্ধা হয় ইটো প্ৰাণ ॥ ২৬৭ ॥
 শুনিয়া কুমৰে পাচে দিলন্ত উত্তৰ ।
 নাজানোহো আৰ আমি কিচো পূৰ্বাপৰ ॥

কেমন বান্ধস যুঁহিঁ কিবা উজ্জ্বল তাৰ।
 আচোক দেখিব নতু নাম শুখু তাৰ ॥ ২৬৮ ॥
 কেমনে বন্ধা যে ঘাইবো নজানো উপায়।
 তাৰ নাম শুনি মোৰ ধিৰ নোহে কাই ॥
 যেনে তেনে বন্ধা মোক কৰিয়ো এখন।
 পুনু দৈত্য গৈলে পাইবো মাসেকৰ দিন ॥ ২৬৯ ॥
 তেবে বুদ্ধি মঞ্জণা কৰিবো ছয়ো জনে।
 যন্ত্ৰে বান্ধসক বধি ঘাইবো নিজস্থানে ॥
 আতাইতাইৰ সম বুদ্ধি ভৈল হত।
 দিনেক এড়াইলে তেবে হৈলোহো শকত ॥ ২৭০ ॥
 এক প্ৰলয়ৰ উদ্ধৰিয়া তেতিয়কণে।
 পুনৰপি পৰিলোহোঁ বান্ধসৰ থানে ॥
 তথু অনুগ্রাহ যদি হয়ো আমোচন।
 পাচে দানৱক বধ কৰিয়া যতন ॥ ২৭১ ॥
 হেন বাক্য বুলি যে নিশবদ ভৈলা।
 অনন্তৰে যুৱতীও বুলিবাক লৈলা ॥
 বান্ধসৰো আসিবাৰ ভৈলেক সময়।
 হেন জানি বহিবাক লাগয় উপায় ॥ ২৭২ ॥
 যেন মতে নজানয় দোৰ্ঘোৰ দানৱে।
 প্ৰবন্ধ কৰিয়া ধৈবে লাগে সেহি ভাৱে ॥
 এহি বুলি বৰ এক গন্ত কৰিলেক।
 তাহাৰ ভিতৰে মনোহৰক ধৈলেক ॥ ২৭৩ ॥
 যি মতে উশাস পাৱে যতন কৰিয়া।
 উপৰত থৈল তাৰ শৰিম ধালিয়া ॥
 থাপিলন্ত তাতে তাক বুলিয়া নিচয়।
 কথ্য বিতিৰেকে আৰু কেহ নজানয় ॥ ২৭৪ ॥

এতেকতে বান্ধস আসিলা সেই জনে ।
 ঘোৰ মুক্তি দেখি শঙ্কা লাগে সৰ্ব্ব জনে ॥
 তিনি গোটা মুণ্ড সাত চকু দশ কৰ ।
 ত্ৰিজগত মধ্যে ধূম বৰ্ণ কলেবৰ ॥ ২৭৫ ॥
 মুখে মনুষ্যৰ মাংস গলে গুঞ্জা মণি ।
 কৰে মুণ্ড মালা বস্ত্ৰ বস্ত্ৰ পাবৰণি ॥
 হেন বেশে আসি য়েবে দুৰ্গোৰ দানয় ।
 সেই থানে কণ্ঠাৰে আগত ভৈলা ঠিয় ॥ ২৭৬ ॥
 নাজানিল যেন ভৈল ইসব কাৰণ ।
 দেখি একেখৰে কণ্ঠা আছয় ভৰন ॥
 পূৰ্ণ চন্দ্ৰ সমে জ্বলে সুন্দৰ বদন ।
 তাক দৰশনে বিয়াকুল মুনিগণ ॥ ২৭৭ ॥
 হিম্বিত মনে সেই থায়ে নিশাচাৰ ।
 ভৈলেক প্ৰবেশ অন্তৰত মাসেকৰ ॥
 আসিল বান্ধস চিত্ৰসেনী দেখিলেক ।
 আথে বেথে বসিবাৰ আসন দিলেক ॥ ২৭৮ ॥
 তেতিয়কণে ভোজনৰ বস্ত্ৰ আছে যত ।
 কৰি বহু মান আনি দিলেক আগত ॥

ছবি

দিব্য অন্ন^{*}পৰমায় মোদক ব্যঞ্জন পিষ্ট
নায়ে নায়ে আনিয়া দিলেক ।

দধি দুগ্ধ হৃত মধু চিনি চিড়া লাড়ু, আঠে
ভিনে ভিনে আগত দিলেক ॥

সুবর্ণৰ কুস্ত ধৰি বিতোপন জল শুৰি
 শাৰী শাৰী থৈলেক আগত ।
 ভুঞ্জিবাব বস্ত্ৰ যত আছে মানে সংসাৰত
 সবে আনি দিলেক শুৰিত ॥ ২৮০ ॥
 দেখিয়া দানৱে আসি কথাক বুলিবে লৈলা
 শুনা বাঞ্ছা মোহৰ বচন ।
 কুশলে কি আছ তই ভালমত শুনো মই
 বাস্তৱ কৰি বুলিয়ো স্নেহন ॥
 যিটো জনে তোহৰ যে বিপক্ষক আচৰিলে
 কয়ো তাক কৰো মৰিমূৰ ।
 আমাত লগায়৷ যাতি কেনেনো মুগ্ধ সিটো
 জানো যাইব খোজে যমপুৰ ॥ ২৮১ ॥
 এহি বুলি নিশাচৰে পৰম কোতুক মনে
 বসিলা বিচিত্ৰ আসনত ।
 হাতৰ নমায়৷ য়েবে মনুষ্যৰ মুণ্ড মালা
 শাৰী কৰি থৈলন্ত কাষত ॥
 যত অন্ন পৰিমাণ ভুঞ্জিবাক লাগি সতী
 দিলে নিয়া তাহাৰ আগত ।
 সবাকো ভোজন কৰি হৰিষিত মনে য়েবে
 মনপূৰি সবে ভুঞ্জিলেক ॥ ২৮২ ॥
 এতেকতে দিনকৰ অষ্টাঙ্গত ভৈলো গৈয়া
 ৰজনী ঠৈলেক উপগত ।
 আথে বেথে গৈয়া পাচে কথ৷ সমে নিশাচৰ
 বিচিত্ৰ খাটত বসিলন্ত ॥
 হাসি পাচে জন্মৰথে চিত্ৰসেন নন্দনীক
 সম্বোধন বুলিলা বচন ।

মাসেকৰ অনন্তৰে সজে আসি তোমাসাৰ
কতুহলে পুৰিৰো মদন ॥ ২৮৩ ॥

ঝাণ্টে কৰি প্ৰাণেশ্বৰী আলিঙ্গন কৰিয়োক
বিলম্ব নকৰি কিঞ্চিতেকো ।

দেখিয়া তোমাৰ সিটো সূচন্দ্র মুখে
মদনে দগ্ধ কৰে মোৰ ॥

হেনয় বুলিয়া যেবে ঘোৰ নিশাচৰ জাতি
কৰিলেক ক্ৰীড়া অসাক্ষাত ।

ৰতি ৰস পুৰি মন কতুহলে দুযোজন
পুনৰপি বসিলা শয্যাতে ॥ ২৮৪ ॥

এতেকতে চিত্ৰসেনী লাসে লাসে বুলিলন্ত
ৰাক্ষসৰ পুৰি পাছে মন ।

হৃদয়ত খুৰ শানি মুখত মধুৰ বাণী
বাচা যেন মধুৰ বচন ॥

শুনিয়োক প্ৰাণেশ্বৰ এখনি গোচৰ কৰো
উগ্ৰল থুগ্ৰল মোৰ মন ।

ৰাত্ৰ দিনে থাকো বুলি তোহাক ধিয়ায়া মাত্ৰ
উপায় নপাওঁ তথাপিত ॥ ২৮৫ ॥

পিতৃ মাতৃ ভাতৃগণ আনো নানা বন্ধুগণ
বিহডাৰে সবাকো আপুনি ।

মোৰ অৰণ্যৰ মাজে একেশ্বৰী কৰি মোক
কৈক লাগি যাস কি কাৰণে ॥

সবন্ধু বান্ধৱ মানি তোমাতেসে ভজিনোহো
বোলা তুমি স্বামী দগ্ধৰ ।

তথাপি আমাক তেজি সৰ্বদাৰে ফুৰা কৈত
আতে দুখ লাগে বহুতৰ ॥ ২৮৬ ॥

আক এক কথা বোলো শুনিলোক প্রাণেশ্বর
 কুমারি ইহাক মৰো শৌকে ।
 ঘোৰ বাঙ্কসৰ ঠান অৰণ্যৰ মাজে ফুৰা
 জানো কোনে কৈত বধে তোক ॥
 ত্রিজগতে বীৰবৰ নাহি তয়ু সমসৰ
 জানো আক নাহিকে সংশয় ।
 তথাপি হস্তীৰ পাৰ পিচলে সজ্জনে নার—
 বুঝায় বুলিয়া কহয় ॥ ২৮৭ ॥
 কিবা জানো মোক ঐতে বাঙ্কস অশ্বৰ গণে
 ভুত প্রেঙ্ক দানব ভৈৰৱ ।
 আমি মনুষ্যৰ নাবী থাকি ঐত একেশ্বরী
 দেখি জানো ধৰিয়া ধায় ॥
 হেন শূনি নিশাচৰে কণ্ঠাক বুলিলা হাসি
 শূনা বাঁকৈ মোহৰ বচন ।
 ইটো পৃথিবীৰ জানা যত দেখা আছে মানে
 মোক মাৰিবেক কোন জন ॥ ২৮৮ ॥
 যথাত থাকয় মই স্বৰ্গ মৰ্ত্য পাতালত
 মোৰ মৃত্যু এক থানে নাই ।
 মহা বিছা মানে জানো তোৰ কৈত শঙ্কা নাই
 চিন্তা কিক কৰস সদাই ॥
 বাঙ্কসৰ বাণী শূনি মাতিলন্ত মনে গুণি
 চিত্রসেন বজাৰ নন্দিনী ।
 ই তিনি ভূৱনে য়েৰে তোমাৰ নাহিকে মৃত্যু
 হৰিব লভিলো আক শূনি ॥ ২৮৯ ॥
 কুমাৰীৰ চিত বুজি বাঙ্কসৰ বঙ্গ ভৈলা
 হাসি পাচে বুলিয়া বচন ।

শুনিলোক প্রাণেশ্বরী মোহোৰ মৃত্যুৰ কথা
মোক মাৰিবেক ঘিৰা জন ॥

কিন্তু তাত প্ৰতি মই সংশয়ক নকৰহো
অল্ল . হেন জানিয়া মনত ।

তথাপি তোহোৰ আগে কহো শুনা প্ৰাণেশ্বরী
হৈব মৃত্যু কাহাৰ হাতত ॥ ২৯০ ॥

কনোগিৰি নগৰত সূৰ্য্যভানু নামে ৰাজা
হৈবে ৰঘু বংশৰ মধ্যত ।

মনোহৰ নামে তাৰ হৈবেক তনয় এক
শুনিছো মৰিবো তাৰ হাতে ॥

হয়তো আমাক সিটো বধিবেক পাৰিবেক
কিন্তু তাৰ সন্ধেত আছয় ।

যদি আক জানে সিটো তেবে মোক বধিবেক
সিটো সূৰ্য্যভানুৰ তনয় ॥ ২৯১ ॥

শুনা তাৰো অভিপ্ৰায় কহিবো তোমাৰ আগে
তই মোৰ প্ৰাণতো অধিক ।

পৰম সন্ধেত কথা আমাৰ মৃত্যুৰ বান্ধে
নজানয় দেৱেয়ো ইহাক ॥

যদি মধু মালতীৰ কৰৰ আঙ্গুষ্ঠি লৈয়া
সেহিতো কুমৰ সব তাইৰ ।

দেখা এই নদীতীৰে গৈয়া “আইস আইস” বুলি
তিনি গোট ডাকক উচ্চৰে ॥ ২৯২ ॥

এবে সেহি নদীতীৰে শুনি ৰঙ্গে তেতিক্ষণে
এক গুটি টেমা স্তবৰ্ণৰ ।

উঠিব তীৰক লাগি দেখি আঙ্গুষ্ঠিক ভাগি
তেতিক্ষণে হৈবেক মৃদগৰ ॥

তাৰ অভ্যন্তৰে পূৰ্ণ ঋণ্ডা এক সমন্বিতে
 দেখিবেক আৰু টেমা এক ।
 আকৃষ্টিক লগা তাৰা মন্তকত মাৰিবেক
 ভেবে মূদ মুকল হৈবেক ॥ ২৯৩ ॥
 তাহাৰ ভিতৰে পূৰ্ণ এক গুটি মধুকৰ
 আছে মহা কতুহল মনে ।
 সেহি ঋণ্ডা লগা তাক তেতিয়কণে ছেদিবেক
 মনোহৰ কুম্ভৰে আপোনে ॥
 তেবেসে মোহোৰ মৃত্যু কহিলো আগত তোৰ
 তঞি মোৰ প্ৰাণৰ স্তম্ভবী ।
 এনয় সঙ্কটে মৃত্যু আমাৰ জানিবে কোনে
 কুম্ভৰে মাৰিবে কেন কৰি ॥ ২৯৪ ॥
 হেন জানি প্ৰাণ প্ৰিয়া থাকিয়ো নিৰ্ভয় ছদ্ম
 নকৰিবা শঙ্কা কিঞ্চিতেকো ।
 মই বিচ্যুতানে জানা স্বৰ্গ মৰ্ত্য পাতালত
 কোন বধিবাক পাৰে তাক ॥
 হেন জানি প্ৰাণ প্ৰিয়া এন মত বুলি স্বামী
 থাকা মাত্ৰ স্তখে সৰ্বক্ষণ ।
 আকেসে সৰ্বত্ৰ সাধো মোহোৰ ভিতৰ ৰাউল (?)
 এহি বুলি কৰিল শয়ন ॥ ২৯৫ ॥
 পাছে ৰাত্ৰ দূৰ জানি আথে বেথে ছয়োপ্ৰাণী
 কৰিল আপোন ব্যৱহাৰ ।
 পূৰ্ব যন্ত্ৰে দানবক ভুঞ্জিবাক লাগি দিলা
 দ্ৰব্য বস্তু নানা উপহাৰ ॥
 বঙ্গ মনে নিশাচৰ ভুঞ্জিলা উদৰ ভৰি
 মহা শাস্ত ভৈলা কলেবৰ ।

আখ বেথ কৰি পাচে মেলানি মাগিল তাইত
ঘোৰ বনে গৈল নিশাচৰ ॥ ২৯৬ ॥

শুনিয়োক সভাসদ মধু মালতীৰ পদ
দেখিয়োক কেন গৃহবাস ।

ভাৰ্যা পুত্ৰ ধনজন ঘোৰ আপদৰ ঘৰ
জানি আক কৰিয়ো নিবাস ॥

নৃপ নাৰী আত শাস্ত্ৰ কহয় প্ৰত্যেকে জানা
বিশ্বাস নাহিকে একো কালে ।

দেখা প্ৰেমা কেন কৰি কপট মধুৰ বাণী
পাছে তাক মাৰিবাক মনে ॥ ২৯৭ ॥

এতেকে নাৰীৰ সঙ্গে নলয়োক বুধ জন
আগতে দেখিয়ো কেন মত ।

ভাৰ্যা পুত্ৰ ধন এৰি ভ্ৰমণ কীৰ্ত্তন কৰি
থাকিয়োক সাধুৰ সঙ্গত ॥

নেনা আয়ু আলে-জালে কেতিয়কণে ধৰে কালে
তেতিয়কণে প্ৰাণ ফুটি যাই ।

বিষয় গৰল তেজি পিয়ামৃত কৃষ্ণ কথা
আত পৰে স্তম্ভ আন নাই ॥ ২৯৮ ॥

বিষয়ৰ স্তম্ভ জান শূকৰ যোনিত পাই
হৰিসেৱা নাহি একো থানে ।

জানি ভাষ ভুষ তেজি হৰিৰ চৰণে ভজি
লৈয়ো নাম নিবিৰত জ্ঞানে ॥

কৰ্ণে শুনা কৃষ্ণ কথা হৃদয়ত ৰূপ চিন্তা
হস্তে কৰা মাধৱৰ কাম ।

যদি সৰে আসা আন সমজ্যাৰ যত জন
নিবন্তৰে বোলা বাম বাম ॥ ২৯৯ ॥

পদ

লোমস বদতি শুনিয়োক ঋষিগণ ।
 যেবে সিটো নিশাচর গৈল ঘোৰ বন ॥
 মাসেকৰ অস্ত্রে আসে জানি ইটো ঠাই ।
 দণ্ডেকৰ অস্ত্রে বীৰ গৰ্ভৰ ওলাই ॥ ৩০০ ॥
 চতুপ্পাশে চাস্ত চক্ষু বলাই কুমৰ ।
 জানিলেক নাম সিটো ৰাক্ষস বৰ্বৰ ॥
 তাৰ মৃত্যু কথা শুনিচন্ত দুয়োজন ।
 বধিবাক লাগি উচ-পিচ কৰে মন ॥ ৩০১ ॥
 তেতিক্ষ্ণে দুয়োজনে নদীতীৰে গৈয়া ।
 মাতিলেক তিনিবাৰ আঙ্গুষ্ঠিক লৈয়া ॥ ৩০২ ॥
 শুনি আসিলেক তীৰে জলৰ বলাই ।
 সূৰ্য্যৰ জ্যোতি যেনে চাহান নজাই ॥
 নানান বিচিত্র মণি মুকুতাৰ কাম ।
 শুক্ল স্নবৰ্ণৰ টেমা নাহিকে উপাম ॥ ৩০৩ ॥
 ভৈলেক মুকল মুদ আঙ্গুষ্ঠিক দেখি ।
 অদভুত হয় দুয়ো আচস্ত নিৰেক্ষি ॥
 দেখে তাৰ ভিতৰত একবদ্বয় ।
 আছে এক টেমা উপমাৰ নাহিকয় ॥ ৩০৪ ॥
 আঁহে তাৰ কাষে সিটো ঋগু তীক্ষ্ণস্তৰ ।
 বঙ্গমনে তাক তুলি লয় মনোহৰ ॥
 কৰে তিৰিমিৰি আতি চাহান নজাই ।
 ঋগু ঋগু কৰে যেন মূৰ্ত্তি মূৰ্ত্তিমন্ত প্ৰাই ॥ ৩০৫ ॥
 বাম হাতে মনোহৰ আঙ্গুষ্ঠিক লৈয়া ।
 হানিলা টেমার শিৰ মুদগৰ বিহিয়া ॥

তেখনে মুকল ভৈলা আছা ছয়ো চাই।
 দেখে তাত একগুটি ভ্রমবা আছয় ॥ ৩০৬ ॥
 তেতিক্ষণে গৈল উৰি আকাশক লাই।
 ছেদিলে কুমৰে তাক আলগতে পাই ॥
 পড়িলেক পুন সেহি টেমাৰ ভিতৰে।
 সকলে চলিল পাচে জল আভ্যন্তৰে ॥ ৩০৭ ॥
 খনিক অন্তৰে চানি গৈলো দশোদিশ।
 ভৈলে অন্ধকাৰে একো নপান্ধ উদিশ ॥
 কাক কেয়ে নিচিনি নাকলি আপোনাক।
 গিৰ গিৰ শবদে লা..... দিবাক ॥ ৩০৮ ॥
 কর্ণত মাৰয় তাল নুশুনি বচন।
 বিজুলী চমক তাক দেই ঘনে ঘন ॥
 মহা ভয় ভৈলা ছয়ো প্রাণী দেখি তাক।
 ক্ষণেকতে লৈলা ঘোৰ বৃষ্টি কৰিবাক ॥ ৩০৯ ॥
 সকলে কষিৰময় দেখি বৃষ্টি জল।
 তিলকতে সিটো থানথান গৈল তল ॥
 পাছে মহা শবদেক বাজিল আকাশে।
 শুনি ছয়ো ধৰণীত পড়িল হতাশে ॥ ৩১০ ॥
 গিৰিসিত কৰিয়া পড়িল দৈৰ্ঘ্য তথা।
 মহা ভয়ঙ্কৰ বেলগিয়া গাণ্ডি মাথা ॥
 তাক দেখি কুমৰৰ বজ্জ ভৈলা বৰ।
 কন্ঠাৰ হাতত ধৰি দিলেক লৱৰ ॥ ৩১১ ॥
 সিদ্ধি ভৈল মনোৰথ থাকি আছা চাই।
 আজি সুপ্রসন্ন আসি ভৈলেক গোসাই ॥
 এহি বুলি গৃহে প্রবেশিলা ছয়োজন।
 কিবা স্বৰ্গ ধৰণীত আচয় ছয়োজন ॥ ৩১২ ॥

পাচে নানা উপহাৰে যতন কৰিয়া ।
 বঙ্গে দুয়োজনে তাক ভুঞ্জিলা বমিয়া ॥
 পাছে মহা কোঁতুকে ক্ৰীড়িলা নিসংশয় ।
 আছিল তহিতে বঙ্গে দিনা কতিপয় ॥ ৩১৩ ॥
 আত অনন্তৰে কথা শুনা ঋষিগণ ।
 যেহেন কৰিলা সূৰ্য্যভাসুৰ নন্দন ॥
 কণ্ঠাক বোলয় যত নাহি কিছো কাজ ।
 যেনে তেনে তোমাৰ বাপৰ চলো বাজ ॥ ৩১৪ ॥
 এহি বুলি দুয়োজনে কথা স্তমৰিয়া ।
 ভুঞ্জিলেক অন্নজল প্ৰভাতে উঠিয়া ॥
 বান্ধিল ডাঙৰ ভুৰ মহানদী কাচে ।
 ভৰা দিলা তাত বড় হীৰা যত আছে ॥ ৩১৫ ॥
 সুবৰ্ণ মুকুতা মণি মাণিক যতেক ।
 ধৰে মানে প্ৰবন্ধে কৰিয়া ভৰাইলেক ॥
 আপোন থাকিয়ে আগ হোল (৭) ভাল মতে ।
 যেন মতে কোন বৃষ্টি বাত প্ৰমাদত ॥ ৩১৬ ॥
 পাছে তাত দুয়ো উঠিলন্ত শুভক্ষণে ।
 মেলিলেক নাও খান বাজাৰ নন্দনে ॥
 বাউ বেগে চলে ভুৰ খৰোভৰ জলে ।
 দেখ নেদেখ কৰি যেন বাউ বলে ॥ ৩১৭ ॥
 এহি মতে নদীৰ উপৰে দুয়োজনে ।
 পাছে কণ্ঠা কুমৰক বুলিলা বচন ॥
 শুনা এক কথা কহো তোমাৰ আগত ।
 আমাৰ নাহিকে দেখা সহায় লগত ॥ ৩১৮ ॥
 যদিবা দুই হানো আটস (৭) নকৰহো ।
 যেনবা প্ৰমাদ জানো বাজিয়া মৰোহো ॥

অগাধ জলত পড়িলেতো ত্রাণ নাই ।
 হেন জানি আত নিসংশয় নমুন্নাই ॥ ৩১৯ ॥
 যদি মোৰ বোলে তুমি ধৰাহ সুন্দৰ ।
 কৰিবো সংশয় প্ৰভু ইহাৰ উপৰ ॥
 মই থাকো জাগি আৰ বাত বৃষ্টি চাই ।
 জগাইবো তেখনে যদি প্ৰমাদ মিলই ॥ ৩২০ ॥
 যদি মোৰ ঘুমতি আসয় মনোহৰ ।
 জাগিয়া থাকিবা তুমি ভুৰৰ উপৰ ॥
 এহি মতে কুমৰক কন্যায়ে বুলিলা ।
 হিত বাক্য শুনি তাক প্ৰশংসা কৰিলা ॥ ৩২১ ॥
 বোলন্ত সুন্দৰি তুমি কৰিয়ো শয়ন ।
 দেখিয়োক বজনী কৰিছে আগমন ॥
 পছিম দিশত দিনকৰ ভৈল ক্ষয় ।
 ঘোৰ নিশা কিবা কৈত মিলয় প্ৰলয় ॥ ৩২২ ॥
 হেন জানি প্ৰাণেশ্বৰী ঘুমতি যায়োক ।
 নকৰি বিলম্ব মোৰ বোল কৰিয়োক ॥
 কুমৰৰ বাণী শুনি ৰাজাৰ নন্দিনী ।
 আথেবেথে শয়ন কৰিলা তেতিক্ষণ ॥ ৩২৩ ॥
 গৈলেক ঘুমতি বৰ ঘুঙ্গৰি পাবয় ।
 পাছে যেন কথা ভৈল শুনা ঋষিচয় ॥
 আছে তাৰ পূৰ্বৰ লিখিতা কপালত ।
 নুভুঞ্জিলে সিটো খণ্ডিবেক কেন মত ॥ ৩২৪ ॥
 সেহি থানে আছে মৎস্তগণ অদভুত ।
 মনুষ্যক পাইলে সিটো কৰয় ভুঞ্জিত ॥
 মৎস্তৰ কৰ্ণৰ ৰজ্জু আছে ভাল কৰি ।
 উৰুফাল কৰিয়া গলত লগাই জৰি ॥ ৩২৫ ॥

টানিয়া জলৰ মাজে কৰয় ভোজন ।
 হেনয় অদভুত তাতে আছে মৎস্তগণ ॥
 সেহি ঠাই পাইলেক কুমৰ নিশাকালে ।
 আন আসৰিশ কথা নজানয় ভালে ॥ ৩২৬ ॥
 পাচে সেহি মৎস্তে উক ফাল কৰিলেক ।
 গলে জৰি লগাই তাক জলক নিলেক ॥
 পড়িল জলত ভুৰ গৈল বেগ ধৰি ।
 কত দূৰ পাইলা দেখ নেদেখজে কৰি ॥ ৩২৭ ॥
 ঘুমতি গৈলেক কণ্ঠা ভুৰৰ উপৰে ।
 শুনা যি কৰিলে জল মাজে মনোহৰে ॥
 তীক্ষ্ণস্তৰ খাণ্ডা তাৰ কৰত আছয় ।
 কাটিলা মৎস্তক বজ্জু সমে মহাশয় ॥ ৩২৮ ॥
 গলৰ গুচিল বজ্জু মুক্ত ভৈল তনু ।
 লাসে লাসে পাৰক পাইলেক যাই পুণ্ড ॥
 উঠিলা তীৰত গয়া থিৰ নৃহিকয় ।
 পাচে সিটো নিশাগোট বক্সিলন্ত তয় ॥ ৩২৯ ॥
 কৰিলা অনেক শোক স্তমৰি কণ্ঠাক ।
 বাস্তল্যক শঙ্কা কৰি নিলিখিলো তাক ॥
 অনন্তৰে ৰাত্ৰি গুচি উদয় ভাস্কৰ ।
 দেখিলেক দশোদিশ সকলে কুমৰ ॥ ৩৩০ ॥
 হাতে খাণ্ডা ধৰি বীৰে চাইলা থিৰ ছয়া ।
 দেখে অৰণ্যক আছে চৌপাশে বেঢ়িয়া ॥
 মহা ঘোৰ অৰণ্য দেখিতে লাগে ভয় ।
 বাঘ সিংহ ভালুক মহিষ আছে তয় ॥ ৩৩১ ॥
 লাসে লাসে তাৰ মাজে কৰিলা গমন ।
 হৃদয় ভিতৰে ধৰি কৃষ্ণ চৰণ ॥

পাচে তাক চৰাইয়া মুকল লভিলেক ।
 দেখে তাৰ মাজত ডাঙ্গৰ বৃক্ষ এক ॥ ৩৩২ ॥
 সকল অৰণ্য তাৰ গন্ধে আমোদিত ।
 দেৱতাৰ ভূষণ দুৰ্লভ ধৰনীত ॥
 সুগন্ধ মলয়া সিটো চন্দনৰ গাছ ।
 ধিৰে ধিৰে কুমৰে চাপিলা তাৰ কাচ ॥ ৩৩৩ ॥
 সেহি গাছে পিপৰা আছয় বহুতৰ ।
 যেন কাল সৰ্প সিটো দেখি লাগে ডৰ ॥
 দেখিল মাত্ৰকে ভস্ম হয় তেতিক্ষণ ।
 দেখি তাকে কুমৰে গুণিলা মনে মন ॥ ৩৩৪ ॥
 অনুমানে জানে সিটো মলয়া চন্দন ।
 ৰক্ষা কৰে সদা এহি পিপিলিকা গণ ॥
 যদি আক আনো আত সংশয় আছয় ।
 এহি বুলি উপায় কৰিলা মহাশয় ॥ ৩৩৫ ॥
 কতো দূৰ অন্তৰি নিহালি চতুষ্পাশ ।
 দেখে এক পশু ওচৰক লাগি আছে ॥
 সুপ্ৰসন্ন ভৈল বিধি মনত বোলন্ত ।
 এহি বুলি বিদ্যুত সধাৰে চলিলন্ত ॥ ৩৩৬ ॥
 তেতিক্ষণে কাটিলেক হাতে খাণ্ডা ধৰি ।
 পাচে তাক কান্ধে তুলি লৈলা ৰজ্ঞ কৰি ॥
 সেহি চন্দনৰ নিয়া গোৰে পিলাইলেক ।
 পুনু ঘসাই নিয়া কিছু দূৰত ধৈলেক ॥ ৩৩৭ ॥
 তৈৰ হস্তে আন্তৰি আছন্ত আন ঠাই ।
 উজৰিল পিপৰা পশুৰ গোক পাই ॥
 গিৰ গিৰ কৰি ধৰি বাতি আসিলেক ।
 গৰ্ভৰ উপৰে এক গোট নথাকিলেক ॥ ৩৩৮ ॥

যতেকত পশু আছে দেখি পাইলা তাক ।
 গেৰা গেৰি কৰি সবে ধৰিলা খাইবাক ॥
 দূৰ হস্তে কুমৰে দেখিয়া আন ঠান ।
 গাছৰ নিকটে লৰ দিলা পাৰে মান ॥ ৩৩৯ ॥
 মহা বেগে উঠি এক ডাল কাটিলেক ।
 কান্ধে লৈয়া তেতিক্ষণে লৱৰ দিলেক ॥
 কত দূৰ যাই বীৰে চোপাশে চাহিলা ।
 এগোট সন্ধ্যাসী বীৰে তথাতে দেখিলা ॥ ৩৪০ ॥
 লাসে লাসে তাৰ পাশ চাপিলা কুমাৰ ।
 দণ্ডবৎ পৰিয়া কৰিলা নমস্কাৰ ॥
 পুৰুষ উঠি কৰযোড় কৰি বসিলন্ত ।
 হেন দেখি সৈন্যাসী পুচিবে লৈলন্ত ॥ ৩৪১ ॥
 কোন তুমি কৈব হস্তে আসা ইটো ঠাৱ ।
 স্বপ্নতো নাহিকে তাৰ মনুষ্যক নাৱ ॥
 মহাঘোৰ অৰণ্য গহন আতিৰেক ।
 সিংহ ব্যাঘ্ৰ ইহাত যে আছয় অনেক ॥ ৩৪২ ॥
 কি কাৰণে ইহাত যে ফুৰা একেশ্বৰে ।
 যদি মনুষ্যৰ গন্ধ পালে নিশাচৰে ॥
 কদাচিতো নাহি আৰ ৰক্ষাৰ কাৰণ ।
 গোটা গোটি বান্ধে আত যোগধাৰী গণ ॥ ৩৪৩ ॥
 কোন তুমি ইঠায়ে আসিলা কোন কৰ্ম্মে ।
 ভাগ্যে ৰহিয়াছ এবে তোৰ নিজ কৰ্ম্মে ॥
 হেন শুনি কুমৰে বুলিলা আতিশয় ।
 কৰা মোক ৰক্ষা ইঠাৱত মহাভয় ॥ ৩৪৪ ॥
 তোমাৰ চৰণে হেৰা পশিলো শৰণ ।
 ইটো শঙ্কটত মোক কৰিয়ো ৰক্ষণ ॥

একবার তবিলো পূর্বব কন্ধ্য ফলে ।
 এহি বুলি পূর্বাপব কহিলা সকলে ॥ ৩৬৫ ॥
 শুনি তাৰ বচন সন্তাসী হাসিলেক ।
 নকবিবি সংশয় কুমৰ কিঞ্চিতেক ॥
 আসা মোৰ লগত ভয়ক পৰিহৰি ।
 পঠাইবোহো দেশ পথ উপদেশ কৰি ॥ ৩৬৬ ॥
 যেন মতে নিৰ্ভয়ে পাইবাহা নিজ ৰাজ ॥
 তৰিবা দুৰ্গতি ইটো অৰণ্যৰ মাজ ॥
 এহি বুলি পাচে পাচে নিলা কুমৰক ।
 সোমাইলন্ত দুয়ো গৈয়া ঘোৰ অৰণ্যক ॥ ৩৬৭ ॥
 পাছে সেহি থানে ইটো সন্তাসী দুৰ্জ্জন ।
 ভৈলা ভয়ঙ্কৰ এক ব্যাত্ৰ তেতিক্ষণ ॥
 ঘোৰ নাদ কৰিয়া কুমৰক ধাৰ দিল ।
 দেখি ডেৰ দিয়া ধাৰে লুহকি বহিল ॥ ৩৬৮ ॥
 হাতে খাণ্ডা ধৰি তেতিক্ষণে খেদি যাই ।
 পেলাইলেক কাটি গাণ্ডি মুণ্ড বেলগাই ॥
 বিদ্যুত সঞ্চাৰ পাচে লবৰ দিলেক ।
 কতো দূৰ হস্তে পালতিয়া চাহিলেক ॥ ৩৬৯ ॥
 নেদেখি কাহাকো শঙ্কা তেজি মনোহৰ ।
 ধীৰে ধীৰে চলিয়া গৈলেক একেশ্বৰে ॥
 কান্ধে চন্দনৰ ডাল হাতে খাণ্ডা খান ।
 একেশ্বৰে চলন্ত সহায় নাহি আন ॥ ৩৭০ ॥
 পাচে সিটো অৰণ্যৰ ওলাই দেখিলেক ।
 উত্থান আৰাম যেন দেখিলা প্রত্যেক ॥
 তাক লাগি শীঘ্ৰ বেগে চলন্ত কুমাৰ ।
 দেখে আলি এক আছে মহা ভয়ঙ্কৰ ॥ ৩৭১ ॥

জানিলা মনত আত মনুষ্য আছয় ।
 থিৰ ভৈলা হৃদয় গুচিলা শঙ্কা ভয় ॥
 পাচে সেহি আলি উঠি কৰিলা গমন ।
 চতুপ্পার্শে নিহালিলা বাজাৰ নন্দন ॥ ৩৫২ ॥
 কতো দূৰ গৈয়া প্ৰবেশিলা সিংহ দ্বাৰ ।
 মহা চিত্ৰ বিচিত্ৰ দেখিয়া জাতিজাৰ ॥
 হীৰা মৰকত মণি মুকুতাৰ কাম ।
 বিন্ধকৰ্ম্মে নিৰ্ম্মিতা দেখিতে অনুপাম ॥ ৩৫৩ ॥
 কিঞ্চিতেকো নাহি দেখে প্ৰাণীৰ সঞ্চাৰ ।
 আথেবেথে কুমৰ পশিলা সেহি দ্বাৰ ॥
 তাক চড়াই যাহন্ত হৰিষ কৰি মন ।
 হাট এক দেখিলা চক্ষুৰ নিৰীক্ষণ ॥ ৩৫৪ ॥
 ক্ষুধায়ে তৃষ্ণায়ে পাৰ থিৰ নুহিকয় ।
 তেমে সমল লাগে কিছু নাহিকয় ॥
 মনত বোলয় তৈত ভুঞ্জো কিছু মাগি ।
 এহি মতে শীঘ্ৰ বেগে চলৈ তাক লাগি ॥ ৩৫৫ ॥
 প্ৰবেশিলা পাচে সেহি হাটক কুমৰ ।
 দেখে নানা বস্তু আছে দ্ৰব্য বহুতৰ ।
 যেহি বাঞ্ছা কৰে মনে আছয় হাটত ।
 কিনে বিকে বানৰ সকলে দোকানত ॥ ৩৫৬ ॥
 কুমৰক দেখি সবে বেৰিলেক ধৰি ।
 খাওঁ মাওঁ কৰে মুখ অঙ্গি ভঙ্গি কৰি ॥
 কৈব ইটো মনুষ্য আসিল কি কাৰণে ।
 মিলিল আহাৰ ভাল খাইবো বঙ্গ মনে ॥ ৩৫৭ ॥
 হুকোমল তনু ইটো স্বাদ বহুতৰ ।
 এহি বুলি হাতে গলে ধৰি নিৰন্তৰ ॥

আউৰ হাতে আউৰ নিবে অজোৰ মাৰিয়া ।
 তাৰে পৰা আউৰ গোট লৈ যায় টানিয়া ॥ ৩৫৮ ॥
 এহিমতে টনাটনি কৰে কুমৰক ।
 নখঘাৰে কধিৰে তিয়াইলা শৰীৰক ॥
 চেতন হৰিলা গায় থিৰ নাহিকয় ।
 যেন বৰ বতাসতে কদলি কম্পয় ॥ ৩৫৯ ॥
 পাচে এক ভয়ঙ্কৰে বানৰে দেখিলা ।
 সবাবো হাতৰ পৰা কাঢ়িয়া আনিলা ॥
 বাউ বেগে লৈয়া গৈলা নৃপতিৰ ঠাই ।
 বিদূৰত থৈয়া তাক কহিলেক যাই ॥ ৩৬০ ॥
 কৰযোৰে বুলিলন্ত নমস্কাৰ কৰি ।
 এগোট মনুষ্য পাই আনি আছে ধৰি ॥
 কৈব হস্তে আসি আছে নজানোহো তাক ।
 সকলে বানৰে দেখো নেই ভুঞ্জিবাক ॥ ৩৬১ ॥
 অগম্য থানত তাক পায় প্রজাগণ ।
 আউৰ আউৰে কাঢ়িনেই খাইবাৰ কাৰণ ॥
 অদভূত মনুষ্য দেখিলো মই গৈয়া ।
 আনিয়াছো সবাহাৰ হাতৰ কাঢ়িয়া ॥ ৩৬২ ॥
 শুনিয়া নৃপতি আজ্ঞা দিলে আনিবাক ।
 কৰিলেক বহু বজ্জ দেখিয়া তাহাক ॥
 আপোনাৰ নিকটে বসাইলা ততকালে ।
 দেখিলা ৰাজ্যক সূৰ্য্য ভানুৰ ছৰাল ॥ ৩৬৩ ॥
 পৰম স্তম্ভৰ দেহা মৰ্ত্তণ্ডৰ নয় ।
 নোহন্ত বানৰ সিটো মনুষ্য নিশ্চয় ॥
 বসি আছে সিংহাসনে যেন শশিপতি ।
 থান থান প্রকাশয় সূৰ্য্যৰ জেৱতি ॥ ৩৬৪ ॥

মহা চিত্র বিচিত্র ছত্রক উপবত ।
 ঝলকিত বহু মণি মুকুতা মৰকত ॥
 সূর্য যেন প্রকাশয় কিৰিটি শিৰত ।
 আতি জ্যোতির্শ্রয় দুই কুণ্ডল কর্তত ॥ ৩৬৫ ॥
 হীৰা মণি মাণিক মুকুতা হেম হাৰ ।
 নানা বর্ণে ছন্দয় দেখিয়া জাতিস্কাৰ ॥
 স্তূৰ্ণৰ টাৰ খাক হাতৰ কঙ্কণ ।
 আঙ্গুলি উবাস্তি যেন জলে তাৰা গণ ॥ ৩৬৬ ॥
 আনো নানা অলঙ্কাৰে দেখি জ্যোতির্শ্রয় ।
 চৌপাশে আবরি কপি সেনায়ে আছয় ॥
 হেন মতে নৃপতিক দেখিয়া কুমৰে ।
 ভেল্টিলেক সেহি চন্দনক লৈয়া কৰে ॥ ৩৬৭ ॥
 নমস্কাৰ কৰি বসিলন্ত নিকটত ।
 পাচে রাজা বুলিবে লাগিলা কুমৰত ॥
 কোন তুমি কৈব হন্তে আসিলা ইঠাই ।
 কিবা নাম তোমাৰ কোন বাপ মায় ॥ ৩৬৮ ॥
 কিবা তুমি দানব অশ্বৰ নিশাচৰ ।
 পিশাচ ভৈৰৱ কিবা নাগেৰ কুমাৰ ॥
 কিবা দেৱ মনুষ্য গন্ধৰ্ব কিবা তুমি ।
 কোনবা কাৰণে আসি আছা ইটো ভূমি ॥ ৩৬৯ ॥
 নিচয় কৰিয়া কহিয়োক এতিস্কণে ।
 হেন শুনি বুলিলন্ত রাজাৰ নন্দনে ॥
 শুনা মহাৰাজা মোৰ কহিবো কাহিনী ।
 স্ৰুপ কহিবো নুবুলিবো মিছা বাণী ॥ ৩৭০ ॥
 কানৌগিৰি নগৰত সূর্যভানু মহিপাল ।
 নামে মনোহৰ আমি তাহান ছব্রাল ॥

যি কৰি ইঠায়ে আসিলোহো নৰেশ্বৰ ।
 এহি বুলি কহিলা সকলে পূৰ্বাপৰ ॥ ৩৭১ ॥
 শুনি হেন ৰাজা দুনাই বুলিবে লাগিলা ।
 তোৰে মোৰে একে কাৰ্য্য কিচুনৰ লীলা ॥
 আমাৰ কাৰণ শুনা ৰাজাৰ নন্দন ।
 যেন মতে ইথায়েত ভৈলো উপসন ॥ ৩৭২ ॥
 পূৰ্ব দেশে আছে এক কৰ্ণাট নগৰ ।
 যেন অত্ৰাৱতী পুৰ আতি কচিকৰ ॥
 হাটী বাটী পহুনি পৰম সুশোভন ।
 আতি সুখী হোন্ত তাৰ যত প্ৰজাগণ ॥ ৩৭৩ ॥
 নাহিকে ডকাইত চোৰ টেণ্টন দুখিত ।
 ধনে জনে আচ্যবন্ত সৰে সুপণ্ডিত ॥
 নাহি পাল পঞ্চ কিছু সুখে বহি ধাই ।
 হেন মতে প্ৰজা সবে বসে ঠাই ঠাই ॥ ৩৭৪ ॥
 সেহি নগৰত নীলকেতু নৰেশ্বৰ ।
 অত্ৰাৱতী নগৰত যেন পুৰন্দৰ ॥
 আছে এক ভাৰ্যা তান পৰম সুন্দৰী ।
 আতি পতিব্ৰতা যেন সীতা মন্দোদৰী ॥ ৩৭৫ ॥
 তাহানে তনয় মোৰ পিতা ৰঙ্গসেন ।
 আতি বৰ স্নেহত বাঢ়িলো প্ৰাণ যেন ॥
 যি কৰি ইঠায়ে আমি আসো শুনা তাক ।
 সুবুলিবো অশ্লথা স্বৰূপ মোৰ বাক ॥ ৩৭৬ ॥
 এক দিনা পুষ্প বনে কৰিলো গমন ।
 পৰম বিশ্বাস সিটো স্থান সুশোভন ॥
 নানা পুষ্পচয় ফুলি আছে অনুপাম ।
 একো একো কৰি কহো শুনা তাৰ নাম ॥ ৩৭৭ ॥

সেৱতি মালতি জাঁই কেতেকী টগৰ ।
 পাৰিজাত মকরা লয়ঙ্গ কচিকৰ ॥
 শেৱালী নেয়ালী বজা মালী কুন্দ মালী ।
 সূৰ্য্যকান্তি চন্দ্ৰকান্তি দৱনা গুটিমালী ॥ ৩৭৮ ॥
 কাঞ্চন মধাই যুঁথি বন্দুলি শিৰীষ ।
 মণিৰাজ চন্দ্ৰকান্তি দেখিয়া হৰিষ ॥
 আনো নানা পুষ্প তাহাতে আছয় ।
 নকৰিলো পদ আৰ বাহুল্যক ভয় ॥ ৩৭৯ ॥
 মোমাইৰ তনয় এক আছে মোৰ সখী ।
 প্ৰাণ উৰ্গিতে পাৰো মই তাক লখি ॥
 তাহানে সহিতে প্ৰবেশিলো সেহি বন ।
 ফুৰো ঠাই ঠাই তাত ছয়া বঙ্গমন ॥ ৩৮০ ॥
 নানা পুষ্প তুলি দুয়ো পিন্ধো যুগু গায়ে ।
 এগুটি সুন্দৰী নাৰী দেখিলো সিখাৰে ॥
 যেন অপেশ্বৰী অঙ্গে খতি খুন নাই ।
 ফুৰে পুষ্প বনে বনে লাহাৰি খেলাই ॥ ৩৮১ ॥
 সঘনে মুচুকি হাঁহি কটাক্ষে চাহান্ত ।
 পুষ্প পিন্ধিবাৰ চলে কুচ দৰশান্ত ॥
 থিৰ নোহে খানিকো কৰয় ভঙ্গি ভাৱ ।
 কতো বেলি শৰীৰৰ বস্ত্ৰ নেই বাৱ ॥ ৩৮২ ॥
 বেক্ত হোৱে অঙ্গ লাজ ছয়া থাকে বসি ।
 আনোবেলি আগ পাচ চায়ো হাসি হাসি ॥
 তাইক দেখি অনঙ্গে পীড়য় মোৰ মন ।
 আঁৰ ছয়া লাসে লাসে কৰিলো গমন ॥ ৩৮৩ ॥
 বিদূৰত সখীক থৈলোহো আঁৰ কৰি ।
 পাছ হস্তে কৰত ধৰিলো দূত কৰি ॥

সমুখ কৰিয়া বোলো কহিব সুন্দৰী ।
 কোন তই পুষ্প বনে ফুৰা কেনে কৰি ॥ ৩৮৪ ॥
 আৰিমুৰি কৰে কণ্ঠা নেদন্ত সিধাস্ত ।
 অধোমুখ হুয়া মঁহা লাজে বসিলন্ত ॥
 হেন দেখি আমাৰ আতুৰ কামে মন ।
 কোলে কৰি আলিঙ্গিয়া কৰিলো চুম্বন ॥ ৩৮৫ ॥
 পুৰিলে মদন বঙ্গে তাহান ভিতৰে ।
 বাজ ভৈল হিয়াৰ মদন পাঞ্চ শৰে ॥
 বতি খেলে বিদগধ সিটো কণ্ঠাজন ।
 নানা বন্ধে ধৰি সন্তোষিল মোৰ মন ॥ ৩৮৬ ॥
 পুনৰপি তাইক মই নিব খোজা ঘৰে ।
 পাছে কণ্ঠা বুলিবাক লাগিল সাদৰে ॥
 এড়া মোক প্ৰাণেশ্বৰ বল্লভ তুমি এথা ।
 কদাচিতো তোমাত নচাবে মোৰ বেথা ॥ ৩৮৭ ॥
 তভো তোমাসাৰ ঘৰে নোৱাৰো যাইবাক ।
 স্বৰূপে কহিলো নিবে নোৱাৰো তোমাক ॥
 আমি দেৱ কণ্ঠা তোক দেখি গৈল মন ।
 সিকাৰণে আসিলোহো ইটো পুষ্প বন ॥ ৩৮৮ ॥
 পুৰিল মদন মোৰ শাস্তি ভৈল মতি ।
 যাইবোহো স্বৰ্গক এথা কহিলো সম্প্ৰতি ॥
 সাগৰৰ সিপাৰে আমাৰ ক্ৰীড়া স্থান ।
 স্বৰ্গ হস্তে সখী সব কৰোহো পয়ান ॥ ৩৮৯ ॥
 স্নান পান কৰি সবে পুনৰপি চলো ।
 বৰিষৰ অন্তৰে আসি তাহাতে উমলো ॥
 এহি বুলি কণ্ঠা তথা ভৈলা অন্তৰ্দ্ধান ॥
 নেদেখিয়া ভৈলো পাছে বাতুলৰ আন ॥ ৩৯০ ॥

নাহি ঞ্জতি বুদ্ধি মোৰ জ্বলে কাম জুই ।
 কণ্ঠাক বিচাৰি ফুৰো বিয়াকুল হই ॥
 খনো উঠে খনো বৈসে ঠিক নোহে আতি ।
 দুয়ো সখি বিচাৰিলো বনৰ চৌভিতি ॥ ৩৯১ ॥
 নাপাই দুখে কষ্টে প্ৰবেশিলা নিজ ঘৰে ।
 কাহাতো নোবোলো লাজে ইসব উত্তৰ ॥
 আলচহো দুয়ো সখি বহস্ত থানত ।
 জানো কোনে কথা কৰে বাপত মারত ॥ ৩৯২ ॥
 এহি শঙ্কা কৰি মনে দিনা দশ অস্তে ।
 বাজ ভৈলো ৰাত্ৰ দুয়ো মন্দিৰৰ হস্তে ॥
 শতেক উত্তম ভৃত্য বাচি বাচি লৈলো ।
 বস্ত্ৰে অলঙ্কাৰে তাক ভূষণে ভূষিলো ॥ ৩৯৩ ॥
 মনে মনে নৌকা এক লৈলো ভাল চাই ।
 নানা বস্ত্ৰ দ্ৰব্য তাত থৈলোহো ভৰাই ॥
 ভুঞ্জিবাক লাগি যেন সবে পাই তাত ।
 একো একো কৰি ভৰা দিলোহ সান্ধাত ॥ ৩৯৪ ॥
 এহি মতে সবে বস্ত্ৰ শতেক লোকৰ ।
 নিবন্ধ কৰিয়া থৈলো চতুৰ্থ মাসৰ ॥
 আনো নানা ৰত্ন হীৰা মণি মুক্তাচয় ।
 দিলো ভৰা নিশা কালে দূৰ কৰি ভয় ॥ ৩৯৫ ॥
 শুভক্ষণে সাগৰত মেলিলোহো নাৰ ।
 উচৰিয়া ৰাম কৃষ্ণ গোবিন্দ মাধৱ ॥
 এহিমতে সবে লোকে নিশা কালে উঠি ।
 লাসে লাসে চলো ৰাত্ৰ খৰি বৈঠা মুঠি ॥ ৩৯৬ ॥
 অনন্তৰে নিশা গুচি উদয় ভাস্কৰ ।
 বিদিশ দিশক দেখিলোহো নিবস্তৰ ॥

দেখিলো সাগর মহা অগাধ জলক।
 জল উন্মি দেখি লাগে চক্ষুত জমক ॥ ৩৯৭ ॥
 ইকূল সিকূল নাই চক্ষুৰ গোচৰ।
 সকলে জগত দেখি জল নিৰন্তৰ ॥
 একো বজোৱাৰ উঠে পৰ্বত আকাৰ।
 হিন্দোলা হিন্দোলে ঢউ আছয় অপাৰ ॥ ৩৯৮ ॥
 তাহাৰ কহেলাল শুনি কৰ্ণে মাৰে তাল।
 কুস্তীৰ মগৰ তাত কৰে উৰুফাল ॥
 সীমা সংখ্যা নাই মৎস্য কৎছপ যতেক।
 তাক দেখি কোন জনে ভয় নুহিবেক ॥ ৩৯৯ ॥
 সেহি জল উপৰে ফুৰোহো আমি নাৰে।
 সাগৰ মধ্যক লাগি নিলে তাক বায়ে ॥
 আত অনন্তৰে শুনা বাজাৰ তনয়।
 যাৰ যেন পূৰ্ণেৰ লিখা কোনে নিবাৰয় ॥ ৪০০ ॥
 এহি মতে আছো য়েবে সাগৰ মধ্যত।
 নৌকাচয় দেখিলোহ চক্ষু গোচৰত ॥
 তাক দেখি মনত আমাৰ বঙ্গ ভৈল।
 বোলে কৃষ্ণ কৃপা সেৱা সেৱা লাগি লৈল ॥ ৪০১ ॥
 আমাৰ নাহিকে আৰ কিঞ্চিতে সহায়।
 হেন জানি সুপ্ৰসন্ন ভৈলন্ত যতুৰাই ॥
 অণ্ডে অণ্ডে আছে হেন বোলা বুলি কৰি।
 খানিকতে দেখো আসি বেটিলে আৰৰি ॥ ৪০২ ॥
 চোট চোট নৌকা সব লৈয়া বায় বেগে।
 একো একো নাৱে তিনি চাৰি আটাই লগে ॥
 দেখিতে লাগয় ডৰ বিকট আকাৰ।
 বেঙ্কা বেঙ্কি থুলন্তৰ য়েহেন আকাৰ ॥ ৪০৩ ॥

হাতত টাঙ্গন লৈয়া চৌপাশে বেঢ়িয়া ।
 অনেক প্রহাৰ কৰে আমাক ধৰিয়া ॥
 লুৰি পুৰি কৰিলে সকলে বশুভণ্ড ।
 ভাগিল কক্কাল কাৰো প্রহাৰে প্রচণ্ড ॥
 কাৰো হাত ভৰি-ভাঙ্গি চৌবাঙ্গি ভৈলেক ।
 বাঙ্গি বাঙ্গি সবাকে ধৰিয়া আনিলেক ॥
 এখান পৰ্বত বৰ আছে তাৰ কাছে ।
 সবাকে তুলিল জাৰ উপৰত পাছে ॥ ৪০৫ ॥
 তাহাৰ উপৰে আছে এক নিশাচৰ ।
 মহা ভয়ঙ্কৰ ৰূপ দেখি লাগে ডৰ ॥
 আঙ্গাৰ সদৃশ দেহা যেন দন্ত আখি ।
 জক জক দন্ত কৰে গৰ্ভ দুই দেখি ॥ ৪০৬ ॥
 লহ লহ জিহ্বা কৰে টোপে পৰে পানী ।
 ভিন্দাকাৰ পেটক দেখিলে হবে বাণী ॥
 হেন অদভুত ৰূপে আছয় বসিয়া ।
 হাজাৰেক মানে লোকে আছয় বেঢ়িয়া ॥ ৪০৭ ॥
 মনুষ্যক দেখিলে তেখনে সিটো খাই ।
 তাৰো অধিপতি সিটো কাকো শঙ্কা নাই ॥
 যত যত সদাগৰ পড়ে সাগৰত ।
 লুৰি পুৰি এহি মতে সবে কৰে হত ॥ ৪০৮ ॥
 ঠাই ঠাই পৰি আছে হাড় মুণ্ড যত ॥
 পৰ্বত আকাৰ তাৰ লেখা কৈবো কত ॥
 সেহি ৰাঙ্কসৰ আগে যোগাইয়া আমাক ।
 দেখি সিটো খল খলি লৈলে হাসিবাক ॥ ৪০৯ ॥
 সবাহাকে বাটি দিল এক এক কৰি ।
 মোহোকে সখিকে নিলে অভ্যাস্তৰ কৰি ॥

আছে জীউ এক তাৰ ভয়ঙ্কৰ কাই।
 খাইবে লাগি আমাক ভেঁটাইলে তাইৰ ঠাই ॥ ৪১০ ॥
 দেখি বান্ধসীয়ে পাছে বুলিলা বচন।
 ভাল কোমল তনু ইটো দুই জন ॥
 বৰ স্বাদ পাইবো আক ভোজন কৰিয়া।
 এখনে ইহাক গৰালত থৈয়ো নিয়া ॥ ৪১১ ॥
 হেন যেনে আদেশ কৰিলা নিশাচৰী।
 খেল আমাসক নিয়া গৰালত ধৰি ॥
 পাছে তাই বহন্তে পঠাইলা মোক বুলি।
 তাক দেখি মোৰ কাম বাঢ়িল সমুলি ॥ ৪১২ ॥
 স্মৰতি খেলিতে মোৰ ইচ্ছা তাৰ সঙ্গে।
 আজি বাতি থাকোক মনত বৰ বঙ্গে ॥
 নিশা কালে যাইবো মই তাহাৰ কাষক।
 এহি বুলি মৎস্য মাংস বিস্তৰ দিলেক ॥ ৪১৩ ॥
 নানা উপহাৰ দিলে খাইবাৰ লাগিয়া।
 খাইবে চাৰি দিনে তাকে মৰোহো দেখিয়া ॥
 মহা ভয় হুয়া তথা আছে দুয়ো জন।
 অনন্তৰে বাত্ৰি আসি ভৈল উপসন্ন ॥ ৪১৪ ॥
 মধ্য নিশি ভাগে আসিলেক নিশাচৰী।
 আপুনাৰ বেশে পাৰেমাণে কাচি পাৰি।
 কুটুলা কুটুলি কেশ থিয় কৈল জুৰ।
 মুখে নাকে ঢাকি তাই ঘসিলে সিন্দূৰ ॥ ৪১৫ ॥
 ঠাই ঠাই তাতে কাজলৰ বেখা দিল।
 লাওখোলাচয় আৰি গলত গাঙ্গিল।
 ভেঙ্গৰা ভেঙ্গৰ হাত পাৰ নিবন্তৰ ॥
 থল কটি মাজে আছে আঠৰ উপৰ ॥ ৪১৬ ॥

আতি বৰ ডাঙ্গৰ দীঘল দুই স্তন ।
 নাহিকে তাহাত আৱৰণ একধান ॥
 আন্ধি আছে তাক তাই কাজলে ধৰলে ।
 দেখিলে মাত্ৰকে শ্ৰুতি হৰয় কেৱলে ॥ ৪১৭ ॥
 হেন বেশে আসিলেক আমাৰ ঠাই ।
 চুৰুতি উড়িল মোৰ চকু মেলি চাই ॥
 মহা ভয় ছয়া অধো মুখে বৈলো বসি ।
 সঙ্গমক লাগি পাছে ধৰিলেক আসি ॥ ৪১৮ ॥
 আলিঙ্গন কৰি মুখে কৰিলা চুম্বন ।
 আতি বৰ ভয়ে নচলয় মোৰ মন ॥
 একো মতে সন্তোষ নভৈল তাৰ মতি ।
 মহা ক্ৰোধ কৰি পাছে গৈল নিজ ভিত্তি ॥ ৪১৯ ॥
 আদেশিল প্ৰভাততে বান্ধস চাৰি জন ।
 পুন সখি সমে মোক কৰিল বন্ধন ॥
 দণ্ড চাৰি অন্তত পৰ্বত গহবৰত ।
 একে গাছ লোহা দিলে দুইৰো পাৰত ॥ ৪২০ ॥
 গলত দিলেক মোৰ কুন্দা ভয়ঙ্কৰ ।
 আগে থৈল অন্ন মদ মাংস বহুতৰ ॥
 পাছে নিশাচৰে চাৰি আসিলেক ঘৰ ।
 মহা দুখে ভুঞ্জি আছে নিকাৰ বিস্তৰ ॥ ৪২১ ॥
 জীৱাক কাৰণে খায়ো কিছু কিছু অন্ন ।
 হাত পাৰ ভৈল সৰে তঙ্গন তঙ্গন ? ॥
 মাংস মানে খসি গৈল চক্ষু দম্ব জল ।
 জক জক কৰি হাড় ওলাইলে কেৱলে ॥ ৪২২ ॥
 তেজ বল মাংসৰ দুখত নোলায় বাণী ।
 শৰীৰত আছয়ে কেৱল প্ৰাণ খানি ॥

হেন মতে আছো পাছে তাতে দুয়ো সখী ।
 চাহিবে লাগিয়া কেহো নাসিল উপেখি ॥ ৪২৩ ॥
 পাছে আলোচিলোহো তথাতে দুয়ো সখী ।
 অত দিন আছোহো ভয়ে বান্ধসক লখি ॥
 পুনৰপি আমাক নকৈল বিচারণ ।
 এতেকে পলাইবে লাগি কৰোহো যতন ॥ ৪২৪ ॥
 এহি বুলি আমি মন করিলো নিচয় ।
 এখানি কটাৰি মোৰ গুপ্তে আচয় ॥
 অল্প অল্প কৰি দিনা কতিপয় অন্তে ।
 ছেদিলো লোহাক পাছে শরীরব হন্তে ॥ ৪২৫ ॥
 সখি ভৈলা মুক্ত মোৰ কুন্দা আছে গলে ।
 তাকো সখি সেহি মতে ছেদিলো কেবলে ॥
 কতো দিনা অনন্তবে মুক্ত ভৈলো য়েবে ।
 টগবগ কৰি মই উঠিলোহো তেবে ॥ ৪২৬ ॥
 পুনৰপি চাত কৰি ভূমিত পৰিলো ।
 চেতন হৰিল গাৰ মূৰ্ছচিত ভৈলো ॥
 মাথাত ঢালয় পানী সখি দুখ মনে ।
 লাসে লাসে চেতন লভিলো কতোক্ষণে ॥ ৪২৭ ॥
 দিন দশ অন্তে পাছে স্তম্ভ ভৈল গার ।
 ধীরে ধীরে দুয়োজনে চলাইলোহো পার ॥
 খাইবাক লাগিয়া কিছু নাহিকে লগত ।
 সেহি মতে প্রবেশিলো ঘোৰ অরণ্যত ॥ ৪২৮ ॥
 নাজানিয়া দিন রাতি নাকলি সূর্যক ।
 কোনো কোনো ঠাইত দেখো অগাধ জলক ॥
 সামুঝিয়া তাহাক গৈলোহো দুয়োজনে ।
 কোনো ঠাইত পঙ্কে পঙ্কে কৰোহো গমন ॥ ৪২৯ ॥

তাক তৰি কতো বেলি পাৰো বৰ বাম ।
 ভাগবত সকলে শৰীৰে বহে ঘাম ॥
 এহি মতে দিনা পাঞ্চ দশ ভ্ৰময়াতে ।
 আত অনন্তৰে কথা শুনিয়োক তাতে ॥ ৪৩০ ॥
 পাচে প্ৰবেশিলো বৰ মুকল এখান ।
 জিৰাইবাক লাগিয়া বসিলো সেহি থান ॥
 আতি দুখে শ্ৰমে তথা আছো দুয়োজনে ।
 এক ব্যাঘ্ৰে সখিক নিলেক তেতিয়ক ॥ ৪৩১ ॥
 মহা ভয় পায়৷ মই লৱৰেক দিনো ।
 আগ পাছ নচাই ঘোৰ অৰণ্যে পশিলো ॥
 তৈৰ হন্তে আসি পাইলো এহি নগৰক ।
 দেখিলো অনেক পাচে বানৰ কতক ॥ ৪৩২ ॥
 পূৰ্ব কৰ্ম্ম আছে মোৰ বিধিৰ লিখিত ।
 কোনো তাক খণ্ডাইবাক আচয় শকট ।
 পাছে মোক সকলো বানৰে 'দেখিলেক ।
 সবে যুক্তি কৰিয়া কৰিলে অভিষেক ॥ ৪৩৩ ॥
 ৰাজা পাতি সেৱা কৰিলেক সৰ্ব্বজনে ।
 এহি মতে আছো ভোগ্য কৰিয়া এখানে ॥
 এহি মোৰ বৃত্তান্ত শুনিল৷ মনোহৰ ।
 এহিবুলি ৰাজা তাক নিলা অভাস্তৰে ॥ ৪৩৪ ॥
 স্নান পান কৰাইলন্ত নানান প্ৰকাৰে ।
 দিনা চাৰি ৰাখিলন্ত কৰি সতকাৰে ॥
 পাচে এক গোটা ছোড়া আনি দিলা তাক ॥
 লগত দিলন্ত আৰু অনেক বানৰ ॥ ৪৩৫ ॥
 আপোনাৰ দেশৰ অন্তত থৈবে লাগি ।
 চলিল কুমৰ পাছে বিদায়ক মাগি ॥

নমস্কাৰ কৰি উঠিলন্ত সোহি ধোড়ে ।
 বিদ্যুত সঞ্চাৰে চলে বায়ে নোহে জোৰে ॥ ৪৩৬ ॥
 লগে বানৰক যাই সহায় ভজিয়া ।
 বৎসৰৰ পথ পাইলা দিনেক যাইয়া ॥
 নিজ দেশ সীমা জানি নামিল ঘোৰাৰ ।
 পালটি আসিল যত কপি পুনৰ্বাৰ ॥ ৪৩৭ ॥
 ঘোটকৰ নামি পাছে ৰাজাৰ নন্দন ।
 ধীৰে ধীৰে পুনৰপি কৰিলা গমন ॥
 শুনা মহাজন মধু মালতিৰ পদ ।
 নাৰীৰ কাৰণে দেখা যিমত আপদ ॥ ৪৩৮ ॥
 নাহি সুখ-শান্তি দেহা ভৈল চাৰখাৰ ।
 হেন জানি বিষয়ৰ এৰিয়া আশাৰ ॥
 যত দেখা পুত্ৰ ভাগ্যা সম্পদ যতেক ।
 কদাচিতো আক হস্তে সুখ লুহিবেক ॥ ৪৩৯ ॥
 এতেকে কুৎসিত ইতো সমস্তকে জানি ।
 বোলা ৰাম ৰাম সবে উচ্চ কৰি বাণী ॥ ৪৪০ ॥

দুলড়ী

লোমস বদতি শুনা ধ্বনি গণ
 পাছে যেন কথা ভৈল ।
 ঘোটকৰ হস্তে নামি মনোহৰ
 যেনে বনে বনে গৈল ॥
 পৰম দুৰ্ঘোৰ গহন অৰণ্য
 মনুষ্যৰ শঙ্কা নাই ।

সিংহ ব্যাজ্র যুগ ববাহ ভালুক
 প্রেত পিশাচৰ ঠাই ॥ ৪৪১ ॥
 মহা দুখে কষ্টে ধীৰে ধীৰে তাত
 .গৈলা সূর্য্য ভানু স্তত ।
 ই কথা থাকোক অনন্তবে শুনা
 পাচৰ যেন প্রস্তুত ॥
 য়েবে সিটো নিশা নদীৰ উপবে
 বেগে গৈল ভুৰ খান ।
 ঘুমটিত কন্ধ্যা আহয় তাহাতে
 নাহিকে চেতন জ্ঞান ॥ ৪৪২ ॥
 ইহাৰ কাৰণ নজানিল তাই
 উঠি একেখৰে গৈল ।
 অনন্তবে পাচে পুহাইল বজনী
 উদয় আদিত্য ভৈল ॥
 থকমক কৰি উঠিলা স্নন্দৰী
 দেখন্ত নাহি কুমৰ ।
 আকাশী সৰগ যেহেন পড়িল
 কন্ধ্যাৰ মাথা উপৰ ॥ ৪৪৩ ॥
 হাকুল ব্যাকুল কৰি য়েবে প্রেমা
 উঠিলন্ত তারঙ্গণে ॥
 ভুৰৰ চোপাশে বিত বিত কৰি
 বিচাৰে মেলি নয়নে ॥
 নাপাইলা কৈতো শোকাকুল ধৈতো
 পড়িলা মূৰ্চ্চিতা হয় ।
 কতোবেলি হস্তে উঠিলন্ত পাছে
 কিছু সঙ্কল্পণ হয় ॥ ৪৪৪ ॥

দেখে অন্ধকার জুঘরি তাহার
 . সিটো গুণরূপ চয় ।
 ঘনে ঘনে শোকে দিগয় জমক
 সকলে অঙ্গ দহয় ॥
 দেখে আর কেহ সহায় নাহিকে
 অগাধ জল উপবে ।
 আবে কৈক যাইবো নপাস্ত উপাই
 কোনে মোক বন্ধা কবে ॥ ৪৪৫ ॥
 এহি বুলি পাছে জুঝিলা ক্রন্দন
 মহা শোকে দুখে তাই ।
 হা প্রাণ নাথ কৈক লাগি গৈলা
 অনাথ কবি পেলাই ॥
 মায় বাপ মোর সোদর বান্ধব
 নাহি ইষ্ট বন্ধু জন ।
 সকলে সম্বন্ধ ভোমাতে ষটালো
 আবে গৈল কোন ক্ষণ ॥ ৪৪৬ ॥
 ঘোর বান্ধসক বধি প্রাণ নাথ
 আনিলা মোক মেলাই ।
 এতি ক্ষণে প্রভু অনাথ কবিল
 কহিত আছা লুকাই ॥
 তুমি হেন স্বামী কোন জন্মে পাইবো
 বিচারি নপায়ো মনে ।
 সুচান্দ বদন নিষেধিয়া কাষ
 মাতিবোহো সর্ববন্ধণে ॥ ৪৪৭ ॥
 কোন প্রাণেশ্বরী বুলি বঙ্গ কবি
 মাতিবে মোক সদাই ।

কাৰ মুখ ভৰি কৰিবো চুম্বন
 স্তম্ভৰিতে ধাতু যাই ॥
 কোলাত তুলিয়া আনন্দ কৰিয়া
 বান্ধিবেক খোপা কোনে ।
 মুখে মুখে কোনে খুৰাইবে কপূৰ
 গুণি নপায়ো তাক মনে ॥ ৪৪৮ ॥
 কোন জনে মোক আলিঙ্গি থাকিবে
 জুৰায়োক হৃদয় বুলি ।
 হা প্ৰাণেশ্বৰী বুলি মাতিবেক
 কাক লৈবো কোলে তুলি ॥
 কাহাৰ চৰণ ঝাঙ্কিবো সদাই
 পিন্ধাইবো কুমুম হাৰ ।
 কাৰ মুখ চাই হাসিবো সদাই
 বিচাৰি নপায়ো পাৰ ॥ ৪৪৯ ॥
 কিনো কুলক্ষণী পৰম দুৰ্ভাগী
 মই মহা মন্দমতি ।
 হাতৰ মাণিক পায় হৰুৱাইলো
 দিবে আবে কোনে মাতি ॥
 জানিলো মোহোৰ আছে কৰ্ম্ম দোষ
 তাতো বিড়ম্বিলে বিধি ।
 এখনে আছিলো কহিত লুকাইলা
 মোৰ গুণ নয়নিখি ॥ ৪৫০ ॥
 ইটো মোৰ দেহা আছে কিবা ৰহে
 সকল মোৰ প্ৰাণে ।
 কেনে যম ৰাই লিখনক চাই
 নেলেখিলা ইটো খণে ॥

কি স্থখে বঞ্চিবো কহিত থাকিবো
 তাহাৰ নেদেখো উলি।
 বিষ বহ্নি খাই জলে জাম্প দিয়া
 মৰিবো আবে সমুলি ॥ ৪৫১ ॥
 হা প্রাণেশ্বৰ গুণেৰ সাগৰ
 কৈত আছা লুকি দিয়া।
 দাসী হয় তয় পদ সেবি থাকো
 মোক কৈত লাগি নিয়া ॥
 সোণাৰ পুতলি পাইবো কত বেলি
 নেদেখি বিকলে মৰো।
 কোন জনে আনি দিবে প্রাণ খানি
 তাহাৰ চৰণে ধৰো ॥ ৪৫২ ॥
 নসহে হৃদয় বিৰহে দহয়
 শোক সমুদ্রত পড়ি।
 ৰূপে গুণে তোৰ চৌয়ো বজোৱাৰ
 ভৈলো তাতে ফুৰো ছাৰি ॥
 পাতিলো যতনে ভাল হাট খানি
 বেসাবে নপাইলো তাক।
 কি মোৰ কৰমে কৈল বিড়ম্বন
 বিধিৰ কিনো বিপাক ॥ ৪৫৩ ॥
 এহি মতে নানা গুণক বৰ্ণাই
 কান্দন্ত ৰাজ কুমাৰী।
 বাহুল্যক ডবে সিসব কথাক
 কহিবে আতি নোৱাৰি ॥
 শুনা সৰ্বজন কৰি এক মন
 দেখা কেন গৃহ বাস।

নথাকয় খিৰে দেহা মৰমে দহয় ।
 উঠন্তে বসন্তে একো মতে শান্ত নাই ॥
 হেন মতে ভুৰৰ উপৰে কণ্ঠা য়েবে ।
 একেস্থৰে লৈয়া যান্ত খৰতৰ বেগে ॥ ৪৫৮ ॥
 নিমিষেকে নেদেখিয়া চক্ষুৰ গোচৰে ।
 এহি মতে চলি যান্ত নদীৰ উপৰে ॥
 ইকথা থাকোক আবে শুনা পাচ কথা ।
 মনোহৰ কুমৰৰ যি ভৈল অৱস্থা ॥ ৪৫৯ ॥
 ঘোৰাৰ নামিয়া বীৰে যান্ত খিৰে খিৰে ।
 একেস্থৰে অৰণ্যে পশিয়া মহা বীৰ ॥
 হাতে খাণ্ডা ধৰিয়া নিৰ্ভয় ছয়া মন ।
 অৰণ্যে অৰণ্যে সিটো কৰন্তু গমন ॥ ৪৬০ ॥
 পাছে দেখিলেক গিৰিবৰ এক স্থান ।
 তাহাতে চড়িলা সূৰ্য্য-ভানুৰ নন্দন ॥
 উঠিয়া শিখৰ চতুপাশে নিহালিলা ।
 মহা ভয়ঙ্কৰ পক্ষীগোট যে দেখিলা ॥ ৪৬১ ॥
 আতি বৰ ডাঙ্গৰ এগোটা সৰ্প সমে ।
 কৰি আছে ঘোৰ যুদ্ধ সিটো বিহঙ্গমে ॥
 দুইকো দুই প্ৰহাৰ কৰন্তু বৰ টানি ।
 কাকো কেয় নপায় অনেক সন্ধানি ॥ ৪৬২ ॥
 চপ চপ ফৰ্পনি কৰ্ণে মাৰে তাল ।
 বৃক্ষ চয় ভাগি পৰে পাখাৰ আশ্ফাল ॥
 দুইৰো ঘোৰ সমৰক কতো দূৰ মানে ।
 • ভৈলেক উছন্ন য়েবে সিটো বন খান ॥ ৪৬৩ ॥
 দেখিয়া কুমৰে তাক ভয় ছয়া বৰ ।
 • পাছক লাগিয়া দুনাই দিলেক লৱৰ ॥

মনত বোলন্ত আজি বন্ধা কৰে কোনে
 নাহিকে সহায় এবে ভগৱন্ত বিনে ॥ ৪৬৪ ॥
 এহি চিন্তি বন মাজে লুকাইয়া আছন্ত।
 পাচে কুমৰক পক্ষিৰাজে দেখিলন্ত ॥
 ভৈল মোৰ সহায় কিসক চিন্তা আৰ।
 এড়িলা সন্মম মনে কৰিয়া বিচাৰ ॥ ৪৬৫ ॥
 এহি আলচিয়া ৰণ এড়ি তেতিক্ষণ।
 কুমৰৰ পাশে লাগি কৰিলা গমন ॥
 লাসে লাসে বুলিবে লাগিলা মুখ চাই।
 কেনে ৰাজা পুত্ৰ এথা আছাহা লুকাই ॥ ৪৬৬ ॥
 নকৰিবি ভয় তই শুন মোৰ বাক।
 ভুত ভবিষ্যত মই জানোহো সবাক ॥
 যি কাৰণে আসি আছে অৰণ্য গহন।
 সকলে জানিছো শুন ৰাজাৰ নন্দন ॥ ৪৬৭ ॥
 কিন্তু মোৰ সহায়ক ভাবিবে লাগয়।
 নিবাক আসিছো তোক জানিবা নিশ্চয় ॥
 দেখ মোৰ সৰ্প সমে যুদ্ধ অতিৰেক।
 একো মতে নোৱাৰোহো হত কৰি বাক ॥ ৪৬৮ ॥
 বৃক্ষৰ উপৰে মই আছে বাসা দিয়া।
 নাহি মোৰ কিছু হিংসা তাহাক লাগিয়া ॥
 তথাপিতো ক্ৰুৰ সৰ্প হিংসা কৰি মনে।
 পুত্ৰ জীউ সৰ মোৰ খায় সৰ্ববক্ষণে ॥ ৪৬৯ ॥
 এহিসে নিদানে সদা দন্দ তাৰ মোৰ।
 নিতে নিতে তাৰ মোৰ লাগে দন্দ ঘোৰ ॥
 এতেকতে সহায় তুমিসে মনোহৰ।
 হোক মোৰ বংশ বৃদ্ধি তোমাৰ বৰে ॥ ৪৭০ ॥

শুনিয়া পক্ষিৰ হেন কাৰুণ্য বচন ।
 এহি হোক বুলি দুয়ো কৰিলা গমন ॥
 পাছে গৈয়া পক্ষিৰাজে জোকাইলে সৰ্পক ।
 আসিলেক সিটো যেন বিজুলি চটক ॥ ৪৭১ ॥
 কামুৰিয়া পাখাত ধৰিলা ক্ৰোধ কৰি ।
 পাছ হন্তে ঘাৱ দিলা হাতে খৰ্গ ধৰি ॥
 চোট পায়ৱ ভয় ক্ৰোধে পক্ষিক চাৰিয়া ।
 মহা কোপে কুমৰক গৈলেক খেদিয়া ॥ ৪৭২ ॥
 দেখি পক্ষিৰাজে পুনৰপি সেহি বেগে ।
 বজ্জ সম ঠোট প্ৰহাৰিলা বৰ বেগে ॥
 পালটিয়া পক্ষিক মাৰিলা খোট নাগে ।
 ছিদ্ৰ পায়ৱ কুমৰে কাটিলা পুচ্ছ ভাগে ॥ ৪৭৩ ॥
 বিজুলি চমকে যেন লৱৰ দিলেক ।
 দেখি সৰ্পে পক্ষিক তেখনে এৰিলেক ॥
 দেখ নেদেখ কৰি পুনু পালটিয়া ।
 বতাসতোষিক কুমৰক খেদি গৈয়া ॥ ৪৭৪ ॥
 বিদ্যুত সঞ্চাবে পক্ষি ৰাজে পুনৰ্বৰ ।
 সৰ্পৰ মাথাত খোট কৰিলা প্ৰহাৰ ॥
 বৰ চোট পায়ৱ ওপৰক ফেট তুলি ।
 দিলেক কামোৰ মহা ক্ৰোধে ফেট তুলি ॥ ৪৭৫ ॥
 পুনৰপি খেদি আসি ৰাজাৰ কুমাৰ ।
 তেতিক্ষণে খৰ্গে শিৰ ছেদিলে তাহাৰ ॥
 আৰ ঘাৱ দিয়া কঙ্কালত কাটিলেক ।
 চাৰি খান কৰিলেক দুৰ্জ্জন সৰ্পক ॥ ৪৭৬ ॥
 মৰিল দাকণ সৰ্প গুছিল জঞ্জাল ।
 মুক্ত ভৈল খৰ্গেশ্বৰ ৰাজ্যৰ ছয়াল ॥

শত্রু হত দেখি বঙ্গ কৰিয়া অপাৰ ।
 কুমৰক পক্ষি প্রশংসিলা বাৰম্বাৰ ॥ ৪৭৭ ॥
 থ্য থ্য বাজপুত্ৰ বৰ জন্ম পাইলো ।
 যাৰে চন্দ্ৰ দিৱাকৰ কীৰ্ত্তিতক থৈলো ॥
 আৰে বৰ লয়ো তঞি মনৰ বান্ধিত ।
 এহি বুলি হাৰ এক আনিলো তুৰিত ॥ ৪৭৮ ॥
 মহা বহুময় হাৰ জেউতি সূৰ্য্যৰ ।
 চাহিতে নাপাৰি তাক চক্ষুৰ গোচৰ ॥
 সেহি হাৰ পিন্ধাইলা গলত কুমাৰৰ ।
 আতি স্নেহে বৰ এক দিলা খৰ্গেশ্বৰ ॥ ৪৭৯ ॥
 হোক তোৰ মনোবথ সকলে পুৰণ ।
 এহি বুলি পিঠিত তুলিলা তেতিক্ষণ ॥
 উৰা এক দিয়া নিৰেখিলে চাৰি পাশে ।
 দেখিলা নদীত কন্যা খানি ভুৰ মাজে ॥ ৪০০ ॥
 বেগে নিয়া তাহাত পেলাইলা কুমাৰক ।
 পুনৰপি আইলা পক্ষি অৰণ্য মাজক ॥
 পাছে মনোহৰে নিজ কন্যাক পাইলেক ।
 মহা শোক পায়। বিস্তৰ কান্দিলেক ॥ ৪০১ ॥
 হাহা প্ৰাণেশ্বৰী এভো আছা দেখো জীয়া ।
 কেমতে অগাধ জলে আছিলি ভাষিয়া ॥
 তোমাৰ বিয়োগে মোৰ ফুটি গৈল প্ৰাণ ।
 কি ঘোৰ কৰমে কৰিলেক হেন খান ॥ ৪৮২ ॥
 কিনো বিধাতাৰ ভৈল কপট আমাক ।
 হেন দুখী সংসাৰে বিচাৰি নপাও তাক ॥
 এহি বুলি নানা মতে বিস্তৰ কান্দিল ।
 সকলে বৃত্তান্ত পাছে কন্যাত কহিল ॥ ৪৮৩ ॥

দেখিলা প্রেমায়ে যেবে স্বামীৰ বদন ।
 হাততে পাইলেক যেন স্নোপনৰ ধন ॥
 আতি অসদৃশ কথা সকলে শুনিয়া ।
 শোকে হুখে কিঞ্চিতেকো থিৰ নোহে হিয়া ॥ ৪৮৪ ॥
 কান্দিলে অনেক কুমৰৰ ধৰি পায়ৈ ।
 নকৈলোহে। সিসবক বাহুল্যক ভয়ে ॥
 হেন কথা মতে হুয়ো আছে কতোক্ষণ ।
 কিছু কিছু ভোগ্য বস্তু কৰিলা ভোজন ॥ ৪৮৫ ॥
 পূৰ্ব্বৰতে চলি যাস্ত নদীৰ উপৰে ।
 পাইলা নগৰক কতো দিনা অনন্তৰে ॥
 দেখিয়া কণ্ঠাৰ পাছে পৰিল মনত ।
 জানিলো পশিলো আমি আপোন ৰাজ্যত ॥ ৪৮৬ ॥
 আপোনাৰ দেশক জানিয়া চিত্রসেনী ।
 মৰাৰ মুখত সুখা পড়িল যেহেনি ॥
 আতি বৰ বঙ্গ মনে কুমৰত কহে কথা ।
 পিতৃৰ নগৰ প্ৰভু জানিবাহা এথা ॥ ৪৮৭ ॥
 এহি নদী দেখা আমাৰ দ্বাৰে যাই ।
 পৰিহ্মন ভৈলোহো সংশয় আত নাই ॥
 চলো আমি থাকা তুমি ভুৰৰ উপৰে ।
 দেখা দিয়ো বাপক মায়ক একেশ্বৰে ॥ ৪৮৮ ॥
 থাকাহা খনেক প্ৰভু বাহিৰে দ্বাৰৰ ।
 ভাল বুলি বিদায়ক দিলাহা কুমৰ ॥
 পাছে প্ৰেমা নমস্কাৰে কৰি কুমৰক ।
 নামিয়া মেলানি নগৰক চলিলেক ॥ ৪৮৯ ॥
 থাকিলা কুমৰ পাছে দ্বাৰৰ বাহিৰ ।
 শুনা যি কৰিলো কণ্ঠা তাত অনন্তৰে ॥

ধীৰে ধীৰে চলি যাস্ত বাজাৰ জীয়াৰী ।
 অদভুত দেখি বেখিলেক নব-নাৰী ॥ ৪৯০ ॥
 অগ্ৰে অগ্ৰে বোলাবুলি উষমিষ ভৈল ।
 কৈব হস্তে আসিয়া কুমাৰী লাগ লৈল ॥
 সেহি দুখ সেহি নাক সকলে এনয় ।
 নাহি খতিখুন কিছু সকলে আচয় ॥ ৪৯১ ॥
 সম্যকে কুমাৰী প্রেমা বুলিবাক পাৰি ।
 এহি বুলি গলাৰায় কৰে নবনাৰী ॥
 বেকতে নমাতে কেহো শঙ্কা কৰি মনে ।
 পাচে পাচে নিবন্তৰে কৰয় গমনে ॥ ৪৯২ ॥
 শুনি হেন সিখান্ত নেদন্ত কাকো সতী ।
 লাসে লাসে বাজা ঘৰে যাস্ত মহাসতী ॥
 এহি মতে কণ্ঠা প্রবেশিলা অভ্যন্তৰে ।
 নকৰিলা বাধা কিছু বাজা অন্তৰে ॥ ৪৯৩ ॥
 দ্বাৰপাল সকলে থাকিলে স্তম্ভি চাই ।
 অস্তেষ পুৰত কণ্ঠা প্রবেশিলা যাই ॥
 বহু সিংহাসনে বাজা বসিয়া আহন্ত ॥
 মহাদই সকলে চৌপাশে উপাসন্ত ॥ ৪৯৪ ॥
 তাৰাৰ মধ্যত পূৰ্ণ শশধৰ যেন ।
 সেহি মতে বসিয়া আচন্ত চিত্রসেন ।
 সেহি বেলা প্রেমা কণ্ঠা যাই তৈত ভৈলা ।
 দেখিয়া সমাজে তাক উদ্ভূত মানিলা ॥ ৪৯৫ ॥
 বাজায়ো দেখিলা পাছে আপোনাৰ জীৱ ।
 আতি আসৰিশে তেতিক্ষণে ভৈলা থিয় ॥
 কিবা সচেতত কিবা দেখিলো সোপন ।
 আই আই কৰি ধৰিলেক চিত্রসেন ॥

কৈৰ হস্তে আসি আছ আছিলি কহিত ।
 তোহোৰ শোকত হিয়া যাই অগণিত ॥
 ৰাত্ৰি দিনে কিছু মোৰ সুখ শাস্তি নাই ।
 জান্ত কৰি কহ কৈৰ হস্তে আসি আই ॥ ৪৯৭ ॥
 নিৰেখি নিৰেখি চান্ত জীৱৰ বদন ।
 সাবটি ধৰিলা সতী উঠি তেতিয়কৈ ॥
 চুৰুতি উড়িল শ্ৰুতি বুদ্ধি হত ভৈল ।
 মুখে মুখে দিয়া শোকে কান্দিবে লাগিলা ॥ ৪৯৮ ॥
 হাহা মোৰ আতিশয় স্মৰাগৰ আই ।
 এত দিন কৈত আই আছিলি লুকাই ॥
 কিদোৰ দেখিয়া মোক এড়িলি হিয়াই ।
 তোৰ শোক ঘায়ে মোৰ দিনে যুগ যাই ॥ ৪৯৯ ॥
 এষাৰেক সিধান্ত নেদাহা কিকাৰণে ।
 আছিলি কহিত কাৰ সঙ্গে কোন স্থানে ॥
 কোনে তোক লৈয়া গৈল একেধৰ ঠাই ।
 মোহৰ হৃদয় মাজে অগনি লগাই ॥ ৫০০ ॥
 কি কৰি আছিলি আই তেজিয়া আমাক ।
 কোন জনে প্ৰতিপাল কৰিলে তোমাক ॥
 জানো তই কোনোবা পৰ্বত গহ্বৰত ।
 আছিলি জনত কিবা ঘোৰ অৰণ্যত ॥ ৫০১ ॥
 মুখ তোৰ মলিন খসিল মাংসচয় ।
 ভুঞ্জিবাক লাগি জানো নপাইলি নিচয় ॥
 স্কুম্বৰ তনু তুমি কুমাৰী ৰাজাৰ ।
 খাইবাক নাপাই পুতাই ভৈলি চাৰখাৰ ॥ ৫০২ ॥
 নাহি ভৈল তাম্বুল অন্নৰ পৰচাৰ ।
 সুখাই গৈলা মাংস নানে সকলে তোমাৰ ॥

এহিমতে নানা ভায়ে কান্দিলে অনেক ।
 নকহিলো তাক সন্ধা করি বাহুল্যক ॥ ৫০৩ ॥
 আনো মাতৃসবে শোকে অনেক কান্দিলে ।
 আপোন অঞ্চলে আশি মুখ মলচিলে ॥
 নিশ্বাস ফোকাবি পাচে কহিবাহ লৈলা ।
 যেন মতে হরি নিলা ঘোর নিশাচরে ॥ ৫০৪ ॥
 যেন মতে সঙ্গ লভিলেক কুমরবে ।
 যি করিয়া উপায় তাহাক মাঝিলন্ত ॥
 আসন্তে নদীত যেন বৃদ্ধান্ত ভৈলন্ত ।
 কুমরবো নিবন্তবে যেন ভৈল দুখ ॥ ৫০৫ ॥
 যেন মতে দুনাই তার দেখিলন্ত মুখ ।
 যি কারণে কুমরে ফুরন্ত অরণ্যত ।
 পূর্বাপর কথা কহ্যা কহিলে সমন্ত ॥
 হেনয় অদভুত কথা শুনি চিত্রসেন ।
 উর্দ্ধ মুখে নিশ্বাস তেজিল ঘনে ঘন ॥ ৫০৬ ॥
 কত বেলি অনন্তবে পুছিলে দুনাই ।
 কান্তে কহ কুমর আচয় কোন ঠাই ॥
 উপকারী আমার পরম সিটো জন ।
 ঋণী ভৈলো তার আমি যত বন্ধু জন ॥ ৫০৭ ॥
 এক মতে তার ঋণ সোজন নজাই ।
 ক্ষেমে যদি কুমরে আপোন ধর্ম হয় ॥
 মিছা মায় বাপ আমি জানিবা তোমাৰ ।
 দুনাই উপজিলি মাই গর্ভত তাহার ॥ ৫০৮ ॥
 নিশ্চয় করিয়া তাস্তে বিয়া দিবো তোক ।
 আৰো যেহি লাগে তই আজ্ঞা কর মোক ।
 এহি বুলি রাজা স্নান কৰাইলা কণ্ঠাক ।
 নর বস্ত্র পিন্ধাই অন্ন দিলে ভুঞ্জিবাক ॥ ৫০৯ ॥

আদেশিলা পাছে কটোআল তেতিক্ষণে ।
 মনোহর কুমরক আনিবাক মনে ॥
 রাজার বচনে শিষ্যে বেগে কটোরাল ।
 কুমরক লৈয়া আসিলেক তত কাল ॥ ৫১০ ॥
 দ্বারব বাহিবে যৈয়া জানাইলা রাজাক ।
 শুনা প্রভু নবেশ্বর আদেশ তোমাত ॥
 তযু আজ্ঞা শিবে ধরি চারি বিলম্বক ।
 আনি আছো শিষ্যে বেগে সিটো কুমরক ॥ ৫১১ ॥
 বাহিবে আছয় সিটো রাজার তনয় ।
 আবে কোন কস্ম কৰো বুলিয় নিশ্চয় ॥
 হেন শুনি রাজা পাচে বুলিলা বচন ।
 মোহর আগক আন যাই এতিক্ষণ ॥ ৫১২ ॥
 আসোক কুমর বিলম্বক পডিহরি ।
 সাদৰিয়া কটোরাল আন শিষ্য কৰি ॥
 রাজার বচনে সিতো শিষ্য বেগ ধরি ।
 পুনৰপি কুমরক আনিলেক ধরি ॥ ৫১৩ ॥
 নমস্কার কৰি যোগাইলেক কুমরক ।
 দেখিলেক চিত্রভানু নৃপতি তিলক ॥
 পৰম গোৰবে উঠি সতকার কৰি ।
 আগ বাঢ়ি আনিলন্ত দশ পঞ্চ ভৰি ॥ ৫১৪ ॥
 সাদৰি বৈসাইলা বস্ত্র আসন উপৰে ।
 পাণ্ডে অর্ঘ্যে পূজা কৰিলেক নিবন্তরে ॥
 পুচিল কুশল বার্তা বচনে সাদৰি ।
 সকৰণে অনেক বুলিলা তুতি কৰি ॥ ৫১৫ ॥
 শুনিয়ে কুমর তুমি বান্ধব পৰম ।
 নাহি উপকারী কোন জন তুমি সম ॥

উদ্ধাৰিলা শোক সাংগৰৰ হস্তে মোক ।
 দুনাই দিলা বাপ তুমি স্নেহৰ জীয়াক ॥ ৫১৬ ॥
 অতি অদভুত কন্ম কৰিলা ডাঙৰ ।
 নাহি পৃথিবীৰ মধ্যে তুমি সম বীৰ ॥
 জানিলো নোহন্ত তোৰা সামান্য মনুষ্য ।
 শুনিয়াছ পূৰ্ণৰূপৰ সকলে বহন্ত ॥ ৫১৭ ॥
 এহি মতে প্ৰশংসা কৰিলা নানা মত ।
 স্নান পান ভোজন কৰাইল বিধিৱত ॥
 থাকিবাব গৃহ এক দিলা ভাল চাহি ।
 বাছি বাছি ভৃত্যগণ আনি নৰ ৰাই ॥ ৫১৮ ॥
 বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ সৰে দিলা বঙ্গ কৰি ।
 উঠিলা কুমৰ পাছে বিদায়ক কৰি ॥
 দিন চাৰি আছন্ত আনন্দে ধীৰে তাত ।
 অনন্তৰে শুনা যি কৰিলা নৰনাথ ॥ ৫১৯ ॥
 দিবাক বিবাহ উত্ৰায়ল কৰে আতি ।
 আদেশিলা সম্ভাৰ মিলাইতে চতুৰ্ভিতি ॥
 পাত্ৰ মন্ত্ৰী সবাকে বুলিলা মহাৰাজ ।
 জাতিষ্কাৰ কৰায়োক সকলে সমাজ ॥ ৫২০ ॥
 নগৰৰ নৰ-নাৰী যতেক আছয় ।
 মিলোক এখনে পিন্ধি উৰি আতিশয় ॥
 নটী-নট অনেক আসোক বঙ্গ কৰি ।
 বিবাহৰ গৃহচয় সাজ ভাল কৰি ॥ ৫২১ ॥
 দ্বিজগণ আসিয়া মঙ্গল উচ্চৰোক ।
 নানা মত বঙ্গ-ধঙ্গ বিস্তৰ কৰোক ॥
 হেন যবে আদেশ কৰিলা চিত্ৰসেন ।
 শুনি পাত্ৰ সকলে উঠিলা তেতিক্ষণ ॥ ৫২২ ॥

নৃপতিৰ আজ্ঞাক কৰিয়া শিৰোগত ।
 কৰাইলন্ত জাতিক্ষাৰ সকলে জগত ।
 কাচি পাৰি নগৰীয়া লোক লাগ লৈল ।
 পৰম আনন্দে মহা মহোৎসব ভৈল ॥ ৫২৪ ॥
 পুৰোহিত আসিয়া মঙ্গল কৰিলেক ।
 পাছে শুভক্ষণে ৰাজা বাহিৰ ভৈলেক ॥
 পৰম আনন্দে পাছে আনি কুমাৰক ।
 বিধিৱতে কুমাৰক বিবাহ দিলেক ॥ ৫২৫ ॥
 উচ্ছৰ্গিল অনেক যোতুক চিত্ৰসেন ।
 হয়-হস্তী ধন বত্ত দাস দাসীগণ ॥
 গো ভূমি সম্ভাৰ মহিষ নানা মতে ।
 বগ্ন অলঙ্কাৰে উচ্ছৰ্গিলা বিধিৱতে ॥ ৫২৬ ॥
 কৰিলা দক্ষিণা দান বিস্তৰ দ্বিজক ।
 তুষিলন্ত পাত্ৰ মন্ত্ৰী সকলে লোকক ॥
 পাছে বিবাহক মনে ৰাজা চিত্ৰসেন ।
 বিদায় কৰিলা বিধি ব্যৱহাৰ যেন ॥ ৫২৭ ॥
 পুৰোহিতে সহিতে উঠিয়া গাৱ চালি ।
 আগবঢ়াই কুমাৰক গৈল কত বেলি ॥
 কন্যা সমন্বিতে পাছে পাঠাই কুমাৰক ।
 অনুমতি লৈয়া পাছে আসিলা পুৰক ॥ ৫২৮ ॥
 পৰম কৌতুকে মনোহৰ তৈতে পাছে ।
 ভাৰ্যা সমন্বিতে দিনা কতিপয় আছে ॥
 অত্ৰাৱতী নগৰ যেহেন শশীপতি ।
 নানা মতে ৰাজ ভোগ্য কৰন্ত ভকতি ॥ ৫২৯ ॥
 তথাপিতো খেদ তাৰ নুগুছে মনৰ ।
 সপোনত দেখে সিটো নিতে বাৰ বাৰ ॥

পাছে এক দিনা কুমাৰীৰ মুখ চাই।
 সকলণে ভয়ে তাইক বুলিলা বুজাই ॥ ৫৩০ ॥
 শুন শুন প্ৰাণেশ্বৰী বচন আমাৰ।
 কহি আছে পূৰ্ব কথাত আগত তোমাৰ ॥
 যি কাৰণে মই নিজ দেশক চাৰিলো।
 যাৰ অৰ্থে মহা ঘোৰ সাগৰে মজিলো ॥ ৫৩১ ॥
 অনেক মৃত্যুৰ হাতে তৰিলো যতনে।
 তোমাৰ ৰূপাতো চাৰিলো সিটো মানো ॥
 তোমাৰ প্ৰসাদে যদি তাক লাগ পায়।
 তেবেসে মনোৰ গুল-গুলি মানো যায় ॥ ৫৩২ ॥
 সিতো মধু-মালতীক দিবা কেন কৰি।
 সকলে ভাৰষা তোমাসাত আছে কৰি ॥
 হেন শূনি কামিনী বুলিলা হাস্য কৰি।
 কৰিবো উপায় প্ৰভু পাৰি কি নপাৰি ॥ ৫৩৩ ॥
 যেনে তেনে তোমাৰ পুৰিবে লাগে মন।
 তযু সেৱা বিনি মই আজ্ঞা কৰি জন (?) ॥
 এহি বুলি কহা পাছে থাকি দিনা চাৰি।
 মেলানি কৰিয়া গৈল পিতৃৰ ওৱাৰি ॥ ৫৩৪ ॥
 কহিলা ৰাজাত যাই স্বামীৰ গোচৰ।
 শূনি হেন সিদ্ধান্ত দিলন্ত নৰেশ্বৰ ॥
 যদি জমাই যাই মধুমালাতিৰ ঠাই।
 তাহান লগত তুমি চলিবাহা আই ॥ ৫৩৫ ॥
 কাকো লগে নেনিবাহা যাইবা ছয়ো প্ৰাণী।
 নকৰিবি হেলা আমাসাৰ বাণী ॥
 বিক্ৰম নৃপতি মোৰ সখি প্ৰিয়ন্তৰ।
 একেশ্বৰে যাই তান্ত কৰিবি গোচৰ ॥ ৫৩৬ ॥

নিবেদিবা আমাৰ কাৰুণ্য বাণী চয় ।
 দিয়োক জমাইত কণা তেজিয়া সংশয় ॥
 নানা মত তুমিয়ো বুলিবা ভক্তি ভায় ।
 কিন্তু কুমৰক নেনিবাহা তান ঠাই ॥ ৫৩৭ ॥
 একেথৰে যাই নিবেদিবা সবে কথা ।
 কদাচিতো বজা নকৰিবা অগুথা ॥
 হেন মতে জীউক শিখাই নৃপবৰ ।
 মাত্ৰয়ো শিখাইলা মত যত নিৰন্তৰ ॥ ৫৩৮ ॥
 পাচে নানা প্ৰসাদ দিলন্ত বঙ্গ মনে ।
 কণ্ঠায়ো মেলানি কৰি চলিলা তেখনে ॥
 আছে মনোহৰ কণ্ঠাকে'স বাট চাই ।
 অতি আকুলিত তাৰ সুখ শান্তি নাই ॥ ৫৩৯ ॥
 উক্স মুখে বসিছন্ত এক দৃষ্টি কৰি ।
 সেহি বেলা তথা আসি পাইলেক সুন্দৰী ॥
 আনন্দে বসিয়া পাছে স্বামীৰ কাষত ।
 সবে খানি কহিলন্ত স্বামীৰ আগত ॥ ৫৪০ ॥
 শশুৰৰ অনুমতি পায়৷ মনোহৰ ।
 ভাৰ্য্যা সমস্থিতে বঙ্গ কৰিলা বিস্তৰ ॥
 পাছে দিনা চাৰি বধি বাছি শুভ ক্ষণ ।
 ৰাজাত মেলাতি মাগি কৰিলা গমন ॥ ৫৪১ ॥
 আদেশিলা নৃপে পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমদলে ।
 আগ বঢ়াই জমাইক ধৈয়ো অবিকলে ॥
 দেশৰ বাহাবে কৰি সবে পালতক ? ।
 ভাল চাই গোটা চাৰি লোক লাগে দিবা ॥ ৫৪২ ॥
 হেন যেবে আদেশ কৰিলা মহিপাল ।
 বঙ্গে ঢঙ্গে কুমৰক সঙ্গে সমদল ॥

হেন শুনি কটক চলিলা কতুহলে ।
 আগ বধাই দেশ হস্তে চলিলা সকলে ॥ ৫৪৩ ॥
 পাছে ভাৰ্য্যা সমন্বিতে বাজাৰ তনয় ।
 অনুপা নগৰ প্ৰবেশিলা মহাশয় ॥
 আঁছে এক মালিনী তহিত বৃক্ষ চাই ।
 মধু-মালতিৰ পুষ্প যোগাইয়ো সদাই ॥ ৫৪৪ ॥
 তাইৰ পুষ্প মাত্ৰ কন্যা কৰয় পিঙ্গন ।
 সেহি ঘৰ প্ৰবেশিলা বাজাৰ নন্দন ॥
 চাৰি গোটা ভূত্য কন্যা কুমৰক লাই ।
 বৃদ্ধ মালিনীত গৈয়া দিলা পৰিচয় ॥ ৫৪৫ ॥
 দিলা তাইক অনেক বসন অলঙ্কাৰ ।
 বহু ধন দিলা কৰি বসন সস্তাৰ ॥
 বিশ্বাস কৰিয়া কুমৰক তৈতে থৈলা ।
 নিশা গোট বঞ্চিত কন্যা একলে চলিলা ॥ ৫৪৬ ॥
 ধীৰে ধীৰে গৈয়া বাজ ঘৰে প্ৰবেশিলা ।
 দাসীত কহিয়া অভ্যান্তৰে জনাইলা ॥
 নামে ৰূপমঞ্জৰী বাজাৰ পাটেশ্বৰী ।
 জনাইলন্ত তাহাত নিলা ঝালু কৰি ॥ ৫৪৭ ॥
 দেখিয়া মহিষী উঠি হাকুলে ব্যাকুলে ।
 মহাস্নেহে সাদৰিয়া বসাইলন্ত কোলে ॥
 পুচিলা কুশল বার্তা স্নমধুৰ কৰি ।
 কি কাৰণে ইটো দেশে আসিলা স্নন্দৰী ॥ ৫৪৮ ॥
 বাপ মাতৃ কুশলে আছয় তোৰ ঠাই ।
 কিবা প্ৰয়োজনে তোক দিলেক পাঠায় ॥
 পৰম স্নেহৰ মোৰ যেন প্ৰাণ ধানি ।
 আতি প্ৰীতিকৰ সখী তোমাৰ জননী ॥ ৫৪৯ ॥

সদাএ মুগুচে তাক্ৰ মনৰ ভিতৰ।
 কুশলে কি আছে সখি কহিয়ো সন্তৰ ॥
 শুনা আই প্ৰেমা এক বচন আমাৰ।
 দায়াৰ দুহিতা তই অতি স্নহাগাৰ ॥ ৫৫০ ॥
 যেন মধু-মালতি তাহাতোধিকো দেখো।
 বাজাৰো আমাৰো স্নেহ তোমাতেসে লেখো ॥
 এক স্তন খায় দুয়ো জয়াছা ডাঙৰ।
 প্ৰেমা মধু-মালতি সমান স্নহাগৰ ॥ ৫৫১ ॥
 আৰো আই শুনি আছো অদভুত কথা।
 হৰি নিলে কোনেবা তোহোক শুমু কথা ॥
 কি কৰি আছিলি আপুনাৰ দেশ তাই।
 কৈত কোনে থৈয়াছিল কহ শুমু মই ॥ ৫৫২ ॥
 দুনাই দেখিবে তোক মনেয়ো নাছিল।
 যেন হৰাইবাৰ ধন বিধাতায়ে দিল ॥
 মায় বাপ তোমাৰ আসিয়ো দুয়ো প্ৰাণী।
 সবে ভৈল তোৰ শোকে বাতুল যেহেন ॥ ৫৫৩ ॥
 তোহোৰ মৰণে মধু-মালতি জীয়াৰে।
 হা সগি বুলি কান্দি ভৈলেক আতুৰ ॥
 জান্তে কৰি কহ আই সমস্তে কাৰণ।
 শুনিবাক লাগি উত্ৰাৱল কৰে মন ॥ ৫৫৪ ॥
 হেন বাণী শুনি প্ৰেমা নমস্কাৰ কৰি।
 পূৰ্বাপৰা কৈলা যেন মতে নিলা হৰি ॥
 গেন মতে নিশাচৰে হৰিয়া নিলেক।
 যেন মতে কুমৰৰ সঙ্গক পাইলেক ॥ ৫৫৫ ॥
 যিমতে ৰাঙ্গস বীৰে কৰিলা সংহাৰ।
 আসিলন্ত যি কৰিয়া দেশ আপোনাৰ ॥

যি কাৰণে মনোহৰে ফুৰে বনে বনে ।
 অঙ্গীকাৰ কৰিলা আপুনি যি কাৰণে ॥ ৫৫৬ ॥
 চিত্রসেনে নিবেদিয়া আছে যত যত ।
 কহিলন্ত সবে পূৰ্বাপৰ আদি অন্ত ॥
 তাহান কথাচয় যেবে শুনিয়া মহিষী ।
 স্বামীৰ বদন চাই বুলিলা হৰিষি ॥ ৫৫৭ ॥
 শুন্য মায় যিটো সূৰ্য্য ভাস্কৰ নন্দন ।
 আমাৰেসে আতি সিটো উপকাৰী জন ॥
 স্নত্ৰুৰ মুখৰ হস্তে আনিলে তোমাক ।
 জানিবি কুমৰে বৈষ্ণৱ কৰিলে আমাক ॥ ৫৫৮ ॥
 আৰো তযু পিতা সখী ৰাজা চিত্রসেন ।
 শুনিলো তাহান অনুমতি ভৈল যেন ॥
 ইহাক অধিক কোন আনন্দ আচয় ।
 দিবোহো নিশ্চয়ে বিহা নাহিকে সংশয় ॥ ৫৫৯ ॥
 গিটো মধু-মালতী তোহোৰ প্ৰিয় সখী ।
 পৰম সুন্দৰী আতি গণিতাত লেখি ॥
 সাত-পাদ নাহিকয় স্নেহৰ ছহিতা ।
 সন্মুখৰ কৰিতে ৰাখিছে তান পিতা ॥ ৫৬০ ॥
 প্ৰবন্ধ কৰিয়া ৰাজা সজাইলন্ত ঘৰ ।
 সমাগম নাহিকয় তাত পুৰুষৰ ॥
 হেন গোপ্য গৃহ মধ্যে ৰাখিছে যতনে ।
 নতু পাত্ৰে বৰ বিচাৰিয়া সৰ্ববক্ষণে ॥ ৫৬১ ॥
 তোৰ সখী যোগ্য বৰ হেন মানি মনে ।
 তযু মুখে আছে যত শুনিলো শ্ৰৱণে ॥
 তাতে সখী নৃপতিৰ ভৈল অনুমতি ।
 কৈলো অঙ্গীকাৰ বিহা দিবোহো সম্প্ৰতি ॥ ৫৬২ ॥

এহি বুলি স্নান পান ভোজন কৰাইলা ।
 পাছে কুমাৰীক নৃপতিৰ আগে নিলা ॥
 প্ৰেমাক দেখিলা য়েবে বিক্ৰম নৃপতি ।
 সাদৰি মাতিলা -ৰঙ্গে নিকটক প্ৰতি ॥ ৫৬৩ ॥
 বসিবাক লাগি দিলা স্তব্ধ আসন ।
 প্ৰেমায়ে বসিলা তাত কৰি ৰঙ্গ মন ॥
 পাছে ৰাজা কপূৰ দিলেক মুষ্টি ভৰি ।
 পুছিবাক লৈলে কথা বচনে সাদৰি ॥ ৫৬৪ ॥
 শুনি আছে। আই তোৰ বিপৰীত বিস্তাৰ ? ।
 হৰি নিলে তোক হেনো কোনে কত দূৰ ॥
 হয় কি নহয় তাক কহিয়ে নিচয় ।
 শুনিবাক ইচ্ছা মোৰ অধিক আছয় ॥ ৫৬৫ ॥
 হেন বাণী শুনি প্ৰেমা কৰি নমস্কাৰ ।
 পূৰ্বদাপৰ সকলে কহিলা আপোনাৰ ॥
 যেন মতে মহিষীত কহিলা নিশেষ ।
 সেই মতে ৰাজাত কহিলা সারশেষ ॥ ৫৬৬ ॥
 যি বুলি পঠাইল চিত্ৰসেন নৃপবৰ ।
 মিৰা প্ৰয়োজনে আসি আছে মনোহৰ ॥
 প্ৰেমাবো যিসৰ কথা বাঞ্ছিত মনৰ ।
 সমস্তকে শুনিলা বিক্ৰম নৰেশ্বৰ ॥ ৫৬৭ ॥
 পাছে হেন বুলিলন্ত নিৰেখি প্ৰেমাকে ।
 যিসৰ বচন মায় বুলিলা আমাক ॥
 হেন মতে জানি সিদ্ধি হৈলেক নিশ্চয় ।
 নকৰিবা মনে কিছু ইহাত সংশয় ॥ ৫৬৮ ॥
 এহি বুলি ৰাজা মহিষীৰ ভিত্তি চাই ।
 বুলিলে প্ৰেমাক নিবে অভ্যস্তৰে লাই ॥

স্নান পান ভোজন কৰায়ো ভালমতে ।
 দিনা চাৰি বৌক জীউ তোমাৰ লগতে ॥ ৫৬৯ ॥
 মধু মালতীক কৰাইবিহি পৰিচয় ।
 তেবেসে পঠাইবি বাপ মায়ৰ আলয় ॥
 হেন যেবে আদেশ কৰিলা নৰেশ্বৰ ।
 কুমৰকো লাগি দিলা বিস্তৰ সস্তাৰ ॥ ৫৭০ ॥
 দধি দুগ্ধ স্নাত মধু অন্ন পৰমান ।
 বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ দিলা কৰি বহু মান ॥
 ই কথা আছোক শুনা পাচৰ প্ৰস্তুত ।
 কৰিলা কুমৰে যেন কথা অদভুত ॥ ৫৭১ ॥
 কণ্ঠায়ো পাচিলা যেবে ৰাজাৰ আলয় ।
 একেশ্বৰে মালিনীৰ গৃহত আছয় ।
 নযাই নুপুৰাই তাৰ স্তমৰি কণ্ঠাক ।
 হা হা মধু মালতী বোলন্তে হৰে বাক ॥ ৫৭২ ॥
 সপোনতো দেখয় সচেত নাহি আন ।
 ৰাত্ৰ দিনে কণ্ঠাকেসে কৰয় ধিয়ান ॥
 এহিমতে থাকিতে আলচি মনত ।
 কহিলন্ত পাচে বহু মালিনী আগত ॥ ৫৮৩ ॥
 বিশ্বাস কৰিয়া নিবেদিলা সবে কথা ।
 কণ্ঠাৰ কাৰণে ভৈল যেনয় অৱস্থা ॥
 মধুমালতীত যাই বহুশ্ৰে কহিবা ।
 পূৰ্বৰ কাহিনী তুমি সবে নিবেদিবা ॥ ৫৭৪ ॥
 এতেকতে মনত পৰিবে কুমাৰীৰ ।
 আৰু এহি দিবাহা অঙ্গুষ্ঠি আঙ্গুলিৰ ॥
 এতেকে কৰায়ো মোক তাক দৰশন ।
 কৰহো কাতৰ মোৰ পুৰিয়োক মন ॥ ৫৭৫ ॥ .

হেন যেবে বচন শুনিলা আতি তাই ।
 কবিলেক অঙ্গীকার কুমবক চাই ॥
 নিশ্চয়ে কবিবো আন্ধ নাহিকে সংশয় ।
 এহি বুলি গাম্হিয়া লৈলেক মালা তাই ॥ ৫৭৬ ॥
 ভাল মতে আবরিয়া লৈলা কবি বঙ্গ ।
 লবিলা মালিনী পাছে কুমাৰীৰ সঙ্গ ॥
 অনন্তবে পাইলা মধু মালতীৰ ঘৰ ।
 যোগাইলন্ত পুষ্পচয় বিচিত্র সুন্দর ॥ ৫৭৭ ॥
 পাইলন্ত আঙ্গুষ্ঠি চিনি আপুন হাতৰ ।
 পুনৰপি মালিনীক দিলন্ত উদ্ভৰ ॥
 পুনু শুন বুঢ়ী তই নথাকিবি বই ।
 কুমবৰ কোঠাক এখনে শিল্পে গই ॥ ৫৭৮ ॥
 নাৰীৰ আকাৰ কবি পিঙ্কাইবি বসন ।
 যেন চিনিবাক নপায় কোন জন ॥
 নাতিনী বুলিয়া কহিবিহি সবাহাতে ।
 নকৰি বিলম্ব আন এহি সময়তে ॥ ৫৭৯ ॥
 শুনি তোৰ মুখে ভৈলো আকুল বিস্তৰ ।
 হৃদয় বিকল মোৰ নাহি থৰ বৰ ॥
 এহি বুলি দিলা তাইক বস্ত্র অলঙ্কার ।
 টাৰ খাৰু শাংখ সোণা মণি মুক্তাহাৰ ॥ ৫৮০ ॥
 প্রসাদ লভিয়া তাই উঠিলা তেখনে ।
 নমস্কাৰ কৰি শীঘ্র কৰিল গমনে ॥
 পাছে প্রবেশিলা আপোনাৰ নিজা ঘৰ ।
 দুখে উৰ্দ্ধ মুখে বসি আছয় কুমাৰ ॥ ৫৮১ ॥
 মাত বোল নাই কিছু জেন জেনি মন ।
 এক দৃষ্ট দিয়া সমাবৰ্ত্ত কৰি মন ॥

হেন মতে আছে যেবে ৰাজাৰ কুমাৰ ।
 দেখিয়া মালিনী বোলে কুশল তোমাৰ ॥ ৫৮২ ॥
 উঠ বাপু বিলম্বৰ নাহি কিছু কাজ ।
 চলিবাক লাগি ৰাজকুমাৰী সমাজ ॥
 সিদ্ধি ভৈল তোৰা মনোৰথ সবে খানি ।
 এহি বুলি কচাইলেক বস্ত্ৰচয় আনি ॥ ৫৮৩ ॥
 নাৰীৰ আকাৰ যেন দেখিয়া সম্যক ।
 সেহি মতে মালিনী কুমৰক পিন্ধাইলেক ॥
 নাতিনী বুলিয়া আগ কৰিয়া দিলন্ত ।
 শীঘ্ৰ বেগে কুমাৰীৰ ওৱাৰি পাইলন্ত ॥ ৫৮৪ ॥
 বসিয়াছে কুমাৰী আহাঙ্ক বাট চাই ।
 সেহি বেলা মালিনীয়ে প্ৰবেশিলা যায় ॥
 দেখিলা দুইকো পাছে ৰাজাৰ দুহিতা ।
 হৰিষ হৃদয় আতি দূৰ ভৈল চিন্তা ॥ ৫৮৫ ॥
 আনন্দতে নয়নৰ নিগৰয় পানী ।
 প্ৰফুল্লিত সুন্দৰ কমল মুখ খানি ॥
 সচকিত উঠি সতী চলিলন্ত পায় ।
 ধীৰে ধীৰে বাঢ়িলন্ত খোজা চাৰি পায় ॥ ৫৮৬ ॥
 আগত আনিয়া বৈসালন্ত আসনত ।
 মালিনীকো বসিবাক আসন দিলেক ॥
 পাছে তেতিয়কৈ গৈয়া ৰাজাৰ কুমাৰী ।
 আনিলা সোণাৰ কুন্তচয় জল ভৰি ॥ ৫৮৭ ॥
 কৰাইলন্ত কুমৰক স্নান সাদৰিয়া ।
 ভাল বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ পিন্ধাইলা আনিয়া ॥
 স্ত্ৰগন্ধ চন্দনে অৰ্চ্চিলন্ত কলেবৰ ।
 মেঘ ফুটি ৰাজ যেন ভৈলা দিবাকৰ ॥ ৫৮৮ ॥

ষড় বস ব্যঞ্জনক ভুঞ্জিবাক দিলা ।
 দিব্য পুষ্প মালা এক শিৰত পিন্ধাইলা ॥
 খিৰ নোহে কণ্ঠা বঙ্গে যেন নটী নাচে ।
 মালিনীকো বিদায় দিলন্ত সতী পাছে ॥ ৫৮৯ ॥
 বসনে ভূষনে তাইক ভূষি বঙ্গ মনে ।
 পঠাইলা মালিনী চলি গৈল তেতিক্ষণে ॥
 পাছেও বসিল তাই সোণাৰ খাটত ।
 কৰিলন্ত নানা ক্রীড়া কতুহল যত ॥ ৫৯০ ॥
 অনেক দিনৰ দুইৰো বাঞ্ছিত মনৰ ।
 পুৰ কৈল মনোৰথ কুমাৰী কুমৰ ॥
 বতি বসে ভাগৰি শুতিলে পিছে দুই ।
 আসিল ঘুমতি দূৰ ভৈল কাম জুই । ৫৯১ ॥
 ই কথা থাকোক এবে শুনা পাছ কথা ।
 যিমতে জীৱক চাইবে আইলা মায় তথা ॥
 স্বামীত মেলানি মাগি প্রেমা সমন্বিতে ।
 আসিলা বঙ্গে দুহিতাক দৰ্শিতে ॥ ৫৯২ ॥
 সখীক চাহিতে প্রেমা উত্ৰাৱল মন ।
 মহিষীৰ সঙ্গে তাই কৰিলা গমন ॥
 শুনা সৰ্বজনেনে মধু মালতীৰ পদ ।
 বিজনে শুনিলে পায় অত্ৰাৱতী পদ ॥ ৫৯৩ ॥
 নাহি ভয় ভ্ৰান্তি সদা থাকে বঙ্গে ঢঙ্গে ।
 বিমানে কৰয় কেলি অপেচৰা সঙ্গে ॥
 নানা ভোগ্য ভুঞ্জে অত্ৰাৱতী নগৰত ।
 ,নুহি জড়া পীড়া ব্যাধি নুহি শৰীৰত ॥ ৫০৪ ॥
 হেন জানি যাৰ ইচ্ছা আছয় সমূলি ।
 সততে ফুৰিয়ো স্নখে ৰাম ৰাম বুলি ॥ ৫৯৫ ॥

ছবি

নিগদতি মুনিবৰ শুন। যেন আথাস্তব
ভৈল মনোহৰ কমাৰৰ ।

[illegible]

সিটো মহা গুপ্ত ঠাই পুৰুষৰ সাধ্য নাই
সংকট দুৰ্গম কণ্ঠ (?) দ্বাৰ।

প্রেমা সমন্বিতে সতী তথাকে কবিল। গতি
 মুখ যে চন্দ্র পূর্ণিমাৰ ॥ ৫৯৬ ॥

নানা অলঙ্কারে গারে প্রকাশয় ঠায়ে ঠায়ে
আন্ধারতো জলয় সুন্দরী ।

যেন জীৱ দ্রোপদৰ দিবে পাৰি পটন্তৰ
দেখি য়ুনি মন নিয়ে হৰি ॥

সঙ্গে আন কেহো নাই মধু মালতিব আই
পশিলেক কপ যে মঞ্জুরী ।

দেখে বঙ্গ আসনত একেলগে শ্রুতিচান্দ
 পুরুষক লৈয়া কোলে কৰি ॥ ৫৯৭ ॥

রতি শ্রমে শ্রান্ত হয়। পড়িয়াছে নিদ্রা যায়।
 ঘনে ঘনে ঘুঙরি পাৰয়।

প্রকাশ দেহৰ কান্তি আন্ধাৰত যেন বাতি
 ভৈল দেখি পৰম বিস্ময় ॥

কিমত কি ভৈল মোৰ কৈৰ আসি ইটো চোৰ
কৰিলেক ভ্ৰষ্ট অঙ্গীকাৰ।

সবে কার্য্য ভৈল দূৰ কৰিলে বাঞ্চনি চূৰ
কিনো দুষ্কৃত দুহিতা আমাৰ ॥ ৬৯৮ ॥

কি বুলিবে সখী শুনি নপায়ো সিদ্ধান্ত গুণি
 কি কহি পঠাবো তান আগে ।
 হেন গুণাকর বর সুন্দর কুমাৰ বীর
 নপাইল নিজর কর্ম ভাগে ॥
 স্বামীত কি কৈবো যাই কি বুলিবে নর বাই
 আমি দুহিতার মন্দ কথা ।
 কি বুলিয়া মনোহর কুমরক পঠাইবেক
 নপারো গুণি ইহার বেরস্থা ॥ ৫৯৯ ॥
 শুন্য আই প্রেমা তোৰ আছিল সঙ্কল্প যত
 সবে খানি ভৈল ছাৰখাৰ ।
 আমিও লজ্জিত ভৈলো বংশত কলঙ্ক থৈলো
 কি সুখে কিসক চারো আৰ
 এহি বুলি কোপ মনে চক্ষু পকাই ঘনে ঘনে
 চারে জীৱ মধু-মালতীক ।
 লাজ কাজ পাসবিলি আমাসাকে লুগুণিলি
 তোৰ ৰূপ গুণ দিক দিক ॥ ৬০০ ॥
 কৈব ইটো দুমট চোৰ দিলো তোক শাপ ঘোৰ
 পক্ষী লয়া ফুৰ সৰ্বক্ষণে ।
 হেন বুলি পুনৰ্বাৰ আসিলন্ত আপোনাৰ
 গৃহ লাগি আতি দুখ মনে ॥
 পাছে নৃপতিৰ আগে সবে খানি বুলিলন্ত
 জিএকৰ সকলে বৃত্তান্ত ।
 শুনিয়া বিক্রম বাই মাথা গোট চপবাই
 কতোক্ষণে মনে আছিলন্ত ॥ ৬০১ ॥
 পুনৰপি মহিবীক বুলিলা কটাক্ষ কৰি
 আতি বড় দুখ কষ্ট মনে ।

যি দণ্ড কৰিয়া মই তাহাকে কৰিলি তই
শুনি বঙ্গ লভিলো এখনে ॥

শুন মাই প্রেমা তুমি বিদায় দিলোহো আমি
নীত্রে চল কমবৰ পাশ।

আসোক আমার ঠাই বিলম্বক মুঘরাই
সবে কথা কহে। তান আগে ॥ ৬০২ ॥

যি ভৈলো সি ভৈলো আবে মধু মালতীৰ ভায়ে
উচিত পাইলেক প্ৰতিফল।

সিটো হুঁট কিয় চোৰ মজিল নৰক ঘোৰ
তাৰ আশা চাৰোক সততে ॥

আছে যদি দিয়া মোক শীঘ্র বেগে আসন্তুক
থাকো মই উরু করি দৃষ্টি।

তোভে মোৰ যেহি স্নেহ মুগুচে তাহাৰ প্ৰতি
সত্যে সত্যে বোলো সাঙ্গ কৰি ॥ ৬০৩ ॥

হেন শুনি চিত্রসেনী উঠিলন্ত মনে গুণি
মালিনীর স্বৰক লাগিয়া ।

কতো বেলে পাইলা যাই দেখে তৈত স্বামী নাই
বিচার্য ব্যাকুলিত জয়া ॥

পাচে মালিনীক মাতি গোপা কৰি পুছিলন্ত
ভাল মন্দ দেখায়া বিস্তৰ।

শুনি তাই ভয় মনে কহিলা সকলে খানি
পূৰ্বাপৰ যত কুমাৰৰ ।

যেন মতে মনোহৰ মধু মালতীৰ ঘৰ
চলিলেক উপায় কৰিয়া ॥

মধু মালতীয়ো যেন মতে মাতি পাঠাইলেক
সকলে কহিলা প্রপঞ্চিয়া ॥

শুনি তাইৰ হেন কথা প্রেমা কুমাৰীৰ তথা
 যেন আসি নিখাত পড়িল।
 থিৰ দিয়া আছে চাই মাত বোল কিছু নাই
 শ্রুতি বুদ্ধি সকলে হবিল ॥ ৬০৫ ॥
 অশ্রুমাণে জানিলেক মনোহৰ কুমাৰক
 দেখি মধু মালতীৰ ঘৰে।
 বোলে নোহে আন আৰ জানিলোহো সাৰে সাৰ
 সিটো স্বামী নিছয়ে মোহোৰ ॥
 কিমত কিকৰ্ম কৈলো সমূলক্ষে তল গৈলো
 ভাল কথা হন্তে মন্দ ভৈলো।
 যাক লাগি যত যত্ন তাহাকে কৰিলো হত
 কিনো দোষে বিধি বিড়ম্বিল ॥ ৬০৬ ॥
 এহি বুলি মহা দুখে আতি আন্তনাদ কৰি
 কান্দি কান্দি আসিলা দুনাই।
 থিৰ নোহে হাত পায় ঢলো পৰো কৰে গায়
 পাইলা পাচে নৃপতিৰ ঠাই ॥
 হেন দেখি নৰপতি হাকলে বিকলে আতি
 পুছিবাক লৈলেক কণ্ঠাত।
 কহিত কি ভৈল আই জানন্তে কহ মোৰ ঠাই
 কিবা দোষ লভিলা স্বামীত ॥ ৬০৭ ॥
 কৈত কোন শপিলেক অপমান লভিলেক
 আনো কিবা ভৈলা অথন্তৰ।
 কিবা মায় বাপেৰৰ ভাল মন্দ শুনিলাহা
 শীঘ্ৰে মোক দিয়োক উত্তৰ ॥
 ৰাজ্যৰ বচন শুনি বুলিলন্ত চিত্তসেনী
 কিবা আৰ সোধা মহাৰাজ।

যাহাৰ নিমিত্তে আমি আতি বৰ দুখ কৰে
 আসি আছে তোমাৰ সমাজ ॥ ৬০৮ ॥
 মিছাত সখীৰ দোষ কি কথা কৰিলো বোম
 আগ পাছ কিছু নুগুণিয়া।
 স্বামী মোৰ ভৈল নষ্ট অঙ্গীকাৰ ভৈলো ভ্ৰষ্ট
 বিনা দোষে মৰিল আসিয়া ॥
 এহি বুলি পূৰ্বাপৰ সবে কথা কহিলন্ত
 যেন মতে চলিলা কুমাৰ।
 যেন মতে কুমাৰীয়ে ছদ্ম ৰূপে নিয়ালেক
 আপুনাৰ ঘৰৰ ভিতৰ ॥ ৬০৯ ॥
 মালিনীয়ে যেন মতে কুমতি কৰ্ম্মক কৰি
 দুইৰো অনুকুল আচৰিল।
 যেন মতে কহি কথা প্ৰেমাতে কহিলো দুনাই
 সবিশেষে সকলো কহিলা ॥
 শুনি হেন নৰ বাই দুখৰ অৱধি নাই
 হৃদয়ত আসি মহা মম্ম।
 কতো ক্ষণ মান আসি মহিবীক বুলিলন্ত
 কি মত কৰিলি হেন কৰ্ম্ম ॥ ৬১০ ॥
 আগ পাছ নুগুণিলি ত্ৰোণে অন্ধকাৰ ভৈলি
 নিবিচাৰি শপিলা হঠাৎ।
 জমাই মোৰ ভৈল নষ্ট অঙ্গীকাৰ ভৈল ভ্ৰষ্ট
 আৱে বন্ধা কৰে কেন মতে ॥
 এহি বুলি নানা মত অনুতাপ কৰিলন্ত
 ভায়া সমে বিক্ৰম নৃপতি।
 ৰচিলো সংক্ষেপ কৰি বাহুল্যক পৰিহৰি
 সঙ্কায়াত নেদিলে সম্প্ৰতি ॥ ৬১১ ॥

শূনা সামাজিকচয় ইটো কথা হয় নয়
 দেখিয়োক পুৰাণ বিচাৰি।
 নপোৱা হামাক য়েবে দিবা দোষ মোক তেবে
 তেবে বোল কৰ য়োৰ কৰি ॥
 বিছাৰে উত্তম জনে কিছো দোষ নেদেখয়
 অল্ল গুণে বিস্তৰ কৰয়।
 এতেকে আমাৰ দোষ সমুদ্র সমান জানি
 নিজ গুণে জয়োক সদয় ॥ ৬১২ ॥
 ভকতি মিনতি তুতি প্রণতি নজানো মই
 কেৱলে মুগ্ধ মন্দমতি।
 জানি সভাসদ জন ক্ষেমা মোৰ দোষ গুণ
 লভিলো তেবেসে সদ গতি ॥
 মই অতি মহা অন্ধ মোহ পাশে পায় বন্ধ
 নপাৰো ভাবিতে ক্লম নাম।
 এহি অনুগ্রহ কৰা কাতৰ কৰিয়া মাগো
 মুখে বোলে সদা যেন ৰাম ॥ ৬১৩ ॥

পদ

হেন অনুতাপ ৰাজা বুলি মহিষোক।
 বিস্তৰ কহিলা তাক বুলিবোহো কি।
 আবে শূনা সিটো মনোহৰ কুমাৰৰ।
 যেন ভৈল অৱস্থা তাহান শৰীৰৰ ॥ ৬:৪ ॥
 তেতিক্ষণে দেখি পটেশ্বৰী কোপ মনে।
 শাপিলেক ঘুমতিৰ উঠি তেতিক্ষণে ॥

দিব্য পক্ষী গুটি ছয়া গৈলেক উৰিয়া ।
 পুষ্পৰ আৰামে গৈয়া পৰিলেক গৈয়া ॥ ৬১৫ ॥
 সবে শুনি মনত আছয় ভাল মতে ।
 মহাদুখে কষ্টে পৰি আছয় তাহাতে ॥
 থিৰ নোহে শৰীৰৰ নিৰেখি চতুৰ্ভিত্তি ।
 আতি বৰ দুখতে নযায় দিন ৰাতি ॥ ৬১৬ ॥
 কি মত কি ভৈলো আবে কৈক লাগি যায়ো ।
 ইহেন দাক্ষণ শাপ কৈত পলুয়ায়ো ॥
 এহি মতে আতিশয় সন্তাপিত ছয়া ।
 তৈবহন্তে বিদূৰক গৈলেক উৰিয়া ॥ ৬১৭ ॥
 উত্তৰ দিশত এক আছয় ভুপাল ।
 নামে তাৰাচন্দ্র বিপু যেন মাজে কাল ॥
 মহামানী দানী দ্বিজ সৰত ভকত ।
 কৰে প্ৰতিপাল প্ৰজাগণ পুত্ৰৱত ॥ ৬১৮ ॥
 পৰম চতুৰ সৰ ইঞ্জিততে জানে ।
 চতু নৃপতি গুণ সকলে বথানে ॥
 একদিনা সেহি তাৰাচন্দ্র নৰপতি ।
 বসিয়াছে ডাক্ষৰ দীঘল সভা পাতি ॥ ৬১৯ ॥
 চৌভিটি বেঢ়িয়া পাত্ৰ মন্ত্ৰী সম দলে ।
 সেবা কৰি নৃপতিক আছয় সকলে ॥
 অম্ৰাৱতী নগৰে যেহেন পুৰন্দৰ ।
 সেহি মতে সভামধ্যে আছে নৃপবৰ ॥ ৬২০ ॥
 সেহিসে চটক স্বৰূপ মনোহৰ ।
 পড়িলেক উড়ি ৰাজা সভাৰ ভিতৰ ॥
 পুনৰপি উড়ি গৈয়া বৃক্ষত পড়িল ।
 অদ্বুত পক্ষী গোটে নৃপতি দেখিল ॥ ৬২১ ॥

অতি বৰ দয়া সম্পজিল তাক প্ৰতি ।
 আদেশ কৰিল ব্যাধ সকলক মাতি ॥
 শূনা ব্যাধসৰ মোৰ বাক্য কৰি মন ।
 শীঘ্ৰে কৰি পক্ষী গোট ধৰিও যতন ॥ ৬২২ ॥
 অপৰূপ ৰূপ দেখি মনে ভৈলা ভোল ।
 এতি খনে বিচাৰিয়া আনা মোৰ কোল ॥
 ৰাজাৰ শুনিয়া হেন পক্ষৰ বচন ।
 তেতিক্ষ্ণে বিচাৰিয়া উঠি ব্যাধগণ ॥ ৬২৩ ॥
 নানা ছন্দে ধৰিয়া ৰাজাত যোগালন্ত ।
 দেখি ৰাজা সবাকৈ প্ৰশংসা কৰিলন্ত ॥
 দিলন্ত প্ৰসাদ তাসম্বাৰ পুড়ি মন ।
 পাচে সিটো স্বৰূপক কৰিয়া যতন ॥ ৬২৪ ॥
 সূৰ্ণ পিঞ্জৰা তৰি আগে আনিলেক ।
 ভাল মতে আপুন আহাৰ খুৱাইলেক ॥
 ৰাত্ৰ দিনে আগত থৱয় কৰি বেথা ।
 সেহি ৰূপে সিটো কতো দিনা আছে তথা ॥ ৬২৫ ॥
 একদিনা পক্ষীৰূপ ৰাজাৰ তনয় ।
 নৃপতিৰ আগে উচৰিয়া কথা কয় ॥
 শূনা মহাৰাজ তুমি পণ্ডিত সূজান ।
 জানা সৰে ভূত ভবিষ্যত যত মান ॥ ৬২৬ ॥
 গুণাকৰ ক্ষমাৱন্ত দায়াল পৰম ।
 প্ৰচণ্ড প্ৰতাপ ৰাজ্য নাহি তযু সম ॥
 দুখি ভিখী সমস্তৰে যেনে বাপমাৰ ।
 এতেকে গোচৰ মই তোমাসাৰ ধাৰ ॥ ৬২৭ ॥
 নাহি ৰূপ গুণ মঞি আকাশৰ পক্ষী ।
 কিসক ৰাখিলা কোন উপকাৰ লেখি ॥

নোহো কিছু কাৰ্য্য ভাগি অসামৰ্থ আমি ।
 কোন উপহাৰ বান্ধি বাধি আছা তুমি ॥ ৬২৮ ॥
 যদিবা বোলাহা স্বৰূপে তোক পাই ।
 এহি মোৰ আনন্দ থাকোহো আগে চাই ॥
 কোন বস্তু নৃপতিৰ নাথাকয় ঘৰে ।
 ৰাজা ভৈলে কোন ৰজ্ঞ আনন্দ নকৰে ॥ ৬২৯ ॥
 শুনা আৰ যতেক আপুনি মহিপাল ।
 লাগয় ৰজাক সৰে বস্তু ভাল ভাল ॥
 নাহিকে সংশয় আত বুলিলো নিশ্চই ।
 আৰ যদি হেন কথা বোলা মহাশয় ॥ ৬৩০ ॥
 বনৰ চটক এই ফুৰে বনে বন ।
 কৰহ আহাৰ এই অনেক যতন ॥
 বহু দুখে কষ্টে ফুৰ দেশ দেশান্তৰে ।
 তথাপিতো নপাৰ উদৰ ভৰিবাবে ॥ ৬৩১ ॥
 কোন দুখ লভি আছ মোহোৰ থাৱত ।
 নানা ভোগ ভুঞ্জি থাক ইটো পিঞ্জৰত ॥
 কি কাৰণে আমাত নোৱাৰ ইটো কথা ।
 শুনা ৰাজা কহো তেবে আমাৰ অৱস্থা ॥ ৬৩২ ॥
 ময়ো একজন বৰ ৰাজাৰ তনয় ।
 পূৰ্ব কৰ্ম্ম দুৰ্ভাগ্যত ভৈলেক এনয় ॥
 কুমঞ্জৰা কৰি মোক কৰিলে চতক ।
 এতেকেসে ফুৰো মই সকল দেশক ॥ ৬৩৩ ॥
 মহাদুখ তাপে শৰীৰক যায় ।
 জানো কোনে কৈত উপকাৰ ভাজ আমি ॥
 কেন মতে হৈব পূৰ্ব ৰূপ কলেবৰ ।
 এহিসে তুলিলো ৰাজা তোমাত গোচৰ ॥ ৬৩৪ ॥

যদি মই ই ভাৱে থাকোহো ইথায়ত ।
 নজানিলে কোনে ভালে কৰিবে কিসত ॥
 এতেকে আমাক তুমি দিয়োক চাৰিয়া ।
 কৰো বাস দুখে নানা দেশত ভ্ৰমিয়া ॥ ৬৩৫ ॥
 হেন শুনি তাৰাচন্দ্ৰ নৃপতি তিলক ।
 অদ্ভুত বচন পক্ষীৰ শুনিলেক ॥
 কোন তুমি কৈব হস্তে আছা ইটো ঠাই ।
 কোন দেশে জনম কোনোবা বাপ মাই ॥ ৬৩৬ ॥
 কি কাৰণে হেনয় অৱস্থা ভৈলা তুমি ।
 কহিয়োক সত্যবাত তাক শুনো আমি ॥
 হেন শুনি পাচে সূৰ্য্যভানুৰ তনয় ।
 কহিলন্ত পূৰ্ব্বাপৰ সবে কথা চয় ॥ ৬৩৭ ॥
 হেন আদি অস্ত কথা শুনি তাৰা চন্দ্ৰ ।
 বাজিল মৰম মন ভৈল নিৰানন্দ ॥
 পাচে দুয়ো সখিত্ব কৰিলা সত্য কৰি ।
 স্নান পান ভোজন কৰিলা পেট ভৰি ॥ ৬৩৮ ॥
 পাচে বহুতৰ বৈজ্ঞানি নৰেশ্বৰ ।
 কৰিলা প্ৰয়োগ নানা যন্ত্ৰে নিৰন্তৰ ॥
 একোমতে ভাল কৰিবাক নপাৰিলা ।
 যৈৰ হস্তে আসিছিল তৈতে নিবৰ্ত্তিলা ॥ ৬৩৯ ॥
 এহি চিন্তি নৃপতি সবাকৈ সম্বোধিয়া ।
 পক্ষীৰূপ কুমৰক হাতত তুলিয়া ॥
 ভৈলা বাজ গৃহস্থৰ একলে নৰেশ্বৰ ॥
 সন্তাসীৰ বেশ ধৰিলন্ত নিৰন্তৰ ॥ ৬৪০ ॥
 যি দেশত আছে মধু মালতীৰ থান ।
 লাসে লাসে কৰিলন্ত তাহাকে গমন ॥

নদ নদী গিৰি বন চড়াই কত কালে ।
 প্ৰৱেশিলা অনুপা নগৰি মহীপালে ॥ ৬৪১ ॥
 সেহি দেশে ফুৰন্ত সৈন্তাসী বেশ ধৰি ।
 ৰাজা বুলি কেহো জনে চিনিতে নপাৰি ॥
 অপৰূপ পক্ষীগুটি হাতত আছন্ত ।
 পাচে ৰাজা দ্বাৰে ঘাই প্ৰবেশ ভৈলন্ত ॥ ৬৪২ ॥
 ইকথা থাকোক আবে শুনিয়ে অপাৰ ।
 মহা দুখে কষ্টে তথা আছা নৰেশ্বৰ ॥
 মহিষীয়ে অনুতাপ অনেক কৰিলা ।
 বিস্তৰ কান্দিলা সত্য জমাইক স্মৰিয়া ॥ ৬৪৩ ॥
 আপুনাকো বাৰম্বাৰ কৰিয়া ধিকাৰ ।
 কিনো মই অধৰ্ম্মী পাপিষ্ঠী কুলাকাৰ ॥
 তঙ্ক নামে চাঞ্চালক সহিতে নপাৰি ।
 ঘোৰ শাপ দিলোহো কুয়সি ? মন্দ কৰি ॥ ৬৪৪ ॥
 এহি মতে আপুনাকো অনেক ভৰিছিল ।
 পাছে মহিষীক চাই নৃপতি বুলিলা ॥
 শুনা মহাদই আবে ছাৰা দুখ শোক ।
 আৰ কিবা স্থান মানে জিজ্ঞাসী আসোক ॥ ৬৪৫ ॥
 যি ভৈল 'সি ভৈল আবে বিধিৰ বিপাক ।
 সবে ছাৰি লাগয় উপায় কৰিবাক ॥
 হেন মতে ভাৰ্য্যাক শিখায়া নৰেশ্বৰ ।
 ভৃত্য সকলক চাই বুলিলা উত্তৰ ॥ ৬৪৬ ॥
 শুন ভৃত্যগণ এথা কিবা আছ বই ।
 সবে মিলি কুমাৰক বিচাৰিয়া গই ।
 চটক সৰূপ ছয়া ফুৰে মনোহৰ ।
 উপায় কৰিয়া বিচাৰিয়ে নিৰন্তৰ ॥ ৬৪৭ ॥

হেন যবে নৃপতি আদেশ কৰিলন্ত ।
 শীঘ্ৰে উঠি প্ৰেমা কৰযোৰে বুলিলন্ত ॥
 শুন! পিতৃ নৰেশ্বৰ গোচৰ আমাৰ ।
 কৰিয়োক আজ্ঞা মই কৰিবো বিচাৰ ॥ ৬৪৮ ॥
 যেনে তেনে উপায় কৰিয়া বিচাৰিবো ।
 দুখ তাপ সহি নানা দেশত ফুৰিবো ॥
 স্বামী মোৰ হৰাইল থাকিব কোন চিতে ।
 বিচাৰো যতনে দেশ নগৰ গ্ৰামত ॥ ৬৪৯ ॥
 এহি বুলি নমস্কাৰ কৰি উঠিলন্ত ।
 দেখি ৰাজা আগ পাছ দেখাই বাধিলন্ত ॥
 তথাপি চলিলা কন্যা শূশুনি বচন ।
 যৈত মধু মালতীৰ আছয় ভবন ॥ ৬৫০ ॥
 তথাকে চলিলা গতি সতী চিত্ৰসেনী ।
 মহা শোকে দুখে চলে বাতুলৰ হেনী ॥
 পাছে পাইলা যাই সেহি কোঠাৰ ভিতৰ ।
 তাৰ কাষে আছে পুষ্প অনেক সুন্দৰ ॥ ৬৫১ ॥
 নানান বিচিত্ৰ পুষ্প হয় জাতিস্কাৰ ।
 আমোদিত যেনে আৰম্ভে দেৱতাৰ ॥
 সেহি বনে বিচাৰিবে প্ৰবেশিলা সতী ।
 হৰি পদ পঙ্কজকে হৃদিকৰি সতী ॥ ৬৫২ ॥
 মুখে নাম বাম চক্ৰ কৰি উচ্চাৰণ ।
 চৌপাশে নিহালি কন্যা পশি পুষ্পবন ॥
 বিচাৰি নপায়া পাছে তৈৰ ওলাইলন্ত ॥
 মহা তাপে সখীৰ কাষক চলিলন্ত ॥ ৬৫৩ ॥
 দেখে পাছে একেশ্বৰে ৰাজাৰ হুহিতা ।
 অধোমুখে ভূমিত পড়িছে কৰি চিন্তা ॥

আতি বৰ দুখে নাই গায়ৰ অৱস্থা ।
 আচম্বিতে তুলি মাথা সখীক দেখিলা ॥ ৬৫৪ ॥
 সচকিতে উঠিয়া সাবটি ধৰিলন্ত ।
 মৃতকৰে মুখে যেন স্নখা পৰিলন্ত ॥
 হুমাছমি দুহানো কান্দিলা অতিৰেক ।
 পাছে খাই সোণাৰ খাটত উঠিলেক ॥ ৬৫৫ ॥
 পুছিবাক লৈলা আতি হাকলে বিকলে ।
 কৈব হস্তে সখী তুমি আসিলা একলে ॥
 কৈসানি আসিলা ছাৰি আপোন নগৰ ।
 অসন্তোষ পালা কিবা মিলিলে জগৰ ॥ ৬৫৬ ॥
 কিবা প্ৰয়োজনে আসি আছা ইঠাৱক ।
 মৰো মই স্বামী শোকে তোমাৰ গুণৰ ॥
 শুনিলে.....তুমি হৰাইবা কথা ।
 তাক শুনি দেখি মোৰ আজিৰ অৱস্থা ॥ ৬৫৭ ॥
 কোন নিলে কেন কৰি আসিলা স্তম্ভবী ।
 ইহাৰ কাৰণে কহিলোক ভাগ কৰি ॥
 হেন শুনি প্ৰেমা মধু মালতীৰ বাণী ।
 কহিলন্ত আদি অন্ত কথা সবে খানি ॥ ৬৫৮ ॥
 কুমৰক স্মৰি দুয়ো অনেক কান্দিলা ।
 খাল্লা দাল্লা প্ৰেমা পাছে বিদায় কৰিলা ॥
 স্বামীৰ উদ্দেশ্য কহা মনে চিত্ৰ সেনী ।
 অনুমতি লৈয়া গৈলা মাগিয়া মেলানী ॥ ৬৫৯ ॥
 মধু মালতীয়ো হুয়া শোক দুখ মনে ।
 কান্দিয়া থাকিলা সতী আপোন ভৱনে ॥
 পাছে তৈব হস্তে বাজ হুয়া বৰ নাৰী ।
 ফুৰিবে লাগিলা পাছে স্বামীক বিচাৰি ॥ ৬৬০ ॥

জন গ্রাম নগর পর্বত গহবরত ।
 কান্দি কান্দি বিচাৰয় সমস্ত খানত ॥
 কহিতো নাপাইলে চিনি সকলে পর্যাট ।
 কতো দিন হস্তে দুনাই আসিল উলটি ॥ ৬৬১ ॥
 শূনা ঋষিগণ যাব যি কৰ্ম্ম আছয় ।
 অৱশ্যে মিলিবে তাত নাহিকে সংশয় ॥
 প্ৰৱেশিলা পাচে ৰাজদ্বাৰে যেবে সতী ।
 সেহি বেলা সন্যাসীক দেখিলা তহিতি ॥ ৬৬২ ॥
 অপৰূপ পক্ষী গুটি হাতত দেখিলা ।
 গুণিয়া মনে তাই স্মৃতিতে লাগিলা ॥
 কোন তুমি কৈব হস্তে ফুৰি ঠাই ঠাই ।
 কৈব এহি চটক সন্যাসী লৈয়া যায় ॥ ৬৬৩ ॥
 কৈত পাইলা পক্ষী গুটি এমুৱা সুন্দৰ ।
 শূনিয়া সন্যাসী পাছে দিলন্ত উত্তৰ ॥
 কি কাৰণে আই তই সোধ মোত কথা ।
 অনেক আছয় এই পক্ষীৰ অৱস্থা ॥ ৬৬৪ ॥
 যদি প্ৰতিকাৰ তই পাৰ কৰিবাক ।
 তেবেসে তোহাত ইটো লাগে কহিবাক ॥
 তথাপিতো কহিবোহো শূনা যাতে তুমি ।
 জানায়ো নাজানা আক নজানহো আমি ॥ ৬৬৫ ॥
 এহিটো চটক সূৰ্য্যভাসুৰ নন্দন ।
 শাশুৰীৰ শাপে পৰি ভৈলেক নিশ্চয় ॥
 দশো দিশ ফুৰয় লভিয়া মহা কষ্ট ।
 কহিতো নভৈল আসি ঘোৰ শাপনষ্ট ॥ ৬৬৬ ॥
 পাচে যাই প্ৰবেশিল মোহোৰ ৰাজ্যত ।
 আমি তাৰাচন্দ ৰাজা জানিবা সাম্প্ৰত ॥

দেখিয়া ইহাক ধৰি মহা বড় কৰি।
 থুৱাই থুৱাই থৈলো আক পিঞ্জোৰাত ভৰি ॥ ৬৬৭
 পাছে এক দিনা মোত কহিলেক কথা।
 যেন ভৈল আপোনাৰ সকলে অৱস্থা ॥
 হেন কথা শুনি আমি মনত চিন্তিলো।
 কৰি সত্য দুয়ো আমি সখীত্ব কৰিলো ॥ ৬৬৮ ॥
 ইহাৰ হিতক চিন্তি অনেক যতনে।
 ভাল কৰিবাক নোৱাৰিলো সেহি থানে ॥
 পাচে ৰাজ্য ভাৰ মই চাৰি নিজ দেশ।
 সন্ন্যাসীৰ বেশে ৰাজ ভৈলোহো দিনেক ॥ ৬৬৯ ॥
 হেন যেবে শুনিলা কুমাৰী চিত্রসেনী।
 মৰাৰ মুখত সুখা পৰিল যেহেনি ॥
 মহা শোকে দুখে সতী বিস্তৰ কান্দিলা।
 সকলকণে নৃপতিক বিস্তৰ বুলিলা ॥ ৬৭০ ॥
 নমস্কাৰ কৰি চৰণৰ লৈলা ধূলি।
 কৰযোৰে চটকক লৈলা হাতে তুলি ॥
 থাকা তুমি ক্ষণেকে ইহাত মহীপাল।
 ৰাজাত জনাই মই আসো তত কাল ॥ ৬৭১ ॥
 এহি বুলি পাখীক হাতত লৈলা তুলি।
 দিলা ভিৰি লৱৰ স্বামীক পাইলো বুলি ॥
 গুছিলন্ত চিন্তা দুখ হৰিষ হৃদয়।
 মিলিলন্ত যথা আসি নৃপতি আছয় ॥ ৬৭২ ॥
 মহিষী সহিতে ৰাজা আছা দুখ কৰি।
 সিটো মনোহৰ কুমাৰক মনে স্মৰি ॥
 সেহি বেলা তথাত প্ৰৱেশি চিত্রসেনী।
 আনন্দতে নয়নৰ নিগৰয় পানী ॥ ৬৭৩ ॥

হাতে পখীগুটি লই নমস্কার কৰি ।
 কহিবে লাগিলা সতী পুটাঞ্জলী ধৰি ॥
 শুনা প্রভু নবেশ্বৰ তোমাৰ বচনে ।
 বিচাৰিতে প্রথমে পশিলো পুষ্পবনে ॥ ৬৭৪ ॥
 নেদেখিয়া তথাত আসিলো পুনৰ্বাৰ ।
 — — গ্রাম নগৰ কৰিলো বিচাৰ ॥
 নানা যত্ন কৰি চালো গিৰি গহবৰত ।
 নাথাকিল — খান চক্ষু গোচৰত ॥ ৬৭৫ ॥
 এহি মতে নানা দেশ ফুৰিলো পৰ্য্যটি ।
 নপাইলো কহিতো কুমাৰক লাগতি ॥
 পাছে শুনা পক্ষীক যিমতে লগ পাইলো ।
 হাতত পখিক দেখি আনন্দ লভিলো ॥ ৬৭৬ ॥
 হেন শুনি মহাৰাজ মহিবীক আনি ।
 কুমৰৰ কথা সবে কহিলা বখানি ॥
 শুনি মহাদৈয়ে শীঘ্ৰে কৰি উঠিলন্তু ।
 পক্ষীৰ গাবত গৈয়া জল সিঞ্চিলন্তু ॥ ৬৭৭ ॥
 যদি মোৰ রূপা আছে কুম্ভৰ চৰণে ।
 পক্ষি গুটি পূৰ্ববয়ত ছয়ো এতিক্ষণে ॥
 যে খনে কৰিলা কছা শাস্তি স্বস্ত্যয়ন ।
 নিমিষতে তাৰ হস্তে ছয়া নিবৰ্ত্তন ॥ ৬৭৮ ॥
 কেহো নেদেখিল তাক চক্ষুৰ গোচৰ ।
 ভৈল নিজ কায়া তেতিক্ষণে মনোহৰ ॥
 যেন মধুমালতী তেনয় মনোহৰ ।
 যেনেসে বিচাৰ পাই হেন কছা বৰ ॥ ৬৭৯ ॥
 এহি বুলি মনত চিন্তিলা মহীপতি ।
 পাছে বুলিলন্তু নিজ মহিবীক মাতি ॥

যি কৰ্ম কৰিলা সতী কহন নযায় ।
 উপজিলা পটেখৰী জমাইক দুনাই ॥ ৬৮০ ॥
 ভাল তোৰ যশস্তা থাকিল বৰি তলে ।
 এহি বুলি প্রশংসা কৰিলা মহাবলে ॥
 পাছে কুমৰক প্ৰতি আদেশ কৰিলা ।
 স্নান কৰাইবাক অভ্যাশুৰে নিবেদিল ॥ ৬৮১ ॥
 মধু মালতীক নিবাক পাঞ্চিলন্ত ।
 ৰাজ্যৰ আদেশে তেতিক্ষণে চলিলন্ত ॥
 নৃপতিৰ শূনি হেন এতেক উত্তৰ ॥
 অধোমুখ কৰি মাথা চাপৰ কুমৰ ॥ ৬৮২ ॥
 লাজ বোল মাত নাহি নিষ্পন্ন বদন ।
 কম্পিত হৃদয়ে ভয়ে থিৰ নোহে মন ॥
 কতোক্ষণে মনে থাকি সিটো উঠি গৈলা ।
 প্ৰেমাক উঠিয়া সিয়ো ভোজন কৰাইলা ॥ ৬৮৩ ॥
 পাছে নৃপতিয়ে জীউক বিহাইলা ।
 কুমৰেও মহানন্দে তহিতে ৰহিলা ॥
 নগৰৰ মধ্য ৰাজ্য ঘৰ প্ৰবেশিলা ।
 দুয়ো ভাৰ্য্যা সমে তথা কুমৰ থাকিল ॥ ৬৮৪ ॥
 পাচে কতো দিন মানে থাকি মনোহৰ ।
 ভাৰ্য্যাৰ আগত কৈলা কথা নিৰন্তৰ ॥
 শুন্যোক ভাৰ্য্যা দুয়ো বচন আমাৰ ।
 বৃদ্ধ ভৈল নৃপ মোৰ নভৈল কুমাৰ ॥ ৬৮৫ ॥
 পাছে শেষ কালে কমে আমাক পাইলাক ।
 বিধিৰূপে মোক পায় নাপালে আনক ॥
 বৃদ্ধ কাল ভৈলো মই ফুৰো দেশে দেশে ।
 আছেকি নাহিকে বাপ নাজানো বিশেষে ॥ ৬৮৬ ॥

নিৰ্ভয়ে সবে মোৰ বোল কৰিয়োক ।
 পিতৃ ৰাজ্যক লাগিয়া চলিয়োক ॥
 স্বামীৰ বচন শুনি বদতি সুন্দৰী ।
 আমাৰ বচন কথা শুনা মন কৰি ॥ ৬৮৭ ॥
 তোমাৰ যে আজ্ঞা হয় শুনা মহাশয় ।
 সে আজ্ঞা কৰিবো মই জানিবা নিশ্চয় ॥
 শুনিয়া কুমৰে আতি আনন্দিত ভৈলা ।
 নৃপতিক জনাইবে মধু মালতীক কৈলা ॥ ৬৮৮ ॥
 শুনিয়া নৃপতি আজ্ঞা দিলা তেতিক্ষণে ।
 কুমৰৰ আগে কণ্ঠা কহিলা তেখনে ॥
 শুনিয়া কুমৰ তথা থাকি দিনা চাৰি ।
 ৰাজ্যৰ আগত গৈয়া বিদায়ক কৰি ॥ ৬৮৯ ॥
 শুনিয়া নৃপতি তেতিক্ষণে বজাইলেক ।
 হয় হস্তী বথ বখী লগত দিলেক ॥
 ৰাজা মহাদৈত গৈ বিদায়ক লই ।
 দুয়ো ভাৰ্য্যা সমে বথ উঠিলন্ত গই ॥ ৬৯০ ॥
 চিত্রসেন নৃপতিৰ — — — ।
 — — — কহিলা ॥
 তেতিক্ষণে দূতে নামি জনাইলেক গই ।
 তোমাৰ জমাই প্ৰভু দ্বাৰে আছে বই ॥ ৬৯১ ॥
 অনি — — — লা ।
 তেতিক্ষণে দূতে গৈয়া কুমাৰত কৈলা ॥
 শুনিয়া কুমৰে পাছে পাছে চলিলেক ।
 দুয়ো ভাৰ্য্যা সমে — — — ॥ ৬৯১ ॥
 নৃপতিয়ো বঞ্চে তথা আসন দিয়াইল ।
 দুয়ো ভাৰ্য্যা সমে তথা কুমাৰ বসিল ॥

স্মৃতিলস্তু পাছে কথা — — ।
 — স্মৃতি কি আছয় মোর সখী প্রিয়তম ॥ ৬৯২ ॥
 কুমবে বোললু আবে শুনা মহীপাল ।
 তোম (৭) সখী প্রভু শুনি — — ॥
 — — আবে শুনা মহীপাল ।
 আমাক বিদায় প্রভু দিয়াহা সকাল ॥ ৬৯৩ ॥
 আমাৰ দেশক লাগি কৰিবো গমন ।
 — — — আসিলো এখন ॥
 মহীপালে বোলে কথা শুনাহা জমাই ।
 তোমাক — — লাগি যোৱাহা তৰাই ॥ ৬৯৪ ॥
 — — কুমবে পাছে — — বি ।
 মহিষী সহিতে একে গৈলা শীঘ্ৰ কৰি ॥
 পাছে মহিষীত কথা জাই জানা — — ।
 প্রেমা সতী — — প্রতিয়ো বিদায় কৰিলা ॥ ৬৯৫ ॥
 হয় হস্তী বথ বখী দিলা বহুতৰ ।
 বথত উঠিলা সেই কুমাৰী কুমৰ ॥
 পুত্র জাই — — কোনো পাইলো ।
 সেহি থানে মনোহৰ জলক খাইলা ॥ ৬৯৬ ॥
 কতো দিন অস্তে পাইলেক নিজ দেশ ।
 প্রজাগণে দেখি সবে হৈলেক হৰিষ ॥
 প্রজাগণে বোলে কথা কিবা অধাস্তৰ ।
 কৈব হস্তে আসিল কোঁৱৰ আমাসাৰ ॥ ৬৯৭ ॥
 সেহি বেলা আপুনাৰ থানক পাইলেক ।
 ঘৰৰ কুশল বার্তা প্রজাগণে স্মৃতিলেক ॥
 প্রজাগণ বদতি শুনিয়ো নৰ ৰাই ।
 তোমাৰ জনক প্রভু মৰিয়া বেঢ়াই ॥ ৬৯৮ ॥

মধু-মালতী

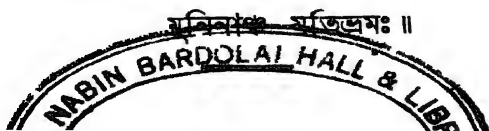
— — এখন দোমাস বহি গৈলা ।
 তোমাক ভাবিয়া — — জাপ বানে মখিলা ॥
 তোমাৰ জননী দেবী আই বন্ধমালা ।
 তোমাত ভাবিয়া মাত্ৰ আছে প্ৰাণ গুটি ॥ ৬৯৯ ॥
 এহি বুলি পাত্ৰ মন্ত্ৰী সৰব প্ৰকাৰে ।
 কুমাৰক নিলা ৰাজবাণীৰ আগাৰে ॥
 পাছে মহাদৈৱে কুমাৰক কোলে লৈল ।
 ৰঞ্জে আনন্দিতে মহা মহোৎসৱ ভৈল ॥ ৭০০ ॥
 কুমৰৰ^১ দুয়ো ভাৰ্য্যা ৰাণীক নমিলা ।
 ৰাণীও মহানন্দে সান্নিধ্য ধৰিলা ॥
 পাচে সেহি নিশা গোট বন্ধি সৰ প্ৰাণী ।
 বিহানত উঠিলা কুমৰ মহামানী ॥ ৭০১ ॥
 পাত্ৰ মন্ত্ৰী সমে সবাহাক আনিলেক ।
 দুয়ো ভাৰ্য্যা সমে সিংহাসন চৰিলেক ॥
 শুনা সভাসদ সব মধু মালতীৰ^২ পদ ।
 হৰি নাম শুনি দূৰ কৰিয়ো মায়াপদ ॥ ৭০২ ॥
 লোমস বদতি শুনা ঋষি সৱ যত ।
 ঈশ্বৰ ইচ্ছা ঋগে কাহাৰ শকত ॥
 শুনিলাহা কথা ইটো পৰম পুৰাণ ।
 নাহি আত পৰে জানা কথাৰ সমান ॥ ৭০৩ ॥
 মধুমালতীৰ পদ সমাপতি ভৈল ।
 এহি বুলি ঋষিয়ে যে মোন ছয়া বৈল ॥ ৭০৪ ॥

যথা দৃষ্টং তথা লিখিতং

লিখকে নাস্তি দোষনং ।

ভিমেন্দ্ৰাপি ৰণে ভঙ্গঃ

মুনিবাণ্য যতিভ্ৰমঃ ॥

শব্দ-সূচী

অনিচ্ছিতী— ৭—নিচ্ছা কবিব নোয়াবা, অতি ধনীয়া ।

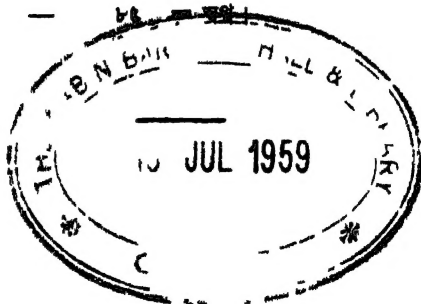
অহুপা —১৪—বিক্রম বজাৰ নগৰ, এই নগৰক স্থান বিশেষত
মহাৰস নগৰো বুলিছে ; কিন্তু মূল হিন্দী কাব্যত
বজা সুবজতানব নগৰকে ‘অহুপগড়’, কানৈগিৰি
আৰু কোনো ঠাইত ‘চৰ্ণাডী’ বুলিছে,
‘গঢ় অহুপ বস নগ্ৰ চৰ্ণাডী কলিজুগ সৌ লংকা
জো গঢ়ী । পূৰ্ব দিস জগৰো ফিৰি আই, উত্তৰ
পচ্ছিম গজা গঢ় খাঈ ॥’.....
“নগৰ অহুপ সোহাৰণ, ঔ গঢ় বিখম অংগম ।”

অধোমুই	—	২৬	= অধোমুখী, তললৈ মুখ কৰি ।
অসাক্ষাত	—	৪৯	= অদ্ভুত, কোনেও নেদেখা ।
আশংসি	—	৪	= আশীৰ্বাদ দি ।
আবেসে	—	২৬	= এতিয়াহে ।
আতাইতাই	—	৪৬	= গৰ্জ, ফুটনি (সং-আততায়িন ?)
আসৰিশ	—	৫৮	= অসদৃশ ।
আউ	—	৩৪	= আয়ু
আৰাম	— ৬১, ১০৮		= বিশ্রামৰ স্থান ।
আৰিমুৰি	—	৫৭	= ইফাল সিফাল কৰা ।
উয়াৰি	—	১৫	= ঘৰ ।
উৰ্মি	— ২৬, ৩০, ৬৯		= ঢৌ, কান্দোন ।
উৰফাল	— ৫৭, ৫৮, ৬৯		= উফাল ।
উৰমিষ	—	৮৬	= হুলস্থূল ।
উৰস্তি	—	৬৪	= ভৰিৰ আঙুলিৰ আঙঠি ।
একুতিৰ পুত্ৰ	— ৩০, ৬১		= এটি মাত্ৰ পুত্ৰ থকা ; একপুত্ৰিকা ।
ওয়াৰি	— ৯২, ১০০		= ঘৰ ।

কঙ্ককণ্ঠ	— ১২, ৩৬	= শঙ্কর দৰে ক্রীড়া বা ভিত্তি ।
কটোৰ	— ২২	= বাটৰ আকাৰৰ পাত্ৰ, কোটোৰা ।
কলহাৰ	— ৩৫, ৫১	= সং কলহাৰ ; পানীত হোঁধা ফুল, পছম ।
কবিকব	— ৩৭	= হাতীৰ শুৰৰ দৰে বৈ পৰা আৰু, পূৰ্ণ হাত ।
কতিপন্ন	— ২১	= কেইটামান ।
কাহালী	— ১২	= কালি, মুখেৰে ফুকদি বজোৱা বাজ ।
কুন্দা	— ৭২, ৭৩	= নিহল ।
খবোস্তৰ	— ৫৬	= তীব্র ।
খুমুছি	— ৮	= বাগ্ৰ যন্ত্ৰ ।
খুশানি	— ৪৯	= শাণিত খুৰ ।
গাণ্ডি	— ৫৫	= গাৰী, শৰীৰৰ ওপৰ ভাগ ।
গুঞ্জমণি	— ৪৭	= লাটুগণি ।
গুলগুলি	— ৯২	= (সং গুল) অন্তর্দাহ ।
চপকৰে	— ১১	= বেগেতে ।
চণ্টা	— ৩৭	= চটা ।
চাহান	— ৫৪	= দৃষ্টি ।
চোষাজ	— ৭০	=
ছাইৰ জৰী	— ৩০	= মিছা, অলীক ।
জান্তে, বাস্তে	— ১০, ২১, ৪০, ৪৮, ৮৮, ১০০	= বেগেতে, শীঘ্ৰে ।
জজ্বিনী	— ৩৭	= বহল জঘনযুক্তা ।
জেসানি	— ৪৪	= যেতিয়া ।
জেষতি	— ৬৩	= জেউতি, পোহৰ ।
জুলিবাতি	— ৪২	= ছুটা দল বিভক্ত হৈ কৰা খেলা ।
টাৰ	— ৬৪, ৯৯	= বাহত পিছা অলকাৰ ॥
টেণ্টন	— ৬৫	= ধুৰ্ত্ত, টেটোন ।
তঙ্ক	— ১১২	= খং, ক্রোধ ।
দন্দুৰ	— ৪৫	= দন্দুৰা ।

দায়ন	—	৬	= দায়ন, দাতা ।
দায়ব	—	৮	= পাত্র ।
দ্বিত	—	৪১	= দ্বিতীয় ।
ধুমচি	—	৮	= বায়ুময় বিশেষ ।
নিখাত	—	১০৫	= বজ্র ।
পৰিহিন	—	৮৫	= পৰিচ্ছেদ, সিদ্ধান্ত ।
পৰচাব	—	৮৭	= প্রচাব, প্রকাশ ।
পুটোঞ্জলী	—	১১৭	= দুখন হাত লগলগাই আঁজলি বন্ধা ।
পাববণি	—	৪৭	= বস্ত্র (সং-প্রারবণ)
পাল-পথত	—	৬৫	= খাটি দিব লগীয়া ।
পাঞ্জাব	—	৪১	= কাষৰ ।
প্রপাঞ্চিয়া	—	১০৪	= বহলাই ।
বলিত	—	১৬, ১৯	= পুৰঠ ; বলিবেখাযুক্ত ।
বজোৱাব	—	২২, ৩৪, ৬৯, ৭৯	= ঢৌ, পানীৰ আক্ষাল ।
বজাইলেক	—	১১৯	= বাহিৰ হল, প্রকাশ হল ।
বাউ	—	৫৬	= বায়ু ।
বিজয়	—	১৪	= বিজয়, পৃথিৰ ঠায়ে ঠায়ে বিজয়ৰ সলনি বিজয় আছে ।
বিত্তিবেকে	—	২২, ৪৪, ৪৬	= ব্যতিবেকে ।
বিদগদ	—	৩৫, ৩৭	= বিদগ্ধ, হুদক ।
বিচিত্র বিশ্রাম	—	৪১	= প্রেমাব বাপেক, চিত্রসেনৰ নগৰৰ নাম ।
বিহ্বায়ে	—	৪৯	= পৃথক বা বেলেগ কৰে ।
বেক্ত	—	৬৬	= ব্যক্ত, প্রকাশ ।
ভিন্দাকৰ	—	৭০	= শকত, স্থল ।
ভুব	—	৭৬	= ভেলা, নাও ।
মার্ত্তণ্ড	—	৬৩	= সূৰ্য্য ।
মুক্তদাইনী	—	২	= মুক্তিদাত্ৰী ।
মুহৰি, মহাবি	—	১২	= বায়ুময় বিশেষ ।

মুদ	—	৫৪	= মুদ্রা, তলা, সঁচাব।
বগু-ভগু	—	৭০	= লগু ভগু।
বিদিগত	—	১	= ছদিগত।
কল্পকবিলাস	—	১২	= বাস্তবস্থ বিশেষ।
লাহবি খেলাই	—	৬৬	= (লাস্তকাবী ?) লাহ বিলাহ কবি।
ঋতি	—	৭২, ৬৮	= জ্ঞান।
সঙ্কুক্ষণ	—	১৩, ২৬	= চেতন, সকাহ।
সম্মিহিত	—	৩৭	= ওচব, কাষ।
সমাবর্ত	—	৯৯	= ওততনি।
সম্পুজিল	—	১০৯	= উপজিল।
সেহুবে	—	৮০	= সহজে।
সুহাই	—	১৬, ৩৫	= শোভা কবে।
সুবলিত	—	৩৭	= (সু + বলিত) = পুষ্ট।
সুবতি	—	৭১, ৮৭	= শৃঙ্গাব বতি।
স্বোপন	—	৮৫	= স্বপ্ন।

সহায় লেখা গ্রন্থসমূহ :

- (১) ডাঃ শিবগোপাল মিশ্র (সম্পাদিত) মধুমানভী (হিন্দী)
- (২) ডাঃ কমলকুল শ্রেষ্ঠ : হিন্দী প্রেমাখ্যান কাব্য (হিন্দী)
- (৩) ক্রীধবল্লভ চতুর্বেদী : হিন্দী কাব্য ধাৰা মে প্রেম প্রবাহ
- (৪) Dr. Dasgupta & Dr. De : History of Sanskrit Literature. (Classical Period)